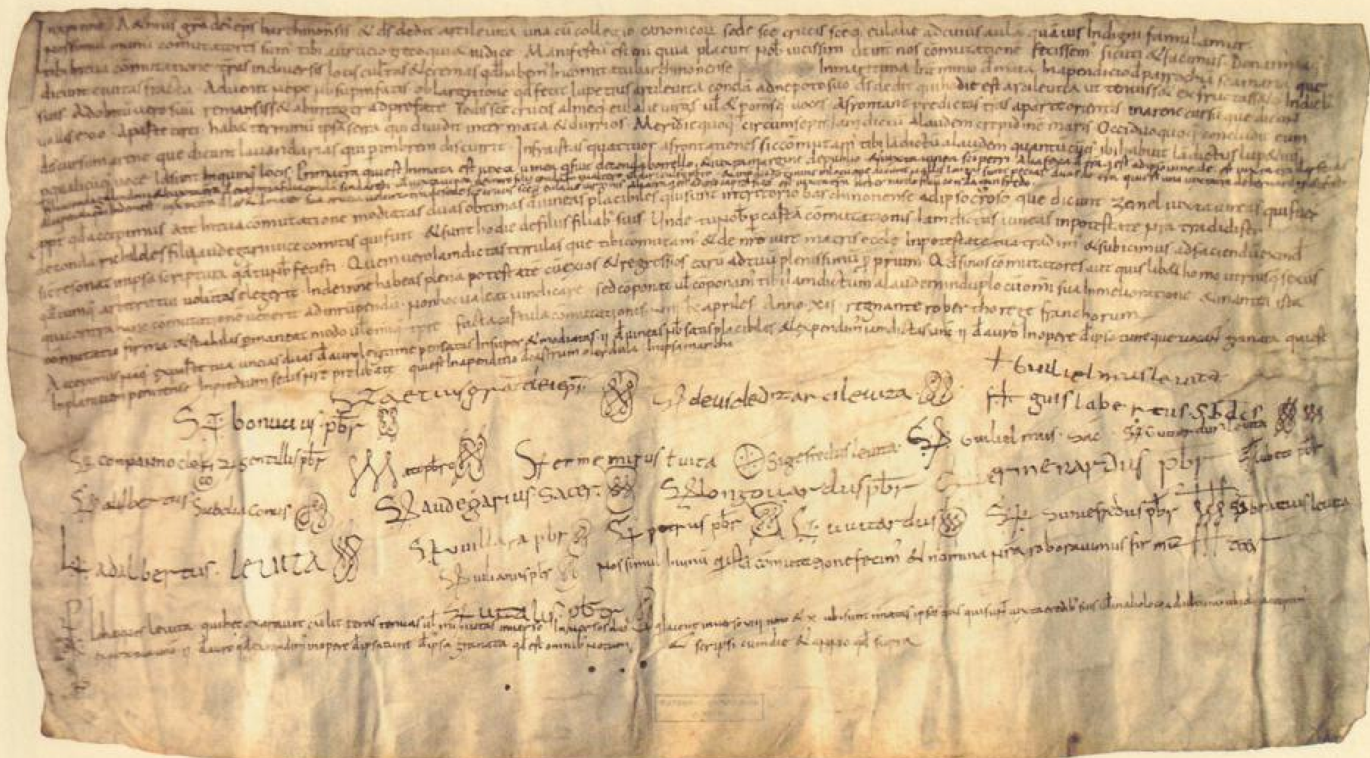

ESTUDIS

JOAQUIM LLOVET
El mil·lenari de la parròquia de Santa Maria

XAVIER ALARCÓN i CAMPDEPADRÓS
Els inicis de la parròquia de Santa Maria.
Història de la civitas fracta *fins a l'any 1008*

AGÀPIT BORRÀS i PLANA
Ercule Turelli: Milà + Toló + Mataró + Pamplona + San Sebastián

RECURSOS

DOCUMENTACIÓ DE SANTA MARIA

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

FULLS/90

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, gener 2008

FULLS/90

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, gener 2008

TAULA

Portada: Reproducció del document que esmenta per primera vegada la parròquia de Santa Maria. Arxiu de la catedral de Barcelona. Pergamí 1-2-1416. Fotografia Nicolau Guanyabens.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Director: Manel Salicrú i Puig.
Beata Maria, 3
Tel. 93 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
www.masmm.org

Composició i impressió:
Copisteria Castellà. c/ Pujol, 40 - 08301 MATARÓ

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració de

Ajuntament de Mataró
Patronat Municipal de Cultura

Generalitat de Catalunya
Direcció General de Promoció Cultural
Promoció de la Premsa

EDITORIAL

LA COMMEMORACIÓ DELS MIL ANYS DEL PRIMER DOCUMENT CONEGUT REFERIT A LA PARRÒQUIA DE SANTA MARIA

El proper 25 de març d'aquest any 2008, farà mil anys de la redacció de l'escriptura de permuta de terres entre el bisbe de Barcelona Aeci i els canonges de la seva seu amb el jutge Oruç, grec, datat al dia 8 de les calendes d'abril de l'any dotzè del regnat de Robert, rei dels francs, data que equival al 25 de març de l'any 1008.

El document es conserva a l'Arxiu de la catedral de Barcelona i parla d'unes peces de terra situades en territori depenent de la parròquia de Santa Maria, i és la primera vegada que s'esmenta el nom de la parròquia en un document escrit. Tot i amb això, l'origen de la parròquia es perd en el temps.

Però amb el document queda molt clar que l'any 1008 existia la parròquia i que, si existia la parròquia, necessàriament hi havia poblament al seu entorn.

Per tant, si hi havia poblament, també existia Mataró, conegut aleshores o bé com a Alarona, en referència a l'antiga Iluro, o bé com a Civitas Fracta, denominació medieval d'incerta interpretació, que és la que figura al document.

Tant la ciutat com la parròquia, i també el Museu Arxiu i moltes altres institucions ciutadanes commemoraran l'efemèride durant un any.

En aquest número dels *FULLS*, el Museu Arxiu inicia la commemoració amb la transcripció i traducció del document i la publicació de diversos estudis sobre el tema. A més, avança el programa dels actes programats.

DOCUMENT DE PERMUTA DE TERRES ENTRE AECI, BISBE DE BARCELONA, I ELS CANONGES DE LA SEU AMB ORUÇ GREC, JUTGE, DATAT EL 25 DE MARÇ DE L'ANY 1008

TRANSCRIPCIÓ DEL DOCUMENT[1]

«In Christi nomine. Aethius, gratia Dei episcopus barchinonensis et Deusdedit arcilevita, una cum collegio canonicorum Sede Sancte Crucis Sancteque Eulalie, ad cuius aulam quamvis indigni famulamur, nos simul in unum, comutatores sumus tibi Aurucio Greco qui et iudice. Manifestum est enim quia placuit nobis vicissim ut inter nos commutationem fecissemus sicuti et facimus. Donamus namque tibi in tua commutatione terras in diversis locis cultas et eremas. Quod habemus in comitatu barchinonense, in Maritima, in terminio de Mata, in apendicio de parrochiam Sancta Maria, que dicunt Civitas Fracta. Advenit nempe nobis supra fatis ob largitionem quod fecit Lupetius arcilevita condam ad nepoto suo Deusdedit, qui hodie est arcilevita, ut tenuisset exfructassetque in diebus suis, ad obitum vero suum remansisset ab integer ad prefate Sedis Sancte Crucis Almeque Eulalie virginis, vel et per omnesque voces. Afrontant predictas terras a parte orientis in arene cursum que dicunt Vallis Exio, a parte circi habet terminum ipsa serra qui dividit inter Mata et Durrios, meridie quoque circumsepit iam dictum alaudem crepidinem maris, occiduo quoque concludit eum discursum arene que dicunt Lavandarias, qui per imbrem discurrit. Infra istas quattuor afrontationes sic commutamus tibi: iam dictum alaudem quantumcumque ibi habuit iam dictus Lupetius per qualicumque voce, id sunt, in quinque locis. Prima terra, qui est in Mata, est iuxta vinea qui fuit de condam Borrello et iuxta margine de Publio et iuxta vinea Sancti Petri. Alia fexa de terra, qui est ad ipso Vineale, est iuxta terra de Arsendis, filia condam Galindoni, et iuxta terra de Engontia, filia condam Sindareri, vel iuxta vinea de Miro, filio condam Gualtero, vel de Riculfo presbitero. Et in predicto termine, in locum que dicunt Vallis Longa, sunt pecias duas de terra: qui est una iuxta terra de Bernardo, prolis Gifredi, alia peciola qui ibidem est iuxta terra de Leo et de mater sua Orucia vel circa terra de sede Sancte Crucis Sancteque Eulalie virginis. Alia terra, qui est ad ipso Capra Figo, est iuxta terra de Bernardo, filium condam Guifredo. Propter quos accepimus a te in tua commutationi modiatas duas obtimas de vineas placibiles, qui sunt in territorio barchinonense, ad ipso Croso que dicunt Zemel, iuxta vineas qui fuerunt de condam Richildes, filia Audegarii vicecomitis, qui fuit et sunt hodie de filiis, filiabus suis. Unde tu nobis per cartam commutationis iam dictas vineas in potestate nostra tradidisti, sicut resonat in ipsa scriptura, quod tu nobis fecisti. Quem vero iam dictas terrulas, que tibi commutamus, et de nostro iure matris Ecclesie in potestate tua tradimus et subicimus, ad faciendum exinde quodcumque arbitrii tui voluntas elegerit, in Dei nomine habeas plenam potestatem, cum exios et regressios earum, ad tuum plenissimum proprium. Quod si nos commutatores aut quislibet homo utriusque sexus qui contra hanc commutationem venerit ad inrumpendum, non hoc valeat vindicare, sed componat vel componamus tibi iam dictum alaudem in duplo cum omni sua inmelioratione. Et in antea ista commutatio firma et stabilis permaneat modo vel omnique tempore.

Facta cartula commutationis VIII kalendas apriles, anno XII regnante Robertho rege franchorum.

Accepimus namque ex parte tua uncias duas de auro legitime pensatas, insuper et modiatas II de vineas nobis satis placibiles. Et expendimus iam dictas uncias II de auro in opere de ipsa turre que vocant Granata, qui est in planiciem Penitense, in predium sedis nostre prelibate qui est in apenditio de castrum Olerdula, in ipsa Marcha.

S+ Aetius, gratia Dei episcopus, + Guilielmus levita, S+ Bonucius presbiter, S+ Deusdedit arcilevita, S+ Guislabertus, subdiaconus, S+ Companno, clerico, S+ Sentillis presbiter, Ato presbitero, S+ Ermemirus levita, S+ Sigefredus levita, S+ Guilielmus sacer, S+ Guitardus levita, S+ Adalbertus subdiaconus, S+ Audegarius sacer, S+ Longovardus presbiter, S+ Ermenardus presbiter, S+ Lubeto presbiter, S+ Adalbertus levita, S+ Willara presbiter, S+ Petrus presbiter, S+ Witardus, S+ Suniefredus presbiter, S+ Bonutius levita, S+ Iulianus presbiter, S+ Vitalis presbiter, nos simul in unum, qui ista commutatione fecimus et nomina nostra roboravimus firmiter.

Iohannes levita, qui hec exaravit cum litteras tenuas vel minutas in verso, in versos duos qui iacent in verso VIII, nono et X, ubi sunt nominatas ipsas terras, qui sunt iuxta eredibus suis vel in alio loco, ad ultimum ubi dicit accepimus ex parte tua uncias II de auro quod expedimus in opere de ipsa turre de ipsa Granata, quod est omnis notum, et scripsi cum die et anno quod supra.»

TRADUCCIÓ

En nom de Crist, Aeci, per la gràcia de Déu, bisbe de Barcelona, i Deodat, ardiaca,[2] en representació del col·legi de canonges de la seu de la Santa Creu i Santa Eulàlia, del qual capítol és només indigne servidor. Tots junts som permutadors amb tu, Oruç,[3] grec, jutge. És manifest que convé[4] a les dues parts de fer les permutes tal com les fem. Perquè et donem en la teva permuta terres en diversos llocs, conreades i ermes, que tenim al comtat de Barcelona, en la Marina, en el terme de Mata, depenents[5] de la parròquia de Santa Maria, que en diuen «Civitas Fracta». Ens van arribar a nosaltres, sobre dits, això és, per causa de la donació que va fer Llobet, ardiaca, difunt, al seu nebot Deodat, que avui és ardiaca, perquè les tingués i disposés dels seus fruits tots els seus dies, fins a la mort, però que després quedessin íntegrament [propietat] de la predita seu de la Santa Creu i [Santa] Eulàlia, verge, com és conegut. Les predites terres afronten per la part d'orient[6] amb la riera[7] que en diuen de Valldeix, a la part del nord tenen terme amb la serra que separa Mata i Dosrius. A migdia, el dit alou circumdeja [fins] a topar amb les ones del mar. A occident també conclou amb la riera[8] que en diuen de Llavaneres, que corre amb la pluja. Dintre d'aquestes quatre afrontacions et permuten així l'alou ja esmentat, tal com el tenia el ja dit Llobet, com tothom coneix. És en cinc llocs. El primer [comprèn] una peça de terra que és a Mata, junt a la vinya que fou del difunt Borrell, junt al marge de Publi, i junt a la vinya de Sant Pere.[9] [El segon és una] altra feixa de terra que és a la vora [del ja esmentat] vinyal, que està tocant a la terra d'Arsendis, filla del difunt Galindoni,[10] i junt a la terra d'Egòncia, filla del difunt Sindared, o junt a la vinya de Miró, fill del difunt Gualter, o de Riculf, prevere. I en el predit terme, en el lloc que en diuen Vall-llarga,[11] hi ha dues [altres] peces de terra, una que està junt a la terra de Bernat, fill de Gifred, i una altra peça petita que també és junt a la terra de Lleó i de la seva mare Orúcia, o a prop de la terra de la seu de la Santa Creu i Santa Eulàlia verge, [i] l'altra peça de terra que és a la Figuera borda,[12] és junt a la terra de Bernat, fill del difunt Guifred. [És] per tot això que rebem de tu, en la teva permuta, dues mojades òptimes de bona vinya, que són al territori barcelonès, fins al cros que en diuen de Sa Mel, junt a les vinyes que havia tingut Riquilda, filla d'Audegari, que fou vescomte, i que són avui dels seus fills i filles. Que les dites vinyes, [les] vas lliurar a la nostra potestat per carta de permuta, segons consta en l'escriptura que ens vas fer. Per això, de veritat, les ja dites peces de terra que et permutem i del nostre dret, [i del] de la Mare Església, a la teva potestat traspassem i cedim, fins a fer des d'ara d'àrbitre escollit a voluntat, en nom de Déu, tens plena potestat per eixit i retornar d'elles en la teva pleníssima voluntat. Que si els nostres permutadors o qualsevol persona, d'una o altra part, que actués contra d'aquestes permutes, fins a [voler] interrompre-les, no li valgui guanyar la possessió, però es disposa, o disposem [el valor de] tal dit alou en el doble, amb totes les millores [fetes] abans d'aquesta permuta, i [es] signa i estableix de manera permanent, o per a tots els temps. Feta [aquesta] carta de permuta [el] vuit de les calendes d'abril de l'any dotzè, regnant Robert, rei dels francs. Rebem també de part teva dues unces d'or legítim, sobre pesades, i dues mojades de bona vinya, a nostra satisfacció, i dedicarem les ja dites dues unces d'or en les obres de la torre que anomenem la Granada, propietat de la nostra seu, que és a la plana del Penedès, en la part que depèn del castell d'Olèrdola, en aquella marca.

Aeci, per la gràcia de Déu, bisbe. Deodat, ardiaca. Guillem, levita. Guislabert, subdiaca. Bonuci, prevere. Campani, clergue. Sentili, prevere. Ató, prevere. Ermemir, levita. Sigelfred, levita. Guillem, sacerdot. Guitard, levita. Adalbert, subdiaca. Audegari, sacerdot. Longobard, prevere. Ermenard, prevere. Llobet, prevere. Adalbert, levita. Vuilara, prevere. Pere, prevere. Guitard. Sunifred, prevere. Bonuci, levita. Julià, prevere.[13]

Nosaltres, tots en conjunt, corroborem signant que aquesta permuta hem fet.

Vidal, prevere. Joan, levita, que [és vàlid] això [que] han escrit, amb lletres fines o petites, en ratlles, en dues ratlles que són en les ratlles vuit, nou i deu, on són descrites les terres que són junt a la seva propietat, o en altre lloc, a la darrera part, on diu acceptem de part teva dues unces d'or que dedicarem a les obres de la torre de la Granada, com és tot anotat. Escrit el dia i l'any ja esmentat.

NOTES

1.- Arxiu de la catedral de Barcelona, perg. 1-2-1416. Transcrit a Lluís Ferrer i Clariana, *Santa Maria de Mataró*, I (Mataró 1968), 111-114, i a Josep Baucells i Reig, Àngel Fàbrega i Grau, Manuel Riu i Riu, Josep Hernando i Delgado, Carme Batlle i Gallart, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona*, I (Barcelona 2006), núm. 101.

Les signatures són originals i autèntiques.

2.- El càrrec d'ardiaca és una dignitat en el Capítol de canonges d'una catedral.

3.- El document indica *Aurucius*, transcripció llatina del nom Oruç, que en grec significa «del Puig». En el català actual, Oruç es conserva en els cognoms Orús i Arús.

Vegeu nota núm. 51 de l'article «Els inicis de la parròquia de Santa Maria», de Xavier Alarcón i Campdepadrós, que es publica en aquest número dels *FULLS*.

4.- S'ha traduït *placuit*, que literalment seria plau, per convé.

5.- *Apendicio*, ben escrit *appendicio*, es pot traduir per apèndix, adició, afegit, o suplement d'alguna cosa amb la qual té connexió o de què depèn. S'ha optat per la paraula depenent.

6.- El document esmenta amb error les afrontacions. On diu orient és occident, i de la mateixa manera occident és orient.

7.- L'original diu *arene cursum*.

8.- L'original diu *discursum arene*.

9.- Possiblement, del monestir de Sant Pere de les Puel·les.

10.- També podria ésser Galí.

11.- S'ha traduït *Vallislonga* per Vall-llarga. Aquest nom no s'ha conservat en la toponímia actual.

12.- S'ha traduït *Caprafigo* per Figuera borda. També podria ésser Cabrafiga. Tampoc no ens consta el nom en la toponímia actual.

13.- Són les signatures.

Traducció i notes de Manel Salicrú i Puig.

ACTUALITAT

1008-2008 MIL ANYS DE SANTA MARIA
MIL ANYS DE MATARÓ

A partir del proper dia 25 de març, data en la qual farà mil anys de la redacció del primer document conegut que esmenta la parròquia de Santa Maria, document que també justifica l'existència, ja aleshores, del nucli habitat, que després es convertiria en la ciutat de Mataró, tant l'Ajuntament de Mataró, com la parròquia de Santa Maria, a més de moltes institucions i associacions ciutadanes, durant un any, organitzaran actes commemoratius.

El primer de tots serà una celebració religiosa, amb presència del cardenal arquebisbe de Barcelona, doctor Lluís Martínez Sistach, a Santa Maria, el mateix dia 25 de març.

Anotem tot seguit els actes amb participació o organitzats pel Museu Arxiu de Santa Maria i el Museu de Mataró.

Dijous 17 d'abril de 2008
Acte institucional al saló de plens de l'Ajuntament de Mataró.
Conferència «Mataró i Santa Maria, mil anys d'història», a càrrec de Ramon Reixach i Puig, membre de l'Equip del Museu Arxiu.
A les 8 del vespre
Ajuntament de Mataró, Parròquia de Santa Maria i **Museu Arxiu de Santa Maria**

Divendres 25 d'abril de 2008
Inauguració de l'exposició «Documentació, plànols i projectes de Santa Maria».
A l'estatge del Museu Arxiu de Santa Maria i la capella dels Dolors.
A 2/4 de 8 del vespre
Museu Arxiu de Santa Maria

Dijous 8 de maig de 2008
Presentació de la revista *Lambard*, dels Amics de l'Art Romànic.
Estatge del Museu Arxiu
A les 8 del vespre
Grup d'Història del Casal

Dijous 15 de maig de 2008
Inauguració de la remodelació de la sala de Síntesi i de les seccions del Roser i de les Santes, del Museu Arxiu de Santa Maria.
Estatge del Museu Arxiu
A les 8 del vespre
Museu Arxiu de Santa Maria

Divendres 16 de maig de 2008
Conferència commemorativa del *Dia Internacional del Museu.*
Sala d'actes de Can Palauet
A les 8 del vespre
Museu de Mataró i Museu Arxiu de Santa Maria

Dimecres 21 de maig de 2008
Inauguració de l'exposició «Pintura religiosa».
Al Museu de Mataró
A les 8 del vespre
Museu de Mataró

CICLE CONFERÈNCIES COMMEMORATIVES

Dijous 22 de maig de 2008
Conferència «Documents anteriors a l'any 1000 de la part del Maresme inclosa al comtat i al bisbat de Barcelona», a càrrec de Xavier Alarcón i Campdepadrós, membre de l'Equip del Museu Arxiu.
A l'estatge del Museu Arxiu
A les 8 del vespre
Museu Arxiu de Santa Maria

Dijous 29 de maig de 2008
Conferència «Catalunya, any 1000», a càrrec del doctor Josep M. Salrach i Marés, catedràtic d'Història medieval de la Universitat Pompeu Fabra.
A l'estatge del Museu Arxiu
A les 8 del vespre
Museu Arxiu de Santa Maria

Dijous 5 de juny de 2008
Conferència «L'origen de les parròquies», a càrrec del doctor Josep M. Martí i Bonet, director de l'Arxiu Diocesà de Barcelona.
A l'estatge del Museu Arxiu
A les 8 del vespre
Museu Arxiu de Santa Maria

Divendres 17 d'octubre de 2008
Inauguració de l'exposició «Santa Maria, mil anys d'història i cent anys de fotografies».
A l'estatge del Museu Arxiu i a la capella dels Dolors.
A les 8 del vespre
Museu Arxiu de Santa Maria

CICLE DE CONFERÈNCIES «SANTA MARIA SEGLE XX»

Dijous 6 de novembre de 2008
Conferència «Records de Santa Maria d'abans de la guerra», a càrrec de Rafael Soler i Fonrodona, membre de l'Equip del Museu Arxiu.
A l'estatge del Museu Arxiu
A les 8 del vespre
Museu Arxiu de Santa Maria

Dijous 13 de novembre de 2008
Conferència «Santa Maria anys quaranta i cinquanta», a càrrec de Carme Solà i Montserrat.
A l'estatge del Museu Arxiu
A les 8 del vespre
Museu Arxiu de Santa Maria

Dijous 20 de novembre de 2008
Conferència «Records i anecdotari de Santa Maria», a càrrec de Jordi Buscà i Colell.
A l'estatge del Museu Arxiu
A les 8 del vespre
Museu Arxiu de Santa Maria

Divendres 6 de febrer de 2009
Inauguració de l'exposició «Ercule Turelli, arquitecte, i l'ampliació de l'església de Santa Maria».
A l'estatge del Museu Arxiu.
A les 8 del vespre.
Museu Arxiu de Santa Maria.

CICLE CONFERÈNCIES «LA CONSTRUCCIÓ DE L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA (1685)»

Dijous 13 de març de 2009
Conferència «Ercule Turelli. Capità de cavalls, arquitecte militar i civil, matemàtic i enginyer», a càrrec d'Agàpit Borràs i Plana, arquitecte.
A l'estatge del Museu Arxiu.
A les 8 del vespre.
Museu Arxiu de Santa Maria.

Dijous 19 de març de 2009
Conferència «El Pla Director de les obres de restauració de Santa Maria», a càrrec d'Agàpit Borràs i Plana, Mariona Gallifa i Rosanas, arquitectes, i Manel Salicrú i Puig, aparellador, redactors del Pla.
A l'estatge del Museu Arxiu de Santa Maria.
A les 8 del vespre.
Museu Arxiu de Santa Maria.

EL DOCTOR RAMON REIXACH I PUIG, *PREMI ILURO 2007*

El jurat qualificador del *Premi Iluro*, convocatòria del passat any 2007, atorgà el premi al doctor Ramon Reixach i Puig, membre de l'Equip del Museu Arxiu, pel treball «Els orígens de la tradició política liberal catòlica a Catalunya. Mataró, segles XVIII-XX».

Amb gran satisfacció, ho fem constar.

CONVENI DE COL·LABORACIÓ ENTRE EL PATRONAT MUNICIPAL DE CULTURA I EL MUSEU-ARXIU DE SANTA MARIA DE MATARÓ PER A LA RENOVACIÓ I MILLORA DE LES INSTAL·LACIONS MUSEÍSTIQUES D'AQUESTA INSTITUCIÓ

Es signà el passat mes de desembre.

Inclou una intervenció museogràfica al conjunt dels Dolors i la rehabilitació de la sala de Síntesi i de les seccions del Roser i de les Santes.

La intervenció al conjunt dels Dolors és en fase de projecte i ja s'han iniciat els treballs a la sala de Síntesi i a les dues seccions del museu.

XXIV SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS

La Sessió d'Estudis corresponent al passat 2007 tingué lloc el dissabte 1 de desembre. Les comunicacions presentades van ésser les següents:

«Les sitges del poblat ibèric de la Torre dels Encantats (Arenys de Mar)», de Ramon Bruguera Riera.

«Nota sobre els cultes i espais sacres a Cabrera de Mar (Maresme)», de Joan Francesc Clariana Roig.

«La vil·la romana de les Pèrgoles (Premià de Dalt, el Maresme) II», de Ramon Coll i Monteagudo, Fernando Cazorla Carrera, Marta Prevosti Monclús i Jordi Montlló Bolart.

«Vilassar de Dalt + Cabrils + el Sant Crist + Vilassar de Mar = VILASSAR», de Josep Samon i Forgas.

«Les veracreus gòtiques i del temps del Renaixement al Maresme», de Joaquim Graupera i Graupera.

«Cada nom és un món: Els orígens dels Piferrer de Vilassar», de Benet Oliva i Ricós.

«Apunts per a una història espiritual de la pietat mariana a Mataró, segles XV-XX», de Ramon Reixach i Puig.

«Cosas de pagesos no volen tenir cosas per mar». Les pautes de consum de la pagesia maresmenca als segles XVII i XVIII», de M. Alexandra Capdevila Muntadas.

«Speculo». La importància dels llibres mestres dels masos. El cas del mas Pins (Argentona)», d'Enric Subiñà Coll.

«La inquisició i el delicte del sol·licitant «in confessione»: Pablo de Santa Gertrudis», d'Antoni Llamas i Mantero.

«Els inicis a Mataró de l'Ominosa Dècada (memòries d'un regidor degà)», d'Antoni Martí i Coll.

«La *Revista Mataronesa* de la primera època i les referències a l'ensenyament al Mataró de 1856», de Montserrat Gurrera i Lluch.

«Referències entorn de la figura del lingüista Rafel Monjo i Segura», d'Alexis Serrano Méndez.

«Subscriptors a les publicacions periòdiques en català. Dades per a un índex de lectura en català al darrer terç del segle XIX al Maresme», de Jaume Vellvehí i Altimira.

«Joan Grassot i Grivé, la lluita per l'ideal», d'Agustí Barrera i Puigví.

«Memòria històrica a Mataró. Guillermina Peiró», de Margarida Colomer i Rovira.

«L'estol socialista femení de Pineda (1934-1939)», de Jordi Amat i Teixidó.

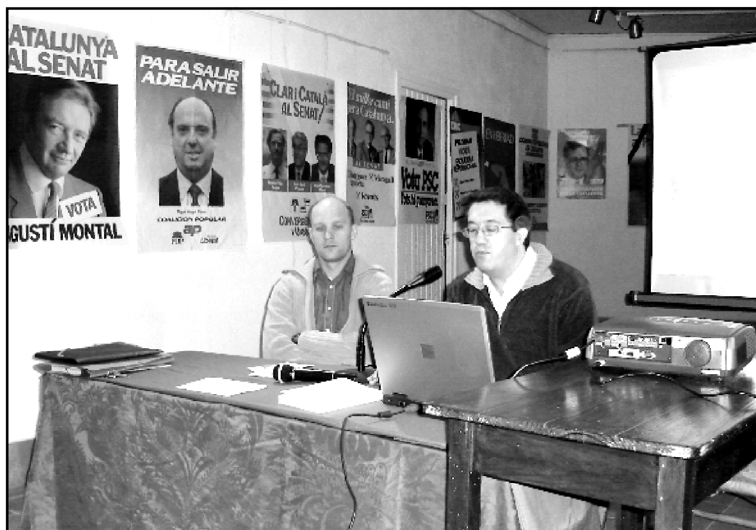
«Repressió de rereguarda durant la Guerra Civil (1936-1939) al Maresme: el cas dels missioners del Sagrat Cor de Jesús de Canet de Mar (juliol-setembre de 1936)», d'Ernest Gallart i Vivé.

«El cost humà de la Guerra Civil al Maresme. Un estudi de les fonts», de Josep Xaubet i Vilanova.

«Mataró durant el franquisme (1939-1975): societat, política, cultura. Apunts sobre l'antifranquisme», de Josep Puig i Pla.

«Relació d'obres interpretades per la Secció de Teatre del CP el Delme. Sant Vicenç de Montalt (1941)», d'Antoni Buch i Esteban.

Coincidint amb la Sessió, es presentà l'edició de les comunicacions de la *XXIII Sessió d'Estudis*, feta pel Museu Arxiu, amb la col·laboració del Patronat Municipal de Cultura.

Joaquim Graupera presentant el seu treball a la *XXIV Sessió d'Estudis Mataronins*. Fotografia Marta Teixidó. MASMM.

PRIMERA TROBADA D'ENTITATS DE RECERCA LOCAL I COMARCAL DEL MARESME

El passat dissabte dia 17 de novembre, organitzada pel Museu Arxiu de Santa Maria, el Centre d'Estudis de Sant Cebrià de Vallalta i el Centre d'Estudis Argentonins, a la sala d'actes de Can Palauet, tingué lloc l'esmentada trobada, que va tenir la col·laboració de la Direcció General del Patrimoni Cultural, del Consell Comarcal del Maresme, del Patronat Municipal de Cultura de Mataró, de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, de l'Institut Ramon Muntaner, de l'Arxiu Comarcal del Maresme i el suport de la Caixa Laietana.

La inauguració va anar a càrrec del senyor Bernat Costas, conseller delegat del Consell Comarcal del Maresme, del senyor Josep Santesmases, president de la CCEPC i vice-president segon de l'IRM, del senyor Manel Salicrú, director del Museu-Arxiu de Santa Maria, Centre d'Estudis Locals de Mataró i de la senyora Rosa Almuzara, directora de l'Arxiu Històric Comarcal de Mataró.

Després, es presentà la ponència inaugural «Conveni per consolidar la col·laboració entre els arxius comarcals i els centres d'estudis», a càrrec d'Enric Cobo i Barri, coordinador general d'Arxius de la Subdirecció General d'Arxius del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya.

Tot seguit, hi hagué una presentació de les activitats i dels projectes per part de les entitats participants, de la Coordinadora de Centre d'Estudis de Parla Catalana i de l'Institut Ramon Muntaner.

Finalment, es visità el conjunt dels Dolors de Santa Maria.

I TROBADA D'ENTITATS DE RECERCA LOCAL I COMARCAL DEL MARESME

Dissabte 17 de novembre
a l'Arxiu Comarcal de Mataró.
Carrer d'en Palau, 32-34
Can Palauet

Quiosc de l'estació del ferrocarril a Mataró. Arquitecte Jeroni Boada. Projecte, març de 1860. Fons ACM.

Organitzen:
Museu Arxiu de Santa Maria Mataró
CESC
Centre d'Estudis Argentonins
Generalitat de Catalunya Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació Direcció General del Patrimoni Cultural Arxiu Comarcal de Mataró
Ajuntament de Mataró Patronat Municipal de Cultura
Institut Ramon Muntaner
CCEPC
Amb el suport de:
CAIXA LAIETANA

En l'ocasió de celebrar-se els mil anys de la nostra parròquia de Santa Maria, presentem als lectors l'escriptura sobre pergamí del 25 de març del 1008, que es conserva a l'Arxiu de la catedral de Barcelona –que justifica el mil·lenari–, amb un comentari sobre els protagonistes que surten esmentats al document.

EL MIL·LENARI DE LA PARRÒQUIA DE SANTA MARIA

El document de data més reculada on s'esmenta la nostra població és de l'any 949. Es tracta de l'escriptura de la venda d'unes terres, situades «in maritima, in terminio [de Al]arona, in villa Valadex».[1] Recordem que Alarona es té com a un derivat d'Iluro, com Oleron i Alora ho són d'altres poblacions del món romà igualment conegudes amb el nom d'Iluro.[2] Un segon document és del 974, i s'hi llegeix: «in villa Larona et in Agello.»[3] Però malgrat que Alarona pogués tenir el caràcter de parròquia als referits anys, aquesta circumstància no s'expressa d'una manera concreta a ambdós documents. És per aquest motiu que n'haguem de prescindir.

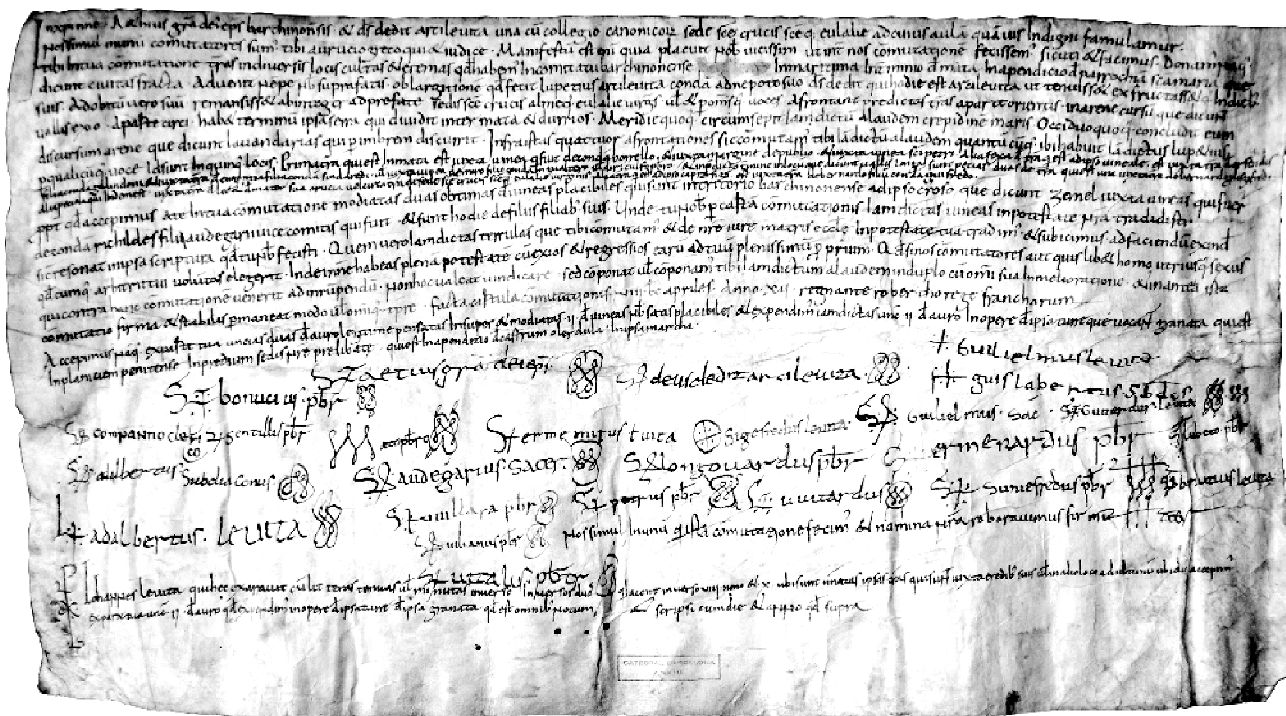
Igualment, hem de deixar de banda la notícia d'un escrit de l'abat del monestir de Sant Benet de Bages, l'any 1804, defensant el dret de cobrar lluïsmes a Mataró, en virtut de la donació que se'ls havia fet el 2 idus de juny de l'any 1000, de terrenys, vinyes, cases, etc. en la «marina y término de Santa Maria de Ciudad Freta (hoy Mataró)».[4] Ultra no comptar amb el document original –ni còpia–, cal tenir present que a l'any 1000 les escriptures es dataven a casa nostra seguint la cronologia dels reis francs, i com que això no es fa en aquest escrit, no tenim cap garantia de la seva reducció a la manera de datar moderna, oimés tractant-se dels anys del regnat del rei Robert que comporten una certa problemàtica.[5]

L'ESCRIPTURA DE L'ANY 2008

Així les coses, el testimoni més antic, de cronologia *segura*, que actualment es té, en el qual figura esmentada d'una manera concreta la nostra parròquia, és una permuta de terres feta pel bisbe de Barcelona Aeci i el col·legi canonical, d'una banda, i el jutge Oruç (Aurucio) Grec, de l'altra. Els primers donaren al segon cinc peces de terra que eren, segons que llegim, en el terme de Mata, «in apendicio de parrochiam Sancta Maria que dicunt civitas fracta», situades entre la riera de Valldeix i la de Llavaneres i entre la serra que separa Mata i Dosrius i el mar.[6]

Abans que res, cal dir que Civitas Fracta o Ciutat Freta era el nom amb què es conegué la nostra parròquia a l'edat mitjana, un topònim incert que ha fet córrer molta tinta.

Per a alguns autors, el seu significat gira a l'entorn de «ciutat destruïda», «ciutat dividida o partida», «població dispersa», en donar a *fracta* o *freta* la idea de partició, fracció, destrucció, però com que ara sabem que *civitas* també es pot entendre en el sentit d'aglomeració fortificada, castell, ciutadella, és per això que podríem afegir als significats anteriors els de fortalesa derruïda, enderrocada, assolada, etc...[7]

Escriptura de permuta de terres entre el bisbe Aeci i el col·legi canonical de la catedral de Barcelona, d'una banda i el jutge Oruç Grec, de l'altra. Any 1008. (Arxiu de la catedral de Barcelona, pergamí 1-2-1416).

Per la seva banda, en la mateixa permuta, la catedral rebia dues mujades de vinya al cros (clot) que en deien *Zemel*, tocant les vinyes que havien estat de la difunta Riquildes, filla d'Audegarit vescomte, que aleshores eren dels seus fills. També rebia dues unces d'or *pensatas*, que ja havien estat esmerçades en obres de reconstrucció de la torre de la Granada, al pla del Penedès, a l'apèndix del castell d'Olèrdula, en la Marca.

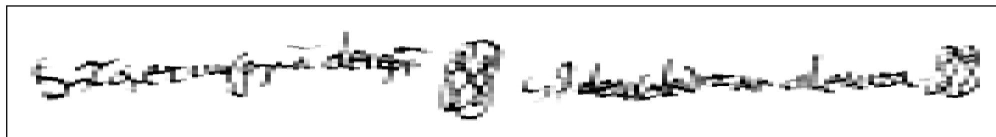
La permuta entre Aeci i Oruç, que ens ocupa, és datada al 8 de les calendes del mes d'abril de l'any XII regnant Robert, rei dels francs, que correspon al 25 de març de l'any 1008. És, per tant, el text més antic que es conserva referit a la parròquia de Santa Maria d'una manera expressa. És el que es té com a justificant del seu mil·lenari.

Clouen el document, les signatures d'Aetius, bisbe; Deusdedit, arxilevita; Guillelmus levita; Guislabertus, subdiaca; Bonucius, prevere; Campanno, clergue; Sentillis, prevere; Ato, prevere; Ermemirus, levita; Sigelfredus, levita; Guillelmus, sacerdot; Guitardus, levita; Adalbertus, subdiaca; Audegarius, sacerdot; Longovardus, prevere; Ermenardus, prevere; Lubeto, prevere; Adalbertus, levita; Willara, prevere; Petrus, prevere; Witardus; Suniefredus, prevere; Bonutius, levita; Iulianus, prevere, Vitalis, prevere, que corroboren l'acte.

ELS PROTAGONISTES

Val la pena d'afegir un comentari sobre alguns dels personatges que apareixen al document, perquè també tenen la seva singular història.

El primer, Aeci, bisbe de Barcelona (995-1010). Aquest bisbe s'havia ocupat de reedificar la torre de la Granada, que hem vist abans, que era de domini episcopal i que, com expliquen alguns historiadors, els sarraïns d'Abdelmàlik Almudèfar, fill d'al-Mansur, en la ràtzia de l'any 1003, l'havien destruït, per més que també hi ha qui creu que aquest fet fou anterior.[8] En relació amb aquest episodi, sabem que a l'any 1005 el propi Aeci havia venut una casa i terra situades a Barcelona, per esmerçar el seu preu de 4 unces i mitja d'or a la reparació d'aquesta torre, derruïda per l'exèrcit cordovès, com es llegeix a l'escriptura de venda d'aquells béns: «…qualiter venit potentiam cordubensis cum magno et innumerabili exercitu in locum Penites et funditus destruxerunt ipsam nostram turrem Granatam, qui constructa erat in nostro alaude…».[9] Més endavant, aquest mateix bisbe Aeci, gràcies a la generositat d'un negociant anomenat Robert, podria portar a cap la dotació i reforma de la Canònica o Capítol de la catedral de Barcelona (1009), que per deixadesa i altres circumstàncies s'havia perdut, segons que així ho

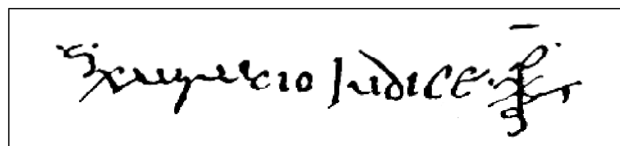
Signatures d'Aeci, bisbe i de Deodat, arxilevita.

llegim: «et per incuriam atque ignaviam et oppressione paganorum deperiit».[10] Ultra això, Aeci formaria part de la famosa expedició militar del comte de Barcelona, Ramon Borrell, que va anar amb un estol de catalans a guerrejar a Còrdova (1010). Aquesta expedició fou aixecada al servei de Muhammad al-Mahdi per lluitar contra els berbers de Sulaiman al-Mustaín, amb el qual es disputava el tron, dins les lluites internes per a la successió del Califat. El nostre bisbe moriria en aquesta aventura, potser fou a la batalla d'Acbatalbacar o, tal vegada, a la del Guadiaro, ambdues al mateix any 1010. En igual sagnant empresa també trobà la mort el comte Ermengol I d'Urgell, i de resultes d'haver-hi estat ferits moririen al cap de poc dos altres bisbes catalans més, Odó de Girona i Arnulf de Vic.[11] En referir-se a aquests fets, hi ha qui troba estrany veure aquells prelats manejant la llança en terres d'infidels, en ajuda dels mateixos mahometans. «Uns eclesiàstics», llegim, «que tan aviat enlairaven la crossa episcopal, símbol de pau, com presentaven la punta de la llança en senyal de guerra».[12] Així eren els alts dignataris de l'època, potser atrets per la glòria, i també per algun profit d'ordre material, al dir de Pierre Bonnaissie. I és que per a aquesta expedició, al-Walid, governador de Medinaceli, havia pactat amb els comtes de Barcelona i d'Urgell donar-los una soldada diària de cent dinars a cadascun, i a cada soldat dos dinars, ultra el menjar i beure i tot el botí que aconseguissin.[13]

En segon lloc, a l'escriptura, hi signa Deodat (Deusdedit), arxilevita, i futur bisbe de Barcelona (1010-1029), de qui eren les cinc peces de terra de Mataró que entraven en la permuta. Però, en realitat, no eren d'ell. Aquestes terres, les havia rebut del seu oncle Lupetius, ardiaca de Barcelona, amb la condició que a la seva mort les passés a la catedral.

Veiem ara qui era aquest darrer personatge, Lupetius. Malgrat el seu sobrenom de Llobet (Lupetius), es deia Sunifred. Segons Feliu i Monfort, estava molt lligat al bisbe Vives de Barcelona (974-995), a qui acompanyava com a ardiaca, tant en la consagració d'alguna església, com en la concessió de franqueses o en altres actes solemnes. També el veiem permutar amb ell uns casals a Barcelona mateix i altres terres. Sunifred figura com a marmessor en els dos testaments de Vives, al qual precisament li deixaria un pollí, segons que figura al seu segon testament: «Et ipso meo pullino qui fuit de Arsino, concessit ad Lobeto archipresbitero». Afegim que, per la seva banda, Sunifred tenia un extens patrimoni territorial: possessions a Barcelona-ciutat, a Olèrdula, Badalona, Mataró i a altres indrets, formades per cases, peces de terra, vinyes etc. Ultra això, hi ha qui l'identifica amb un *Lupito Barchinonense*, personatge que coneixem pel fet que el monjo Gerbert d'Orlhac (després papa Silvestre II) li va demanar que li trametés el llibre d'astrologia que havia traduït: «Itaque librum de astrología translatum a te michi petendi dirige», li deia en una carta.[14] Sunifred féu testament, el 995, en previsió d'haver de partir cap a Roma, «ad exorandum Deum pro peccatis…», segons que llegim al seu testament (no se sap si arribà a fer el viatge). Deixà una part de béns al seu nebot Deusdedit, amb la condició, com hem dit abans, que a la seva mort passessin íntegrament a la catedral.[15]

Ens queda encara el jutge Orús o Aurús (Aurutio), anomenat el Grec. Els jutges eren gent de prestigi a l'època. Segons Carreras i Candi, és el mateix jutge Orús que el 985 les hosts d'al-Mansur capturaren a Barcelona, i que aconseguí alliberar-se mitjançant posar uns ostatges al seu lloc. Sobre aquest fet sabem que l'abat de Sant Cugat vengué, l'any 991, dues peces de terra a Horta, per a destinar el seu import d'una unça d'or a la redempció d'aquests captius: «…in redemptione pro captivis quod posuerat Aurucio judice pro se in Spania».[16] Per la seva banda, el bisbe Vives, en el seu primer testament (989), disposà que el remanent del seu patrimoni fos venut i que se'n donessin «pensas X ad Aurutio pro suos captiuos», referint-se, hom creu, a aquest mateix jutge.[17] El fet de posar ostatges al lloc d'un captiu «devia ésser un procediment utilitzat pels potentats, que de segur resultà profitós a moros i cristians», per dir-ho amb les sempre encertades paraules de Ramon d'Abadal.[18]

Signatura d'Oruç, Grec, jutge.

Per últim, en un pla inferior, coneguem els posseïdors de terrenys de la parròquia de Civitas Fracta, segons que figuren en la descripció de les

afrontacions de les cinc peces objecte de la permuta. Una d'aquestes peces era a Mata, prop d'una vinya –se'ns diu–, que havia estat del difunt Borrell i a prop d'un marge de Publi i d'una vinya de Sant Pere (Sant Pere de les Puelles?). Una altra feixa de terra era just a una vinya tocant la terra d'Arsendis, filla del difunt Galindoni i de la terra d'Engontia, filla del difunt Sindaredi, o junt a la vinya de Miro, fill del difunt Gualtero o de Riculf prevere. També al lloc anomenat *Vallislonga*, dues peces de terra, l'una junt a la propietat de Leo i de la seva mare Orucia, o a prop de la terra de la Santa Creu i Santa Eulàlia (catedral de Barcelona). La darrera peça era junt al *caprofigo* (figuera borda) tocant la terra de Bernat, fill del difunt Guifré. Aquests eren personatges amb peces de terra o vinya en la banda de llevant de la parròquia a l'època, coneguts encara amb un nom únic, seguint el costum visigòtic.

Tot això són retalls d'història que podem extreure o simplement evocar d'una senzilla escriptura estesa sobre un tros de pergamí, per a deixar constància d'una permuta de terres que va tenir lloc ara farà mil anys, entre un bèl·lic bisbe de Barcelona i els seus canonges, i un jutge excaptiu dels musulmans, quan encara la població de Mataró a penes si existia, o, en tot cas, era limitada a una reduïda parròquia de masies escampades, coneguda sota el nom de Santa Maria de Civitas Fracta.

Joaquim Llovet

NOTES

1.- Fidel Fita, «La Ciudad de Alarona (Mataró) a mediados del siglo X», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. 41 (Madrid 1902), 347-348; Oriol Quadrada, «El document més antic sobre Alarona (Mataró)», *Cingles*, núm. 32-33 (Mataró 1977), 608-609, inclou reproducció de l'escriptura.

2.- Paulys, *Real Encyiclopädie der classichen Altertumswissenschaft*, IX (Stuttgart 1914), 1.093.

3.- J. Mª Pellicer, *Estudios histórico- arqueológicos sobre Iluro* (Mataró 1887), 46.

4.- Biblioteca Caixa Laietana, Col·lecció Mataró, docs. antics. 1832-1839. Recurs fet pel monestir de Sant Benet de Bages (1833).

5.- Anscari Mundó, «La datació de documents pel rei Robert», *Anuario de Estudios Medievales*, 4 (1967), 13-34.

6.- Barcelona. Arxiu de la catedral, pergamí 1-2-1416. Publicat a Lluís Ferrer i Clariana, *Santa Maria de Mataró* (Mataró 1968), 111-114, i a Josep Baucells i Reig i altres, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona*, I (Barcelona 2006), núm. 101. Copiada als «Libri Antiquitatum» de la catedral de Barcelona, existeix una altra escriptura de la mateixa data i mateixa permuta, signada per Oruç Grec, jutge, però no dóna el detall de les cinc peces de terra que es bescanviaven, que només assenyala com a «terrulas qui sunt in maritima» (Baucells i Reig i altres, *Diplomatari*, I, núm. 100).

7.- Vegeu aquesta problemàtica a Joaquim Llovet, *Mataró de l'origen de la vila a la ciutat contemporània* (Mataró 2000), 35-38.

8.- Próspero de Bofarull, *Los condes de Barcelona vindicados*, I (Barcelona 1836), 227; S. Sobrequés i Vidal, *Els grans comtes de Barcelona* (Barcelona 1961), 18-19.

9.- Baucells i Reig i altres, *Diplomatari*, I, núm. 62.

10.- Bofarull, *Los condes*, I, 204; Baucells i Reig i altres, *Diplomatari*, I, núm. 121.

11.- Aquest episodi de l'expedició dels catalans a Còrdova l'any 1010 es troba a les històries generals, on es pot veure amb més extensió. Darrerament, s'ha publicat una versió novel·lada d'aquests fets històrics, vegeu Albert Villaró, *L'any dels francs* (Barcelona 2003).

12.- Antoni Aulestia y Ernest Moliné y Brasés, *Historia de Catalunya*, I (Barcelona 1922), 133.

13.- Pierre Bonnaissie, *Catalunya mil anys enrera* I (Barcelona 1979), 305, 446; Joaquin Vallvé Bermejo, «Oman Ben Hafsún de Marmuyas (Comares)», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. CCI (Madrid 2004), 270.

14.- G. Feliu i Monfort, «Sunifred, anomenat Llobet ardiaca de Barcelona (finals del segle X)», *II Col·loqui d'història del monaquisme català. Sant Joan de les Abadesses 1970* (Abadia de Poblet 1972), 51-63; Àngel Fàbregas Grau, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, I (Barcelona 1995), núm. 265.

15.- Feliu i Monfort, «Sunifred anomenat Llobet», 53, 62.

16.- Francesch Carreras y Candi, *Lo Montjuich de Barcelona* (Barcelona 1902), 125; Fàbregas, *Diplomatari*, I, núm. 213.

17.- Carreras y Candi, *Lo Montjuich*, 126-127; Fàbregas, *Diplomatari*, I, núm. 199.

18.- Ramon d'Abadal i de Vinyals, *Els primers comtes catalans* (Barcelona 1958), 331.

Amb la intenció de situar l'any 1008 en la història de Mataró i de donar una visió general dels segles x i xi centrada en el seu entorn, Xavier Alarcón i Campdepadrós, estudiant d'Història i membre de l'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria, ha analitzat els documents coneguts d'aquella època i els ha ordenat de manera que els propis documents, oportunament comentats, ens expliquen la història d'aquella època.

ELS INICIS DE LA PARRÒQUIA DE SANTA MARIA
Història de la *Civitas Fracta* fins a l'any 1008

LA PERVIVÈNCIA DEL MÓN ANTIC O L'ESFORÇ PER RECORDAR

L'any 1008 és una fita que ens serveix per dividir la història de Mataró (en aquests moments encara anomenada Alarona o Civitas Fracta) en dos períodes ben diferenciats, amb característiques i dinàmiques pròpies i diferenciades. El primer període, abans de l'any 1008, concideix a grosso modo amb el que els historiadors defineixen com la Catalunya carolíngia o la Pre-Catalunya, que era un món encara amb aromes d'una antiga tradició romana; i el segon període, després del 1008, coincidiria amb l'abandó dels costums antics, una renovació cultural i l'adopció del feudalisme com a sistema social, polític i econòmic. Aquesta divisió no és perfecta, però ens permet entendre, a primer cop d'ull, que l'any 1008 coincideix amb un període de canvis polítics i socials de gran transcendència, que intentarem sintetitzar.

INTRODUCCIÓ A LA FI D'ILURO

Aquest treball no és pas un treball d'arqueologia. Per això, no parlarem de restes arqueològiques, ni concretarem els esdeveniments que marcaren els últims temps de la ciutat romana d'Iluro, el «parvus oppidum», l'«oppidum civium romanorum», que en el seu moment descriviren Plini el Vell i Pomponi Mela. Iniciarem el treball precisament partint de la idea que la Iluro romana ja no hi és. Això no vol dir, però, que el territori s'hagués abandonat. Senzillament l'administració municipal havia desaparegut sense deixar ni rastre, i el nucli on hi havia els edificis monumentals s'havia enrunat. Però els ciutadans encara existien; la gent vivia al camp, tal i com ho havia fet sempre tractant-se d'una societat agrícola.

L'època del baix imperi romà a casa nostra és poc estudiada, i encara hi ha moltes incògnites que no s'han resolt. Tot i amb això, hi ha indicis que permeten formular i acreditar hipòtesis. Però aquestes hipòtesis han de tenir necessàriament una certa dosi d'imaginació. Així doncs, imaginem-nos el territori on actualment s'estén la ciutat de Mataró, un semicercle de planúries encerclat de turons que suaument davallen fins al mar, limitat a l'orient pels turons de Mata, i a l'occident per la riera d'Argentona i els turons de Burriac i Montcabrer. Imaginem-lo sense nuclis urbans. No existia Iluro, ni tampoc Mataró, ni Argentona, ni cap dels pobles que avui ocupen la planúria. Ens hem d'imaginar el territori cobert per petits habitacles, com si fossin els masos de la plana de Vic, com si fos un tradicional pessebre de Nadal. Imaginem la gent vivint en habitatges rurals, la majoria associats a antigues vil·les romanes.

Aquestes vil·les, com ho havia estat la de la Torre Llauder, eren antics llocs d'estiueig de les

grans famílies terratinents. Adaptant-se a les noves circumstàncies comercials, cada vegada més centrades en el comerç proper, redrecen la producció de les seves explotacions per tornar-se cada vegada més autosuficients, i es reformen i esdevenen primeres residències. I cada cop tindran més protagonisme centralitzant l'activitat comercial del seu entorn i es convertiran en centre econòmic, en el centre d'una xarxa que, a petita escala, podríem titllar de clientelar, i que englobaria els territoris adjacents. Així doncs, el territori d'Iluro, econòmicament parlant, s'hauria subdividit progressivament en petites zones d'influència, monopolitzades per les antigues grans vil·les, de les quals prendrien el nom. Aquestes vil·les arribaran fins a l'edat mitjana, i moltes d'elles són esmentades a la documentació dels segles IX i X amb diversitat de noms (vil·la Lotone, vil·la Purpurlas,...). Moltes d'aquestes vil·les han arribat a nosaltres en forma de topònim, i algunes serien l'origen posterior de nuclis urbans, com el cas de Premià (vil·la Primiliano) o el cas de Teià (vil·la Taliano) en el Maresme.[1]

Com hem dit al principi, Iluro ja no existia. La ciutat més propera era Barcelona, que protegida per les seves potents muralles, i molt ben comunicada tant per mar com per terra, no va entrar en decadència, ans al contrari, va esdevenir el poderós centre neuràlgic de tot el territori. La influència de Barcelona era molt gran, i una petita prova del que diem és que, quan a principis del segle IX s'inicien la majoria de sèries documentals, en gran part contractes de compravenda, es pot comprovar que les poblacions més properes a Barcelona tenen més documents, i que el nombre de documents disminueix a mesura que ens allunyem de la capital. El Maresme no és una excepció. El nombre de documents es va reduint a mesura que avancem per Alella, Teià, Premià, Vilassar, fins arribar a Argentona, de tal manera que només hi ha un sol document del segle X referent a Alarona. Els grans magnats de Barcelona, fossin o no membres de l'administració comtal, adquirien o es desprenien de terres properes a la ciutat, de tal manera que el fet que estiguessin més o menys allunyades de la capital o de les seves principals vies d'accés, influïa en el seu preu.

A mesura que anem desenvolupant la nostra hipòtesi, ens adonem que, en el fons, el que va passar és que la desapareguda Iluro era molt allunyada de Barcelona, no tan sols de la ciutat en si, sinó dels principals camins que li donaven accés, especialment del traçat principal de l'antiga Via Augusta. El mar va passar de ser el seu millor aliat durant l'època romana, a ser el seu pitjor enemic, ja que un cop desaparegut el comerç exterior i apareguda l'amenaça dels atacs marítims, Iluro va quedar engabiada entre la Serralada Litoral i el mar. I la llunyania, la va conduir a una marginació que el seu estatus de ciutat no va poder resistir.

TROYES, O COM ES POT RELACIONAR L'IMPERI CAROLINGI AMB MATARÓ

L'abandó de les ciutats de la perifèria i desenvolupament de Barcelona va coincidir amb l'arribada del món carolingi, a partir de l'any 801. Una nova gent dirigia el país, conservant, però, tot el seu l'esperit i els costums antics. Potser el fet més evident és la supervivència de les lleis visigòtiques, fossilitzades en el *Liber Iudicum*, que va ser el text legal vigent durant tot el període carolingi, fins ben entrats els segles XI i XII. Amb aquest panorama de grans canvis, passar de la gran història de l'imperi carolingi, plena d'episodis, conflictes, grans personatges, etc., a la humil història de Mataró, immersa en una foscor absoluta, i que inicia el seu recorregut amb un profund silenci, pot semblar, com a mínim, dificultós. Tot i amb això, un important document en fa de nexe.

L'any 878, el rei Lluís II de França (877-879) confirma a Frodoí, bisbe de Barcelona (861-890 aprox), tots els béns i privilegis que el seu pare Carles II de França –nét de Carlemany– havia atorgat a l'Església i seu de Barcelona. En aquest document, entre altres béns i possessions, el rei Lluís confirma a aquella seu «de la mateixa manera l'església de Sant Martí a la *Maritima*, al costat del riu Argentona, amb els vil·lars que allí hi ha amb els termes que la limiten i els seus voltants».[2] És el primer document que fa referència a un indret pròxim a l'antiga Iluro. La primera peça sòlida del trencaclosques, el punt de partida des del qual ja no caldrà recolzar-nos només en la imaginació.

El document és, per si mateix, suficientment important com per dedicar-li estudis específics. És conseqüència directa del que estava passant al cor de l'antic imperi carolingi, i de la seva inestable política. El document descriu una confirmació de béns a l'Església, costum habitual dels reis francs. Concedien tot tipus de privilegis i concessions a les institucions eclesiàstiques. La mesura, però, tot i ser estrictament religiosa, tenia també una intenció política al darrere. Des del propi Carlemany, els emperadors i reis francs van considerar que era molt important de garantir l'ordre en el seu regne. Eren conscients que el sistema de govern per llunyà era feble i carregat d'intrigues de poder entre subordinats, que podien suposar l'inici de disturbis.

La creació de dinasties comtals va ser un dels primers símptomes de regionalització i fragmentació del poder reial. Per intentar posar remei a aquest mal endèmic del sistema, els reis francs van intentar recolzar-se en l'Església, posar-la al servei de l'Estat per tal que esdevingués element d'unió i cohesió, i aconseguir d'aquesta manera fer del cristianisme el llaç essencial que unís la pluralitat de segments socials i territorials del regne. Van intentar fer dels bisbes uns aliats fidels per lluitar contra la imparable força dels notables. Només en aquest context s'entén la preocupació i els esforços per afavorir la immunitat legal i econòmica dels grans monestirs i de les grans seus episcopals respecte dels respectius comtes i altres funcionaris estatals. Aconseguir tenir aliats poderosos i fidels en tots els indrets del regne per fer contrapès als comtes i altres poders civils.[3]

Tornant a l'any 878, i precisant més en les figures de Carles II i de Lluís II, el document de confirmació de béns és conseqüència dels concilis de Quierzy i de Troyes, convocats a instàncies del papa Joan VIII. Aquests concilis van ser un desesperat intent d'aconseguir l'estabilitat de l'imperi, desfeta pels conflictes dinàstics. El concili de Quierzy va ser convocat per Carles II el 14 de juny del 877, i un dels primers punts que va concretar va ser la promesa de respectar els béns de l'Església i de les fundacions personals de l'emperador. D'aquest concili sorgeixen tots els béns i privilegis que Carles II atorga al bisbe de Barcelona Frodoí. Amb la prematura mort de Carles II l'any 877, Joan VIII va veure en perill tot el seu projecte de pau, i va convocar, un any després, tots els descendents carolingis per conscienciar-los de la necessitat d'assumir una política comuna. I va convocar el concili de Troyes a finals d'agost del 878, que no va aconseguir el seu objectiu, ja que només va acudir-hi Lluís II de França. Tot i amb això, va poder influir en la persona de Lluís II conscienciant-lo i animant-lo a la protecció de les esglésies i diòcesis del seu regne, fet que es va materialitzar en unes cartes de confirmació de béns, entre les quals hi ha el document que ens ocupa, la dels béns de la diòcesi de Barcelona.[4]

El document parla de l'església de Sant Martí d'Argentona, que apareix sovint en documents de l'alta edat mitjana. El fet que estigués dedicada a Sant Martí, el bisbe de la ciutat de Tours, indicaria una fundació posterior a la conquesta franca, quan es difon a Catalunya el culte als grans sants bisbes francesos, com sant Martí, sant Sadurní o sant Llop. El fet que estigui dedicada a un sant francès, i que surti en la confirmació de béns de Lluís II, podria ser un indici que aquesta església fos de fundació estatal, com el cas d'altres esglésies que la tradició històrica ens dóna, com ara el monestir de Sant Cugat del Vallès o el monestir de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona. En documents posteriors s'especifica que estava situada a la banda oriental del riu Argentona, i es diu que estava voltada de vil·lars, grups de masos, dels quals percebria algun tipus de rendes.[5] És possible que inicialment fos el principal centre de culte de l'indret, i que paulatinament anés perdent importància fins que, quan a principis del segle XI apareix documentada l'església de Sant Julià, desapareix com a lloc destacat, i Sant Julià esdevé centre de la nova parròquia d'Argentona.

Tot i que Argentona no és ben bé Mataró, recordem que als segles IX i X no hi havia una divisió clara de l'espai. El període es caracteritza per la indefinició administrativa i el triomf dels topònims geogràfics per designar poblacions. No existia una divisió parroquial i molt menys una divisió efectiva de castells que controlés el territori. De fet, tota la franja litoral del comtat de Barcelona era coneguda com la *Maritima*, sense gaires apreciacions més. Parlar d'Argentona i els seus voltants és parlar d'un territori del qual desconeixem l'extensió i els límits i, per tant, la influència que podia tenir en els poblaments més pròxims, incloent-hi els voltants de l'antiga Iluro.

ARGENTONA O LA TERRA D'ARGENT

Ja que el primer document que hem emprat tracta sobre l'església de Sant Martí d'Argentona, potser convindria parlar sobre aquesta zona de la *Maritima*, de la qual es conserven força referències documentals. És, sens dubte, una de les zones més cohesionades del territori de l'antiga Iluro. El nom Argentona, que literalment significa «indret d'argent», sempre ha estat una incògnita. Ningú no pot dubtar de l'origen llatí de la paraula, però encara no s'ha aclarit què significa aquest nom. Precisament, la primera vegada que surt documentat el nom Argentona, no és pas per designar un poble, o una ciutat, o un territori, sinó un riu.

En el territori d'Argentona, durant molts segles, les ribes del riu van conformar una petita regió extraordinàriament fèrtil, i és molt possible que en el segle IX aquestes terres entressin en el circuit comercial de la zona. És significatiu el nombre de documents, la major part d'ells de compravenda, que afecten aquest petit verger, amagat de la costa, de fàcil protecció i amb quantitats d'aigua suficient per a qualsevol tipus de conreu. En certa manera,

el nom del riu Argentona, el riu de «la terra d'argent», és un nom idoni per a referir-se a una terra que gaudia de molta tranquil·litat, més que no pas la terra dels voltants de l'antiga Iluro.

Els habitants d'Argentona probablement eren gent originària del territori. No ho podem assegurar, però sembla ser que serien famílies que tindrien en propietat les terres que conreaven, potser abans i tot de l'arribada dels francs. I el territori és prou allunyat de les terres dels voltants d'Iluro, que s'adquiriran i seran explotades per potentats barcelonins, bisbes, canonges, funcionaris de l'administració, per extreure'n un benefici econòmic. A nivell social, és difícil de classificar les persones que signen els documents perquè no se'ns especifica res més que el nom, i a vegades, si hi ha sort, la filiació. Només quan els personatges en qüestió són càrrecs de l'administració pública, s'especifica la seva procedència social. Per tant, l'única cosa que podem dir d'aquests compradors i venedors de terres és que senzillament eren això, compradors i venedors.

L'any 894, trobem un document de venda on el matrimoni format per Adila i Ermesenda venen a Ramis i Adalvira una vinya situada «al comtat de Barcelona, a la *Maritima*, al terme de Purpurlas (Parpers), a la vil·la Lotone. Aquesta vinya limita a l'orient amb el camí que va cap a l'església de Sant Vicenç; al nord amb la vinya d'Auresinda i amb la terra de Sesfred i dels seus hereus, i tant a migdia com a occident amb la terra de Sesfred i dels seus hereus».[6]

La gran majoria de terres que surten documentades en els segles IX i X estan vinculades al món de l'alou, és a dir, al món de la petita i mitjana propietat agrària, propietat totalment lliure i privada, l'amo de la qual tenia tots els drets sobre ella, tal i com s'entenia segons el dret romà encara vigent. La terra no la tenia com un benefici de ningú, sinó que era jurídicament propietari d'ella. Per tant, s'entén que les relacions de compravenda eren relacions entre dos particulars concrets, que no requerien de gaires referències al seu origen familiar o social. I és que aquesta classe que anomenem camperola (pel fet que residia al camp), de la qual trobem una bona mostra a Argentona, formava comunitats rurals amb un gran dinamisme i amb una gran iniciativa, que explica la prosperitat que aconseguien algunes persones que, a vegades, arribaven a convertir-se a voltes en una elit econòmica.[7]

Pel que fa al territori, en aquest document de l'any 894 es fa referència a una vinya situada en un lloc difícil de delimitar com és el terme de *Purpurlas*, o Parpers, denominació amb la qual actualment coneixem una part de la Serralada Litoral, ja que no respon a cap futura parròquia, ni a cap futur nucli urbà. Com s'ha dit, a falta d'una divisió administrativa coherent, les denominacions dels indrets solien fer referència a elements geogràfics destacats, o en el cas de *Lotone*, fa referència a una vil·la important que deuria tenir rellevància a la zona.

És molt interessant que la vinya limiti amb «el camí que va cap a l'església de Sant Vicenç». En aquesta zona del Maresme, l'única església documentada amb aquesta advocació és la capella de Sant Vicenç del turó del Burriac. Que en el document en cap moment es faci referència a un castell o fortificació sinó només a l'església, la «domus» o casa del sant, fa pensar que a finals del segle IX, al turó de Burriac, encara no s'havia edificat el castell, o si hi existia una fortificació anterior, restaria abandonada i l'administració comtal encara no hi hauria enviat un cos de guàrdia. El fet que estigui dedicada a sant Vicenç, és coherent amb aquesta hipòtesi, perquè sant Vicenç va ser un sant màrtir amb molta devoció a la Hispània visigoda, especialment a Saragossa i València, i van ser moltes les esglésies dedicades en aquest sant abans de la invasió sarraïna. Que no hi hagués fortificació també indica que la defensa del territori era encara molt feble, i no hi havia prou garanties de seguretat davant d'un possible atac marítim.

A partir d'aquí, seguiran tot un seguit de documents que també tenen en comú que fan referència al territori d'Argentona, tots ells en el segle X. Ens limitem a exposar-ne alguns i comentar-los puntualment.

L'any 928 hi ha una compravenda a l'indret de Traià, document on apareix per primera vegada aquesta zona del Maresme. Traià és una demarcació que queda situada entre els termes d'Argentona, Alarona, Parpers i Dosrius, i que tindrà com a centre de culte l'església de Sant Cugat, posteriorment dedicada a sant Jaume. Possiblement, pel seu poc poblament i reduïda dimensió no va arribar a esdevenir parròquia i quedà vinculat amb Mataró fins al segle XIX quan, per una permuta de terres, passà a Argentona.

L'any 969 hi ha dues compravendes més a Traià. La primera en la qual Aguarn ven per un sou una terra que està situada «en el comtat de Barcelona, a la *Maritima*, en el terme de Traià; i limita a orient amb aquesta serra del comprador, al

migdia amb el torrent, a ponent amb la terra del comprador, i al nord amb el camí».[8] La segona en la qual Joan i Fredari venen per dos sous i quatre diners a Teodered unes terres i una vinya situades «al comtat de Barcelona, a la *Maritima*, en el terme de Traià, i limita aquesta terra i aquesta vinya a l'orient amb terra meva i també de Fredari, a migdia igual, a ponent amb el bosc d'Admir i amb terra teva i al nord amb el bosc d'Admir i amb la terra meva».[9]

Més endavant, l'any 981, el matrimoni d'Otger i Odesind venen per un pes d'argent al matrimoni d'Exebur i Truitella unes terres amb boscos i molí de reg situades «al comtat de Barcelona, a la *Maritima*, al terme de la vil·la de Purpurlas (Parpers). Les terres limitaven a orient amb el riu Argentona, a migdia amb la terra de Truitella, monja, a occident a la vinya de Cusca i amb la terra de Sant Julià, al nord amb terra de la monja Truitella».[10]

En aquest document, torna a sortir aquest territori anomenat Purpurlas, precisant, però, que fa referència a una vil·la situada a l'occident del riu Argentona. A més a més, s'esmenta el nom de l'església de Sant Julià, posteriorment centre de la parròquia d'Argentona. La propietat no era pas homogènia, a més de la terra de cultiu disposava també d'un tros de bosc i també d'un molí de reg, la primera referència que tenim d'aquest tipus de construcció, i que referma la idea de l'abundor d'aigua a les ribes del riu Argentona. El document esmenta una dona, Truitella, monja, o com diu exactament en el document «dedicada a Déu». En el segle x, diversos monestirs de la diòcesi de Barcelona experimenten un ampli creixement, entre els quals cal destacar el de Sant Pere de les Puel·les, de monges benedictines, amb l'església dedicada l'any 946.[11] No volem pas assegurar que Truitella fos monja de Sant Pere de les Puel·les, però està demostrat que aquest monestir tenia moltes terres i possessions pels voltants de Mataró, i segurament moltes d'elles varen ser donacions de persones que, com la pròpia Truitella, estaven dedicades al servei de Déu.

Un altre dels monestirs que va experimentar un gran increment en el seu patrimoni va ser el de Sant Cugat del Vallès. L'any 986, Lotari, rei de França, seguint la constant dels seus progenitors, confirma al monestir de Sant Cugat del Vallès tots els béns i privilegis que posseïa abans de l'atac dels sarraïns d'Almansur. Ho fa amb un document on surt esmentada, entre moltes altres possessions, «l'església de Sant Martí d'Argentona, amb els seus delmes i primícies».[12] L'església de Sant Martí d'Argentona continuava existint, però ja no era de propietat episcopal, sinó que s'havia transmès al monestir de Sant Cugat del Vallès en un moment que desconeixem.

L'any 989 fa testament Vives, bisbe de Barcelona (974-995), abans de fer un viatge a Roma, i reparteix totes les seves possessions. Aquest bisbe, fill d'un notable de la frontera, va dedicar gran part dels seus esforços en la restauració de la diòcesi, arruïnada després de l'atac d'al-Mansur, a vegades donant els seus propis béns particulars.[13] Una de les primeres disposicions és que a la Seu es concedeixin «tots els meus alous que tinc a Premià tant per compravenda com per qualsevol altra forma [...] després que tot això sigui donat a la predita església catedral juntament amb tots els meus alous que tinc a Agell i a Argentona, tant per compra com per qualsevol altra forma».[14] En el testament no s'especifiquen els límits de les finques, però queda molt clar que la Seu continuarà tenint terres a Argentona, tal i com ja passava feia cent anys, segons indica al document de l'any 878.

L'any 990 Frilo, Gigela i Goda venen per seixanta sous a Gered, unes terres situades «al comtat de Barcelona, a la *Maritima*, al terme de Traià. I limiten aquestes cases amb els seus camps i amb la seva cort i altres construccions, [...] a l'orient amb la terra de Solmo i els seus hereus, a migdia a la terra d'Ermesenda, a l'occident i al nord amb el riu Argentona».[15] La terra objecte de la venda està envoltada a occident i al nord pel riu Argentona, per tant, està situada a la curvatura que fa el riu per trobar la riera de Dosrius. El document ens dóna una idea de fins on arribava el terme de Traià.

En aquest document, l'objecte de la venda no és només una peça de terra, sinó que inclou cases, i corts i altres construccions properes. Aquestes dades, tot i que no coneixem les condicions socials de venedors i comprador, ens fan pensar que devien ser gent econòmicament benestant. Principalment, pel fet de posseir cases. Cal precisar que durant els segles x, xi i xii la casa era un bé destacat. Molta gent vivia en cases de lloguer, o en les mateixes vil·les, que a més dels propietaris acollien molta més gent, entre familiars i treballadors.[16] A més, el document parla de corts, i si hi havia corts hi havia més d'un porc. El porc no era un menjar privatiu, però era lent, i sovint costós, d'engreixar l'animal. El gran avantatge del porc, però, era i és la fàcil conservació de la carn i el fet que gairebé s'aprofitava tota. Això feia del porc un animal rendible, i resultava fàcil amortitzar les despeses

d'engreixar l'animal, i per a la gent més humil suposava a vegades l'única presència de carn dins la seva dieta.

Del repàs dels documents anteriors, es pot precisar que Argentona es presenta com un territori vertebrat pel riu homònim, no pas com una zona o divisió administrativa concreta, sinó dividida en diversos «termes» on existeixen mitjanes i grans propietats, les vil·les, destinades al conreu, tant de secà, com la vinya, com de regadiu, com ho serien els horts, amb espais destinats a la cria de bestiar.

De l'examen dels documents, es desprèn també que a l'entorn del riu d'Argentona hi havia almenys dos blocs de població de diferent capacitat econòmica, fet que podríem extrapolar a altres indrets del territori. Per una banda, hi havia els propietaris d'alous. No sabem si eren grans terratinents o petits propietaris, però la diversitat de terres que posseïen alguns d'ells (terres cultivades, vinyes, boscos, terres ermes...) fa pensar en un nivell de vida més aviat elevat. I, per altra banda, també hi havien d'haver els treballadors o masovers que tindrien cura de les terres dels grans patrimonis eclesiàstics i que també col·laborarien amb els propietaris rics que, tot i no constar en els contractes, se suposa que existien. Cal suposar que aquests treballadors no propietaris deurien ser homes jurídicament lliures, però obligats a prestar algun servei en espècies, diners o treballs envers els propietaris a canvi de la permanència a la terra.[17]

ALARONA O LA CIUTAT EN EL RECORD

Tornant a l'inici del treball, hem imaginat el territori dels voltants de l'antiga Iluro sense cap nucli urbà. El problema és que, a diferència de la gran quantitat de documents referents a Argentona, no hi ha cap document contemporani que parli del territori dels voltants d'Iluro. Aquest fet és molt rellevant i és la base perquè molts historiadors creguin que el nucli antic d'Iluro es va abandonar, per la inestabilitat econòmica, els atacs marítims i la desfeta política del territori. Possiblement va ser així, però de moment encara no tenim elements per demostrar el contrari.

Així doncs, després de les referències clàssiques de Plini, Pomponi Mela o Ptolomeu, aquest últim del segle II, cronològicament parlant, la següent vegada que trobem documentat el nom d'Iluro, ja sigui referint-se a la ciutat o al seu territori, és de l'any 949. El trobem amb el nom evolucionat d'Alarona en un document de venda entre Argovad i Eldregud. L'objecte de la venda és una terra situada «al comtat de Barcelona, a la *Maritima*, al terme d'Alarona, a Valldeix, i limita a orient amb la terra d'Auriol i els seus hereus, al migdia amb la terra de Daniel, a occident amb el torrent, al nord amb [...].»[18]

Aquest document és el primer on apareix la denominació Alarona i, per tant, el document més antic on és documentat el territori on actualment s'estén la ciutat de Mataró. El document, durant un temps, es va considerar confós pel fet que una pèrdua de text afectava les primeres lletres de la paraula Alarona, però la denominació de Valldeix és única i inconfusible d'aquesta vall del Maresme. En el document, el nom d'Alarona ens indica un terme, una regió, una divisió geogràfica, que suposadament tindria com a centre el nucli urbà d'Alarona, l'antiga ciutat romana d'Iluro.

Què ens pot dir aquest document sobre l'antiga ciutat romana? Doncs relativament poc. De fet, l'objecte de la compravenda no és ni tan sols a prop del nucli antic romà, sinó a Valldeix. Però pel fet d'estar tan allunyat del nucli antic d'Iluro, que encara continuïn anomenant Alarona al territori indica, com a mínim, una vinculació nominal amb l'antiga ciutat romana.

De l'antic territori de la ciutat romana, de l'antic *municipium* d'Iluro, com ja hem apuntat al principi, poc a poc s'anirien desvinculant els termes més allunyats, gestant-se com a entitats econòmiques i socials, que no polítiques, cada vegada més independents. Naixien nuclis de població a Teià, Alella, Premià, Vilassar, i més a prop, Argentona i Traià; posteriorment, es consolidaran Llavaneres i Dosrius. Cada vegada més el territori de l'antiga Iluro, ara denominada Alarona, s'anava reduint, fins a coincidir aproximadament amb els límits de l'actual divisió municipal de Mataró. És curiós, però algú s'ha plantejat mai quan es configuren els límits municipals de Mataró? Curiosament, allò que en el document es defineix com a terme d'Alarona o, posteriorment, de Civitas Fracta, tindria una extensió similar a allò que avui és Mataró, incloent el territori de Traià.

Tot plegat, però, encara presenta el dubte sobre què passava «a baix a mar» abans de l'aparició en escena de la parròquia de Santa Maria. Aquest dubte, malauradament encara no té una resposta clara. Tot i amb això, el document de l'any 949 és important –deixant de banda el fet que és únic– per interpretar la història, i pot donar pistes interessants. De fet, pel que es veurà a partir d'ara, sembla que aquest document, una senzilla

compravenda, ens indicarà el final d'una etapa, el cant del cigne d'un període de la història de la ciutat, que en donarà pas a un altre de molt diferent.

El document de l'any 949 denomina Alarona al territori. Com s'ha dit, el record de pertinença a l'antiga ciutat romana fa que encara el territori dels voltants prengui aquest nom. La ciutat encara no es diu Civitas Fracta, per tant, aquell fet que va provocar el canvi de denominació Alarona-Civitas Fracta encara no ha passat. Prescindirem de tractar a fons l'origen del nom Civitas Fracta, però apuntarem una hipòtesi per a futurs estudis: el fet que s'anomeni ciutat.

La ciutat, dins el món romà, era el centre d'una divisió administrativa concreta, amb uns habitants i un territori que l'envoltava. Posteriorment, a la fi de l'edat antiga, a la ciutat romana se li va afegir també el fet que fos el nucli d'una comunitat cristiana, una diòcesi, el lloc on hi havia la seu del bisbe. Totes les principals ciutats romanes del Principat que van arribar fins a l'edat mitjana tenien seu episcopal a l'època visigòtica, tal i com la tingueren durant l'edat antiga.

Però la ciutat romana d'Iluro-Alarona no va sobreviure. No va arribar a l'any 1008. Era una ombra del que era a l'època romana, una ciutat que havia perdut la seva funció comercial i administrativa, i que segurament, un cop abandonat el seu nucli urbà, va perdre la seva raó d'existir. No tenia sentit anomenar-la com una cosa que ja no era. Era una ciutat en el record, era una ciutat inexistent, una ciutat derruïda. Amb aquesta reflexió, el que vull dir és que potser no hem de buscar en la Civitas Fracta un fet desastrós que destruís la ciutat d'Alarona amb grans focs i terribles incidents; no cal buscar-hi els atacs violents de les primeres onades de bàrbars del nord, o un atac sarraí furibund com el que l'any 985 va destruir Barcelona. Potser, senzillament, la Civitas Fracta es refereix a les ruïnes ben visibles d'una antiga ciutat que quedava en el record de la gent, i que es va apagar com la flama d'un ciri que s'havia consumit. Potser la destrucció d'Iluro no la va veure cap generació; només el temps sap quants anys va durar la destrucció de la Civitas Fracta.

Per això el document del 949 serà l'últim on Alarona sigui la denominació principal. A partir d'aquí, la resta de documents posteriors que facin referència al territori d'Alarona ho faran sota dues denominacions coetànies; per una banda, es referiran a Mata per anomenar aquelles terres properes a Valldeix. Serà la denominació habitual dels funcionaris de l'administració comtal, que hi tindran molta vinculació (des de l'any 963 cap endavant). Amb el pas del temps, a Mata es construirà una torre, que serà el centre d'un castell, és a dir, d'una divisió administrativa civil, d'un conjunt de terres subjectes jurídicament a un senyor. Per altra banda, ho denominaran com a parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta, denominació utilitzada segons l'òptica de l'administració eclesiàstica. En els documents del segle XI en endavant les dues divisions, la comtal o feudal (en castells) i l'eclesiàstica (en parròquies) suplantarà i esborrarà del mapa la divisió primigènia del territori, la divisió que encara perdurava en el record, i que, fins que no es va imposar un nou sistema, era l'únic conegut. Parlem de la divisió civil en ciutats. És a dir, a la segona meitat del segle X Alarona, tot i que només era una ciutat en el record, una Civitas Fracta, no deixava de ser una ciutat, però ara és quan perd de forma oficial el seu estatus. És ara quan de forma definitiva s'esborra el record del món romà i es passa paulatinament a un nou període.

Podem dir poc sobre l'Alarona d'abans de l'any 1008. Tot són indicis, esperances i suposicions. Però només com a motiu de reflexió, és curiós que quan de forma definitiva s'anava a esborrar el record de la realitat del passat, el que ara anomenaríem «memòria històrica», l'Església va ser la garant d'uns drets històrics que va defensar fins a l'extrem de no permetre que l'últim vestigi de l'antiga ciutat romana, que era el seu propi nom, desaparegués. Què hauria passat si el centre de la parròquia d'Alarona s'hagués traslladat a Mata, o a Argentona? On s'alçaria ara la ciutat de Mataró?

ENNEC BONFILL I EL NAIXEMENT DE LA TORRE DE MATA

Com hem dit, a partir de la segona meitat del segle X, la denominació d'Alarona serà substituïda per altres noms que definiran el mateix territori, la primera de les quals serà la de Mata. Avançant en el temps, trobarem la primera referència al poblament de Mata, situat en els turons que tanquen pel nord-est el semicercle de planúries on hi ha Mataró. Inicialment, serà només un topònim geogràfic i, posteriorment, el trobarem com el nom d'una vil·la. Aquest nucli de població anirà des dels seus orígens molt lligat a la ciutat de Mataró. Mata no era pas un nucli urbà cohesionat, fins i tot, actualment no ho és, sinó un conjunt de masos que es vertebraven a l'entorn de les esglésies de Sant Martí i Sant Miquel de Mata, ja documentades al segle XI.

Respecte del topònim de Mata, només cal dir que no és pas únic, ni exclusiu, d'aquest indret del Maresme. Com a exemple, direm que en la mateixa època també el trobem per designar un indret a l'entorn de Vic i un altre a prop de Lliçà de Vall, a més de trobar-lo en noms compostos com, per exemple, Matadepera.[19]

La primera vegada que trobem documentat el nostre topònim de Mata és l'any 963, quan Miró, comte de Barcelona (947-966), ven a Bonfill pel preu de cinc-cents sous d'argent una gran explotació, amb cases, terres, horts i vinyes, entre altres possessions, que pertanyien als vescomtes de Barcelona, Guitard i Gerberga, situades al «pagus» o territori rural, «de Barcelona, a la *Maritima*, al terme de Mata dins els seus límits que van del terme d'Argentona fins al terme del Torrente Malo –actualment Torrentbò– i del terme de Dosrius fins al mar».[20]

Aquest document, tot i la seva aparent simplicitat, indica moltes més coses que les estrictament descrites.

Primerament, que a Mata, el comte Miró, o millor dit l'administració comtal, disposa de la plena propietat d'un conjunt de terres que pot vendre o traspassar a la seva voluntat. Per tant, el primer gran propietari que trobem documentat a Mata és el comte, juntament amb els seus col·laboradors. El document, a més, fa referència als vescomtes de Barcelona, el matrimoni format per Guitard i Gerberga, que tenien anteriorment la propietat de les terres de Mata, no sabem si en plena propietat, o només el dret d'explotació.

No és el moment d'analitzar exhaustivament l'estructura de govern dels comtats catalans de l'època. Però potser val la pena d'incidir-hi. El principal funcionari carolingi de tot el territori és el comte «comes». És la peça essencial de l'engranatge administratiu i per això l'emperador, inicialment, tenia molta cura d'escollir-lo personalment. El comte és el representant de l'emperador en la plenitud de les seves atribucions administratives; publica decrets i actes, percep els impostos, dirigeix les obres públiques, camins, ponts, i altres infrastructures, procura pel manteniment de la pau i l'ordre, administra justícia i recluta els contingents militars. Tenia un delegat oficial, el vescomte, «vicecomes», que el mateix comte escollia, tot i que inicialment necessitava de l'aprovació de l'emperador. En el cas de Barcelona, el vescomte era també el defensor de la ciutat de Barcelona. Per últim, i complementant l'estructura, el comte i el vescomte s'envoltaven d'un estol de vicaris, «vicarius», que eren els encarregats de transmetre la potestat del comte a tots els indrets del comtat. S'encarregaven especialment d'impartir justícia en afers menors, reservant la presència del comte per als afers de gran rellevància. Cadascun dels vicaris tenien la custòdia i administració d'un castell, «castrum», que era la unió d'una fortificació amb els territoris que en depenien.[21]

Així doncs, el vescomte Guitard fou home de confiança del comtes Miró i Borrell II de Barcelona, i el seu principal aliat a l'hora d'afrontar les crisis relacionades amb la defensa del territori contra els atacs dels sarraïns, tant en la frontera com en la ciutat de Barcelona. Amb Guitard, el títol de vescomte esdevindrà hereditari, i amb ell naixerà una nissaga que tindrà com a principal fita la custòdia de la ciutat de Barcelona.[22] És molt versemblant pensar que els vescomtes de Barcelona tinguessin les terres de Mata per concessió del comte, i que en algun moment determinat el comte les tornés a recuperar. Per desgràcia, no coneixem o no ha arribat a nosaltres aquest suposat contracte, i desconeixem, per tant, amb quines condicions es va fer la concessió i sota quin règim de propietat tindrien les terres els referits vescomtes. De la mateixa manera, també ens plantegem per què Bonfill en va adquirir la propietat, i quines intencions o quins objectius tenia pensats per a ella.

Les terres de Mata es venen a Bonfill per una quantitat de cinc-cents sous de plata, especificant taxativament que el traspàs de la propietat és plena i definitiva: «jo [Miró] et venc del meu dret per al teu propi domini, la potestat íntegra perquè puguis fer el que jutgis convenient amb aquests bens». Per tant, es tracta de la completa privatització de les terres. Ara bé, què en sabem, d'aquest Bonfill? Per la simplicitat de formes amb què va ser redactat, el document no dóna una resposta definitiva, però tenim prou indicis per intentar de donar una resposta prou segura.

El nom de Bonfill, o més ben dit el sobrenom Bonfill, serà utilitzat de manera assídua per molta gent durant tota l'edat mitjana. Per tant, a primer cop d'ull, sembla complicat d'identificar i donar una filiació definitiva al Bonfill del document de l'any 963. Tot i amb això, tenim un candidat que sobresurt entre tots els altres, i que, després d'una sèrie d'observacions, esdevé gairebé l'única opció vàlida. Es tracta d'Ennec, anomenat Bonfill, fill de Sendred, vicari.

Ennec Bonfill és un personatge vinculat a la cort comtal, que esdevindrà gairebé omnipresent en els afers estatals, i que gaudirà de molt de

poder, tant polític com econòmic durant el segle x. Podríem definir-lo com un supervicari, ja que tenia la propietat de diversos castells i de moltes altres possessions escampades per tot el comtat de Barcelona. Dintre de l'administració, ocupà un càrrec especial, se l'anomenà assessor del príncep,[23] funció que ben bé no es va arribar a institucionalitzar mai, d'inferior categoria que la del propi vescomte, però d'influència superior a qualsevol vicari. El fet és una bona mostra de la permeabilitat de l'administració carolíngia.

De les seves arrels familiars, sabem que era fill de Sendred i de Truitella,[24] i que estava casat amb Ega (o Aigo), filla del vescomte Isarn de Conflent,[25] amb la qual va tenir una filla, Eliarda. Del seu pare, Sendred, sabem que va ser el vicari que va adquirir el Castellvell de la Marca, situat al Penedès, i que és l'iniciador de la família Castellvell, posteriorment senyors del castell de Mataró. Com a vicari, ja ho hem apuntat, era persona propera al comte, i havia de tenir en custòdia com a mínim un castell, on feia les funcions de representant del comte. No es pot assegurar que fos de nissaga aristocràtica, tot i que existeix la hipòtesi que era parent dels comtes de Barcelona. Tenia la propietat de molts alous dispersos, que havia obtingut fent fortuna amb l'administració de castells de la frontera. Tenia possessions a Castellvell, a Abrera i a Barcelona ciutat, cases, solars, corts, etc, possessions que l'any 951 va vendre al seu fill Unifred per la important quantitat de mil sous.[26]

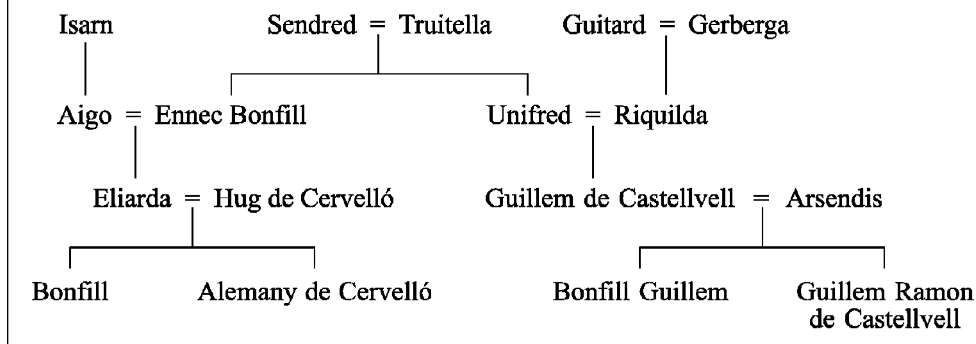
La primera vegada que trobem documentat Ennec Bonfill és el 30 de març de l'any 963, només uns dies abans de redactar-se el document de Mata, en un document pel qual també el comte Miró ven a Ennec Bonfill per un preu de mil sous el castell de Masquefa, amb tots els drets que se'n desprenen.[27] Curiosament, el document del castell de Masquefa, també conservat al Cartulari de Sant Cugat, és fet només quatre dies abans del document de Mata.

Fent una ullada general als cartularis i diplomataris catalans del segle x, Ennec Bonfill és el primer personatge laic anomenat Bonfill que tenim documentat i l'únic que, cronològicament parlant, tenia relació directa amb el comte Miró. Fins aquí les coincidències no són poques. A més a més, el preu de cinc-cents sous d'argent no era un preu a l'abast de qualsevol persona, si considerem que un castell valia mil sous, i que si fem una ullada als diplomataris del segle x ens adonem que la mitjana de preu d'una peça de terra normal no solia superar els vint sous. Per tant, el Bonfill que compra les terres de Mata devia de ser una persona extraordinàriament acabalada. I, com a cloenda, és molt significatiu que els successors de la nissaga d'Ennec Bonfill, els Castellvell, cent anys més tard siguin els posseïdors de la torre de Mata, i que també siguin titulars de la majoria de les propietats que en aquell moment va adquirir Ennec.

Però les aventures d'Ennec Bonfill no acaben pas aquí. El pes polític que tenia en l'entorn del comte Miró era gran, com ho demostra el fet que fos enviat a Còrdova en l'ambaixada que l'any 971 va organitzar el comte Borrell II (966-992), germà del comte Miró, per aconseguir dels sarraïns un pacte de no agressió. Precisament, acompanyava el vescomte Guitard, amb el qual compartien funcions de govern, i que entre d'altres coses era l'antic propietari de les terres de Mata.[28] Les peripècies d'Ennec Bonfill són descrites per un historiador àrab de la cort califal de Còrdova anomenat Ibn Hayyan, citat per Ramon d'Abadal.[29] Més tard, l'any 977, trobem documentat un Bonfill com a assessor del comte Borrell II, que actua com a representant del comte i delegat de la seva justícia. El document en qüestió és un judici en el qual es reconeix els habitants de Vallformosa com a legítims propietaris de la seva terra, i que posseeixen Vallformosa com un alou lliure i franc.[30] Molt possiblement, és Ennec Bonfill.

Des de la dècada del 960 fins al canvi de segle, quan tenim documentada la seva activitat, Ennec Bonfill adquireix moltes possessions, la major part venudes o cedides pels comtes de Barcelona. Al castell de Masquefa, adquirit l'any 963, se li uneixen les possessions de Mata, del mateix any, i possessions al castell d'Olèrdola. Però també tindrà molts altres tractes. L'any 987 Ennec Bonfill promet fidelitat al bisbe Frujà de Vic a canvi d'administrar la meitat del castell de Miralles, administració que l'any 992 li ratifica el comte Ramon Borrell de Barcelona i la fa vitalícia.[31] També trobem Ennec Bonfill l'any 988 com a company del vescomte Ermemir d'Osona.[32] Per altra banda, l'any 988 adquireix al comte de Barcelona possessions repartides per tota la ciutat de Barcelona, per la importantíssima quantitat de tres-centes peces d'or, propietats que, «trenta dies abans que Barcelona fos capturada pels sarraïns»,[33] tenien amo legítim, però que posteriorment van quedar abandonades, sense ningú que les pogués reclamar. Ennec Bonfill també va adquirir als comtes de Barcelona l'any 992 el castell de Cervelló.

Tot i això, no sempre van ser flors i violes, ja que l'any 996 tingué una querella amb una dona potentada, Sesnanda, que acusava Ennec Bonfill d'apropiar-se d'uns delmes del castell d'Òdena que li pertanyien.[34]

Per últim, l'any 998 permuta amb el monestir de Sant Cugat del Vallès el castell de Masquefa pel castell de Gelida,[35] possessió de la qual prendrà el nom, anomenant-se Bonfill de Gelida.

Desconeixem si Ennec Bonfill tingué descendència directa masculina, perquè només en coneixem una filla, Eliarda.[36] La seva família deuria viure als voltants de la Llacuna Lantània, situada prop de Barcelona, que era l'indret on residien les principals figures de l'aristocràcia del moment. Així consta en un document en què la seva esposa Aigo ven una sèrie de drets que percebia de diferents indrets al voltant de la llacuna, ja mort el seu marit.[37] La seva filla, lluny de quedar relegada a un segon terme, també actuà pel seu compte. L'any 1016 permutà unes terres que eren de la seva mare Aigo, situades a Mollet, amb el bisbe Deodat de Barcelona, a canvi d'un alou situat al terme de Castellet. Eliarda estava casada amb Hug, que prendrà el nom de Cervelló i serà iniciador de la família Cervelló, que administrarà el castell del mateix nom situat a la Marca.[38] La nissaga dels Castellvell, però, continua per via del germà d'Ennec Bonfill, Unifred, pare de Guillem, el primer a utilitzar el cognom de Castellvell i el primer senyor conegut de la torre de Mata.[39]

Recapitulant, Ennec Bonfill és un dels millors exponents d'una classe de guerrers que, establerts inicialment a la frontera per desenvolupar la dura tasca de colonitzar i defensar les terres, amenaçades per la proximitat dels sarraïns, posteriorment marxen a Barcelona, plens d'honors i de riquesa, i dediquen la seva vida a fer fructificar i treure rendiment de les seves propietats i mantenir bones relacions amb comerciants i eclesiàstics. Podríem parlar, per què no, d'un procés d'acomodació d'aquests guerrers, de la seva conversió en grans terratinents que, des de Barcelona, controlaven totes les seves immenses propietats. Donem per fet que Ennec Bonfill no residia a la seva propietat de Mata, de la mateixa manera que donem per fet que els seus descendents no van viure pas a la torre de Mata, quan posteriorment fou construïda. Des de Barcelona, arrendaria les seves propietats i vigilaria i controlaria les seves produccions i els seus rendiments.

No sabem si Ennec Bonfill va ser el constructor de la torre de Mata. Si examinem el document de l'any 963, queda prou clar que en aquell moment no existia el castell de Mataró, perquè si hagués existit, hauria constat que les terres de Mata pertanyen al referit castell i, a més, en la descripció de les propietats tampoc no figura cap torre. Posteriorment, trobem que el nebot d'Ennec, Guillem de Castellvell, és propietari de la torre de Mata, sembla que construïda i vinculada dins la propietat familiar dels Castellvell. Per això podem plantejar que la torre de Mata va ser construïda pels membres de la família Castellvell situats entre l'oncle Ennec Bonfill i el seu nebot Guillem. Una altra qüestió és si la construcció de la torre de Mata responia a les pròpies necessitats familiars de protecció o bé va ser imposada per l'administració comtal per dotar a la costa de torres de guaita i llocs on poder tenir cossos de guàrdia. És versemblant de pensar que el fet que posteriorment la torre de Mata esdevingui el centre del castell de Mataró, és un indicador que la construcció d'aquesta torre no era prevista com a fet aïllat, sinó integrada en un projecte de l'administració comtal de dividir i organitzar el territori costaner en castells per garantir un millor control i defensa. Partint d'aquesta hipòtesi, per tant, podríem plantejar el fet que quan l'any 963 Ennec Bonfill compra les terres de Mata, ja ho fa convençut que en aquelles terres s'havia de construir una torre i organitzar un castell, i per tant volia adquirir aquests drets, no tant per a ell, sinó per als seus descendents.

LA VIL·LA DE MATA

El document de l'any 963, tot i especificar el topònim de Mata, no fa referència a la vil·la que posteriorment es desenvoluparà en aquell indret. No sabem si quan la documentació parla de la vil·la de Mata, està parlant d'una vil·la més aviat del tipus romà, entesa com una gran explotació agrària que vertebra l'economia del voltant, a imatge i semblança de les que hauríem trobat a Argentona, o

contràriament ja fa referència a un nou model de vil·la, entesa com un seguit de cases o masos aglutinats ja no per una propietat més gran i pròspera, com passaria a finals de l'època antiga,[40] sinó al voltant d'una fortificació o al voltant d'una església que garanteix protecció i cohesió. En aquest segon cas, quan el factor aglutinador és una torre o fortificació, es podria plantejar la idea que la vil·la de Mata naixés a l'ombra de la construcció de la pròpia torre de Mata feta pels successors d'Ennec Bonfill. Hem de pensar que una torre no s'administrava sola; hi havia un cos de guàrdia destinat a la seva custòdia, a voltes infanteria, a voltes cavallers; i per al seu manteniment es reservaven terres, anomenades comunament cavalleries, els rendiments de les quals servien per a l'alimentació d'homes i animals. En el cas concret de Mataró, posteriorment, l'any 1167 trobarem documentades unes cavalleries administrades per Pere de Matha.[41] I fins i tot amb el temps, aquests guerrers que estan al servei del senyor feudal podran residir en les terres de la torre de forma definitiva, edificant masos i cases fortes, sovint com a gratificació pels serveis prestats. A Mataró trobarem el cas emblemàtic del cavaller Sunifred Flavi.

En tot cas, tot això descrit no ho podem pas assegurar només amb el document de l'any 963, que únicament parla d'una compravenda feta per un magnat del moment, Ennec Bonfill. Per sort, no serà pas l'únic comprador forani de terres a Mata. En la documentació posterior relativa a la història de Mataró, trobarem molts noms propis que pertanyen a membres d'aquesta noblesa incipient. Aquesta classe dirigent barcelonina, potser una primera burgesia, perdoneu-me per utilitzar un terme tan poc adient, veurà en el Maresme una terra fèrtil on adquirir possessions. Documents posteriors relacionats amb la vil·la de Mata ho demostren, perquè, a més del document de l'any 963, hi ha més referències del terme de Mata durant la segona meitat del segle X.

L'any 989 Amalric ven al seu germà Longovard Morató, per la quantitat de 100 sous, tot un seguit de possessions, terres, vinyes, cases, etc, que les tenia pels seus pares, situades «al comtat de Barcelona, a la *Maritima*, a la vil·la de Mata o en els seus termes, i limita tot això a orient amb el terme de Llavaneres, a migdia amb el mar, a occident a la riera de Valldeix, al nord amb el terme de Dosrius».[42] La finca, tot i que el seu preu no arriba als cinc-cents sous de plata com l'esmentada en el document del 963, no podem pas dir que fos una finca petita, ans al contrari. És possible que aquest Longovard Morató sigui el mateix Longovard que surt referenciat moltes vegades en els documents de l'Arxiu de Capitular de la Seu de Barcelona, i que és canonge de la mateixa Seu.

Posteriorment, l'any 996 Ramon Borrell (992-1017), comte de Barcelona, amb la seva dona la comtessa Ermessenda de Carcassona, fa una permuta amb el monestir de Sant Cugat del Vallès, que en aquell moment el dirigia el poderós abat Odó, també bisbe de Girona. La permuta es fa «perquè plau a les ànimes dels comtes que així es faci». Els comtes permuten un alou propi que tenen situat al Vil·lar Taudbert, prop de Tordera, a canvi de tot un seguir de terres que té el monestir, i que són situades «dins els termes de la vil·la de Mata o dins els termes d'Argentona, o dins els termes de Premià, o de Vilassar o dins els termes de Teià».[43]

En aquesta permuta es troben cara a cara els dos primers propietaris de terres de tot el principat, les dues institucions més influents del territori. No sabem els interessos concrets que van empènyer el comte a fer aquest contracte, com tampoc no sabem quina de les dues institucions va guanyar amb la permuta. El monestir de Sant Cugat del Vallès aconseguia estendre cada vegada més lluny la seva influència, que ultrapassava els límits de la comarca del Vallès. El comte Ramon Borrell obtenia tot un seguit de béns a la comarca del Maresme «a la *Maritima*», entre els quals potser hi hauria l'antiga església de Sant Martí d'Argentona, perquè des de l'any 986, en què la trobem documentada, desapareixerà dels inventaris de propietats del monestir.

Es pot pensar que el comte Ramon Borrell va adquirir terres a Mata per poder dotar millor de patrimoni el futur castell de Mataró. O potser la resposta és més senzilla; i amb aquesta permuta, el mateix comte es va unir al moviment de compra de terres que els seus nobles i subalterns ja havien iniciat feia temps. Es podria haver dedicat també a col·laborar amb comerciants, procuradors i altres ciutadans barcelonins. Potser el mateix comte, l'autoritat suprema dins els comtats, també s'estava acomodant, i va alternar les responsabilitats de govern amb l'interès de fer fructificar les pròpies possessions i obtenir-ne beneficis econòmics. Potser la por a quedar endarrerit respecte els seus subordinats, el va empènyer a consolidar la seva pròpia fortuna per continuar mantenint la supremacia en tots els sentits. Són pures hipòtesis, però tenen sentit si tenim en compte que la ciutat de Barcelona va patir tota una febre de compravendes i un gran desenvolupament econòmic durant la primera meitat del segle XI, on tothom, incloent-hi la família comtal, hi estava implicat.[44]

L'any 997, trobem documentat un altre personatge vinculat a la cort comtal, un altre vicari, anomenat Erovigi. Després de la seva mort sobtada, la seva vídua, que es deia Amaltruda, i els seus fills, que en són marmessors, acompleixen les voluntats del difunt i fan donació a la seu de Barcelona de tot un seguit de possessions que li pertanyien. Aquestes terres estaven situades «al comtat de Barcelona, a la *Maritima*, a on diuen Mata».[45]

Erovigi era, com també ho era Ennec Bonfill, vicari. La primera vegada que trobem documentat Erovigi és l'any 970, quan compra unes terres, prop d'un estany, als peus del Montjuïc, anomenat el Port o Porcià[46] o també anomenat Estany de Llantània o Llanera.[47] Sabem que els vescomtes de Barcelona i altres famílies importants tenien cases situades al mateix indret, en una zona fora muralles que gaudia de molt de prestigi i on les principals famílies del país es van fer construir la llar. En poques paraules, una primera zona residencial.[48] Uns anys més tard, l'any 975, compra també un lot de terra més al voltant d'aquest estany, i també compra els drets sobre l'aigua d'aquella zona, segurament per ampliar els rendiments de la seva explotació.[49] Sabem que era fill de Ricari, que estava casat amb Amaltruda, i que tenia diversos fills, anomenats Guifred, Tudiscle, Gotmar i Sunyer. L'any 980 Borrell II, comte de Barcelona, fa donació a Erovigi i els seus successors del castell de Cabra, prop del riu Gaià, perquè en siguin els administradors i, per tant, vicaris.[50]

Recapitulant, en el segle X encara no podem parlar ni de torre de Mata, ni de castell de Mataró, i amb prou feines de vil·la de Mata. Tot i amb això, sembla que en aquest moment comença a gestar-se l'estructura administrativa a la zona, com si es posessin les bases del futur govern, les pedres de les torres. Sembla que abans de l'any 1008 la *Maritima* hagués estat desproveïda d'un aparell de govern sòlid, en comparació amb les zones de frontera, el Vallès o el propi pla de Barcelona, on la xarxa de castells estava ben consolidada. És en aquest moment, a finals del segle X i principis del segle XI, quan hi ha canvis substancials. Serà cap als anys vint del segle XI quan trobem documentat per primer cop el castell de Sant Vicenç del turó de Burriac i pocs anys després la torre de Mata. També per les mateixes dates trobem documentat el castell de Montgat. És quan s'està dibuixant el mapa territorial de la *Maritima*, no només a nivell civil, sinó que de manera paral·lela es desenvolupa la xarxa parroquial; sembla que les institucions civils i eclesiàstiques es van adonar de la necessitat d'organitzar millor la vida de la zona.

Topònims de l'entorn mataroní amb indicació de la data en què són esmentats per primera vegada, situats sobre el «Plano de la comarca iluronesa», dibuixat per Emili Cabañes, arquitecte, i publicat per Josep M. Pellicer i Pagès a *Estudios Histórico-Arqueológicos sobre Iluro* (Mataró 1897).

L'ANY 1008. SANTA MARIA DE MATARÓ

El 25 de març de l'any del Senyor 1008, any dotzè del regnat de Robert, rei dels francs, festivitat de l'Anunciació del Senyor, el Capítol de la catedral de Barcelona, amb el bisbe Aeci al capdavant, signava un document de permuta de terres amb el jutge Oruç, anomenat el grec.[51] L'emblemàtic document té una importància cabdal per a la història de Mataró, ja que és el text on es documenta per primera vegada l'existència de la parròquia de Santa Maria. Aquest document és el motiu del mil·lenari i l'excusa d'aquest treball. Comentar el document de l'any 1008 és més complex del que sembla, perquè es tracta d'un document extraordinari, no només per la quantitat d'informació que facilita, sinó també per la rellevància dels seus autors. Els detalls del moment històric que s'està vivint, i les relacions que hi ha entre els personatges que hi participen, són elements imprescindibles per entendre i fer una bona anàlisi de la informació que ens proporciona aquest document cabdal.

«VIII kalendas apriles anno XII regnante robertho rege franchorum». (Còpia parcial del document dibuixada per Robert Lleonart i Casadevall).

NOCIONS PRÈVIES AL COMENTARI

Independentment dels seus autors, la importància del document de l'any 1008 rau en el fet que és quan, per primera vegada, surt la denominació de parròquia a la Marítima, i perquè parla de Santa Maria de Mataró, en aquell moment ja no d'Alarona, sinó de Civitas Fracta. Així doncs, l'any 1008 és una data de referència molt important, no només per a la parròquia de Santa Maria, sinó també per a la història de la ciutat. Prescindint del seu valor real, només tracta d'una simple permuta de terres, el document té una càrrega simbòlica important pel fet que és el primer on ve referenciada una parròquia a Mataró. Constata l'existència de l'entitat que, durant tota l'edat mitjana, assumirà la funció de cohesionar la gent i el territori, substituint la desapareguda Iluro en la tasca de ser el centre neuràlgic de la zona, de ser el seu nucli social, servirà d'enllaç entre el món romà i el món modern, i serà,

en definitiva, el germen de Mataró. El que hem dit podria ser una bona definició de la parròquia de Santa Maria. Però potser caldria especificar a què ens referim quan parlem de parròquia.

La parròquia, com a divisió territorial i administrativa, és una entitat antiquíssima dins l'Església. No és pas el moment de fer un resum de totes les seves característiques, però sí que cal puntualitzar que la seva funció bàsica ha estat sempre facilitar la relació entre els fidels i el seu bisbe, a través d'uns representants que actuaven en lloc seu. Respecte a la divisió parroquial catalana abans de la conquesta dels reis francs, la informació és gairebé nul·la. Per tant, no es pot parlar de la història de Santa Maria de Mataró abans de l'any 1008.[52]

Cada parròquia tenia els seus preveres, raó que va moure les diòcesis a dotar les esglésies rurals d'un patrimoni que permetés la subsistència dels preveres i assegurar el bon desenvolupament de les activitats parroquials, és el que es coneix com a dotalies. En l'obra de Ramon Ordeig i Mata referent a les dotalies de les parròquies catalanes, hi ha una exhaustiva relació de tots els documents de fundacions de parròquies que s'han conservat. Per desgràcia, la de Santa Maria de Mataró no s'ha conservat, així com la d'altres esglésies del bisbat de Barcelona.[53]

Inicialment, les propietats de les parròquies eren administrades pel bisbe, però a mesura que la xarxa parroquial es complicava i les necessitats parroquials augmentaven, els bisbes decidiren de renunciar a l'administració d'aquests béns en favor de les parròquies, reservant-se, però, la funció de la supervisió. Una de les empreses més importants que van dur a terme els bisbes catalans del segle x i xi va ser la fundació d'esglésies rurals noves, sempre que era possible, desenvolupant una xarxa parroquial densa i efectiva, i dotant de patrimoni les parròquies per a la seva perfecta autosuficiència.[54]

Així doncs, l'any 1008 apareix per primera vegada en la documentació la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta, fet que implicava l'existència de dos elements, un territori amb fidels cristians, i una església com a lloc des d'on organitzar la vida cristiana. Geogràficament parlant, la parròquia de Civitas Fracta aviat quedaria definida i limitada per altres parròquies que trobem documentades posteriorment, Sant Feliu de Cabrera, Sant Julià d'Argentona, Sant Martí de Mata i Sant Andreu de Llavaneres. Cal destacar el fet que Santa Maria de Civitas Fracta és la primera parròquia documentada a la zona.

L'església parroquial estaria situada, com tradicionalment sempre s'ha afirmat, al cor de la Civitas Fracta, en el lloc on avui hi ha l'actual basílica, si bé pròpiament de l'edifici de l'església no se'n parlarà fins al cap de cinquanta anys. El dubte és saber quin tipus d'edifici, imprescindible per a la vida parroquial, desenvolupava l'any 1008 les funcions de centre de culte. Era una església visigòtica, a imatge i semblança del conjunt episcopal de Terrassa? O potser una església preromànica semblant a Sant Cristòfor de Cabrils? O potser eren les restes deformades o modificades del suposat temple romà que encara restaria dempeus? O, potser, quan l'any 1008 apareix la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta no hi hauria absolutament res i s'estaria construint una església romànica de bell nou sobre les ruïnes irrecuperables de les edificacions anteriors? Si bé és cert que l'arqueologia ha demostrat que hi havia culte paleocristià a l'indret de Santa Maria de Mataró –recordem la magnífica lauda que Marià Ribas va trobar l'any 1958– no sabem si aquest centre va perdurar fins al 1008. Només l'arqueologia pot resoldre aquests dubtes.

DOCUMENTANT EL DOCUMENT

Tornant al document de l'any 1008, cal tenir present que el pergamí original, que es conserva a l'Arxiu Capitular de la seu de Barcelona, és un contracte de permuta en el qual el primer actor és la pròpia Seu i que les propietats que es descriuen són de la Seu. Però existieix també una segona part del document, la que té com a primer actor el jutge Oruç el grec, que exposa la permuta des del seu punt de vista i en la qual es descriuen les seves terres. Tot i que no s'ha conservat l'original, sí que s'ha conservat una còpia transcrita en la sèrie dels *Liber Antiquitatum* de la Catedral.[55] Estem parlant de dues parts d'un mateix document, on l'acció és la mateixa, i on l'única diferència és l'ordre en què apareixen les dues parts de la permuta. El cas, però, del document transcrit en els *Liber Antiquitatum* no és tan important per a nosaltres pel fet que quan parla de les terres que permuta amb la Seu, no especifica que estiguin situades a Civitas Fracta, sinó que senzillament ens diu que són a la Marítima.

Primer de tot, ens hem d'aturar a documentar les dues parts que signen el document. Per una banda, hi ha la seu de Barcelona, institució formada pels clergues de més rellevància no només a nivell polític sinó també en el camp de la cultura i de les lletres, amb el bisbe Aeci com a primer de tots ells i cap de la diòcesi de Barcelona.

El bisbe Aeci governà la diòcesis de Barcelona des de l'any 995 fins al 1010. Va ser successor del bisbe Vives, que morí el 995 en una peregrinació a Roma. Va ser escollit amb el beneplàcit del comte de Barcelona, aplicant una política de control sobre l'església de Barcelona, però, a més a més, amb el comú consens del barcelonins. El bisbe Aeci destacà per sobre de tot per haver estat un bisbe lluitador en tots els sentits. Va participar de forma activa en la defensa de les fronteres contra els sarraïns, reedificant les fortificacions malmeses pels seus atacs. El cas més destacat és quan després de l'any 1003, el bisbe Aeci es veu obligat a vendre un seguit de possessions per reedificar la torre de la Granada, que havia estat destruïda per una ràtzia sarraïna.[56] Va dedicar-se durant tot el seu pontificat a la restauració dels béns materials i espirituals de la seu de Barcelona, així com de la Pia Almoina. Va destinar molts esforços a refer les destrosses de l'atac d'al-Mansur, i sovint el trobem en documents d'adquisicions de terres.[57] És el bisbe de Barcelona dels segles IX i X del qual conservem més documentació contractual, aproximadament una quarantena de documents repartits pels arxius catalans. Morí l'any 1010 en la batalla guiada pel comte Ramon Borrell de Barcelona per tal d'atacar Còrdova.[58]

Oruç era jutge. Bé que en més d'una ocasió se l'anomena grec, no podem assegurar la seva procedència. Era fill de Paterdominus, clergue, que al seu torn exercia d'escrivent.[59] Aquest fet va facilitar que Oruç fos de bon principi home de cultura. Com a jutge, era un funcionari, nomenat oficialment, que s'encarregava bàsicament de tenir un coneixement precís del *Liber Iudicum*, la normativa vigent, d'origen visigot, per solucionar litigis. Havia de fer funcions de notari, bàsicament redactar testaments, a més de confirmar i donar seguretat a tot tipus de documents. L'actuació d'Oruç, el grec, es pot estendre dels anys 980 al 1010.

Va ser víctima de la devastació de Barcelona de l'any 985, capturat per les tropes d'al-Mansur i dut captiu a Còrdova. En un document de l'any 991 se'ns explica que el monestir de Sant Cugat utilitzarà una unça d'or cuit, obtinguda d'una venda de terres, «per emprar-la en la redempció de captius, en concret la d'Oruç, jutge, que està a Spania».[60] Deslliurat del captiveri, continuà exercint les seves funcions de jutge, actuant en negocis, actes de jurisdicció i qüestions de litigi i es va dedicar de manera especial a refer les escriptures que es varen perdre amb el saqueig de Barcelona. Actuà en més d'una ocasió en els tribunals, no només de Barcelona, sinó d'altres comtats del país, i tingué bones relacions amb la seu de Barcelona, amb la qual col·laborà sovint.

Era un dels pocs jutges que no era clergue, i sabem que estava casat amb una dona anomenada Maria, i va tenir diversos fills.[61] Al llarg de la seva vida va adquirir un patrimoni considerable; posseïa terres a la ciutat de Barcelona, en el Clot de la Mel, a la Torre Blanca, etc. terres que són objecte de compra o permuta, però gairebé mai de venda. Els seus coneixements com a jurista devien facilitar-li el camí de les relacions comercials i les finances, a més de permetre-li de consolidar un bon capital.[62]

La terra que Oruç permuta amb la seu de Barcelona és situada al Clot de la Mel, aproximadament on ara hi ha el barri del Clot de Barcelona. Oruç la tenia per una permuta que havia fet uns anys abans, el 1002, amb Bel·luç.[63] És significatiu que el jutge Oruç permuti una terra que tenia només feia sis anys. Cal suposar que Oruç era una persona experimentada i que sabia fer transaccions de terres rendibles a curt i mig termini.

Tot seguit comentarem el text literal. La fórmula introductòria és ben senzilla, «En nom de Crist». Després ve la transcripció dels permutants, d'una banda, el bisbe Aeci, l'ardiaca[64] Deodat, i la resta de canonges de la catedral, i de l'altra el jutge Oruç, el grec.

Les terres són situades «a la Marítima, en el terme de Mata, a l'apèndix de la parròquia de Santa Maria que anomenen de la «Ciutat destruïda». Ens vénen donades de fa molt de temps quan Llobet, ardiaca ara difunt, va donar-les en usdefruit al seu nebot Deodat, ara ardiaca, perquè les tingués, però amb la condició que un cop mort Deodat anessin a parar íntegrament a la Seu de la Santa Creu i Santa Eulàlia».[65]

«in apendicio de parroquiam sancta maria que dicunt civitas fracta». (Còpia parcial del document dibuixada per Robert Lleonart i Casadevall).

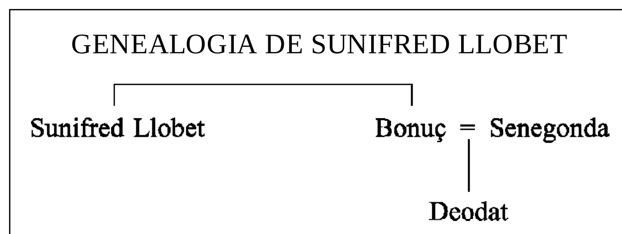
La terra de Civitas Fracta era originàriament de Sunifred, conegut com a Llobet. Va ser ardiaca de Barcelona aproximadament entre els anys 975 i 997, any en què s'especifica que era mort. Fou de família potentada, originària de la frontera, probablement d'Olèrdola. Era fidel col·laborador del bisbe Vives, del qual, molt probablement, era parent. Ben relacionat amb la cort comtal, participà activament en el govern de la diòcesi de Barcelona.

Tenia un important patrimoni dins i fora de la ciutat de Barcelona, prop del portal del Regomir, a Gramanet, a Badalona, a Premià, per tot el Vallès, etc.[66] Sunifred Llobet va fer testament l'any 995, abans d'emprendre una peregrinació a Roma amb el bisbe Vives, nomenant marmessors els seus germans Bonuç i Bonfill.[67]

Però, a més de la seva faceta política, cal destacar la seva faceta intel·lectual. Fou conegut del papa Silvestre II (papa de l'any 999 al 1003), de qui conservem una bella carta adreçada a Sunifred Llobet, datada l'any 984, que diu: «A Llobet de Barcelona. Per més que no tingui cap mèrit davant teu, la teva noblesa i la teva afabilitat m'inclinen a confiar en tu i a refiar-me'n. Així et demano que m'enviïs el llibre d'astrologia que has traduït; i si en recompensa vols res de mi, demana-m'ho amb tota confiança».[68]

No és cap secret que el papa Silvestre II fou una persona molt culta i estudiosa. Que demani a Sunifred Llobet un tractat d'astrologia així ho demostra. De la carta, no només es transmet l'afició de Sunifred per l'astrologia, que el va portar a traduir-ne llibres, sinó també la seva relació amb la cultura dels sarraïns, els grans experts en astronomia i astrologia del moment. Se'n desprèn la seva capacitat de llegir i escriure l'hebreu o l'àrab, i la possibilitat que hagi passat grans temporades a terres sarraïnes, potser en moments de pau amb el Califat de Còrdova. S'atribueix a Sunifred Llobet l'execució d'un famós astrolabi datat entre els anys 960 i l'any 1000, conservat a l'Institut du Monde Arabe de París.

En el seu testament, Sunifred Llobet deixa unes terres a l'hospital de pobres «in pauperibus qui venturi erunt in ospitalario» i després especifica que «tot el que resta dels meus béns, mobles i immobles, dels quals jo en tingui la potestat nominal, ho concedeixo al meu nebot Deodat, perquè ho tingui i ho posseeixi el temps que visqui; després del seu òbit, però, romandrà a l'església [catedral] de la Santa Creu, perquè s'uneixi als seus béns».[69]

Dins aquests béns, encara que no quedi especificat, hi ha les terres de Civitas Fracta, que van passar al seu nebot Deodat, que era fill del seu germà Bonuç, casat amb Senegonda.[70] Deodat, per la seva banda, va seguir la carrera eclesiàstica, tal com ho havia fet el seu oncle. L'any 1008 ja era ardiaca, i després de la mort del bisbe Aeci, el succeí com a bisbe.

Després de justificar la procedència de les terres, el document passa a enumerar-les i a descriure els seus límits. En total, són cinc peces de terra situades en una àmplia zona «que limita a l'orient amb la riera que anomenen Valldeix, al nord amb la serra que divideix Mata i Dosrius, a migdia amb el mar, i a l'occident amb la riera de Llavaneres».[71]

I a partir d'aquí s'individualitzen les peces: «La primera terra, que és a Mata, està junt a la vinya que fou del difunt Borrell i junt al marge de Publius i junt a la vinya de Sant Pere (de les Puel·les). Una altra feixa de terra, que està en el Vinyal, és junt a la terra d'Arsendis, filla del difunt Galí, i junt a la terra d'Engòncia, filla del difunt Sindared, i junt a la vinya de Miró, fill del difunt Gualter així com de Riculf, prevere. I en el predit terme, al lloc anomenat Vall Llarga, hi ha dues peces de terra, una que està junt a la terra de Bernat, fill de Guifred, una altra que també és allà, junt a la terra de Lleó i de la seva mare Oruça així com a prop de la terra de la seu de la Santa Creu i Santa Eulàlia verge. Una altra terra, que és al Capra Figo, està junt a la terra de Bernat, fill del difunt Guifred».[72]

Respecte als llocs i a les persones referenciats en el document, no podem dir gaire cosa més. A vegades, surten també en altres documents, com seria el cas de Bernat, fill de Guifré, que sabem que tenia terres prop de les muralles de Barcelona,[73] però sense donar-nos gaire més informació. Els topònims també són a vegades confosos, i esperem futurs treballs que puguin aclarir aquesta qüestió.

Després es descriuen les terres d'Oruç. En la còpia dels *Libri Antiquitatum*, on la descripció és més àmplia que en el document original, diu que «són dues mujades de vinya, òptimes, que tinc al territori barceloní, prop del clot que diuen de Cemel (o de la mel). Que a mi em venen per compra o per altres vies. Limiten aquestes referides vinyes al nord amb el camí públic que per allí passa, a l'orient amb una vinya de la meva propietat, al migdia amb un camí, i a l'occident amb unes vinyes que eren de la difunta Riquilda, filla del vescomte Audegari».[74]

Per últim, el document acaba amb les fórmules notarials de rigor, però amb un apèndix curiós, un

post scriptum que fa referència a un fet abans anomenat i que podria ajudar a entendre l'objectiu de la permuta. El document finalitza de la següent manera: «Acceptem de part teva dues unces d'or legítimament pesades, a més a més de les dues mujades de vinya abans descrites. I utilitzarem aquestes dues unces d'or en la obra de la torre que anomenen Granada, que està a la plana del Penedès, en possessió de la nostra Seu, que està a l'apèndix del castell d'Olèrdola, a la Marca».

Aquest afegit és una clara referència als esforços que el bisbe Aeci dedicava a reconstruir la torre de la Granada, que era de propietat episcopal, i que pocs anys abans havia estat destruïda per una ràtzia sarraïna. Lluny de ser anecdòtica, la frase dóna a conèixer l'objectiu de tota l'operació. Dos anys abans, el 1006, el mateix bisbe Aeci havia venut una casa a la ciutat de Barcelona a Guitard grec, possiblement germà o parent d'Oruç.

En aquest document el propi bisbe, juntament amb el Capítol de canonges i altres clergues, descriuen com «va venir una acció de Còrdova amb un gran i innumerable exèrcit al Penedès i van devastar la frontera aquí i allà sense cap destorb i van destruir totalment la nostra torre Granada que allí s'havia construït en el nostre alou de la nostra església, amb les ànimes lliures que cultivaven i sembraven el referit alou».[75]

Fent comptes, l'objecte de la permuta és, per part de la seu de Barcelona, cinc peces de terra i, per part d'Oruç, dues mujades de vinya, més dues unces d'or. Si partim de la hipòtesi que les dues parts de la permuta tenien el mateix valor, la terra d'Oruç era més barata que les de la Seu, i per això Oruç havia d'adjuntar dues unces d'or per arrodonir la permuta. Si la Seu va acceptar perdre terres però obtenir diner en líquid, és potser perquè des d'un bon principi necessitava d'aquest diner per finançar les obres de reconstrucció de la torre de la Granada que, en última instància, seria el veritable i principal objectiu del document del 1008.

ELS DESCENDENTS D'ORUÇ EL GREC. LA CONTINUACIÓ DEL DOCUMENT DE L'ANY 1008

Comentarem tot seguit una sèrie de documents de compravenda que tenen relació amb una mateixa família, els descendents d'Oruç, el grec. Els documents poden ser interessants per a la història de Santa Maria. Malauradament, no hem pogut localitzar el testament d'Oruç el grec, però no és gaire arriscat d'afirmar que el patrimoni del pare aniria a parar a mans dels fills, repartit de manera més o menys equitativa.

Oruç, el grec, va tenir, o millor dit, tenim documentats, cinc fills, Ermengol, Joan, Pere, Gombau, Berenguer i Guadall. La llei vigent al segle XI –la llei visigòtica– establia que les herències havien de ser equitatives al màxim possible, i havien d'estar repartides entre tots els fills, tant homes com dones. La figura jurídica de l'hereu no tenia el pes important com en el dret romà que adquirirà posteriorment. Tot i això, a la pràctica, en la gran majoria dels casos es donava un relleu important al fill primogènit, fent-lo posseïdor dels lots de terres més grans o més productius. També es comprova que les filles casades sovint eren marginades dels testaments, pel fet que ja participaven dels béns dels marits, cosa que no passava amb les filles que encara eren donzelles i, per tant, no tenien un futur econòmic clar. Al seu torn, el fill gran actuava com a cohesionador de la família, i no és estrany de veure que exerceix algun tipus de tutela sobre els germans petits. Aquest podria ser el cas d'Ermengol Oruç.

No sabem del cert si Ermengol Oruç era el primogènit, però podem afirmar que és el membre de la nissaga que més documentació va generar. Era un personatge, com el seu pare, especialment hàbil amb els negocis, i estava relacionat amb grans propietaris terratinents. La primera vegada que el tenim documentat és l'any 1021, quan adquireix una peça de terra a Barcelona, al lloc dit els Vinyals.[76] Llavors ja era casat amb Bonadona. Progressivament, anirà adquirint possessions a Olèrdola, Provençana, prop de Santa Maria del Mar, dins la ciutat de Barcelona, etc. Moltes són peces properes a les seves terres i són adquirides als seus propis germans. Suposem que a l'inici pertanyien al patrimoni comú del pare, i que varen ser repartides en el testament, i Ermengol Oruç, amb aquestes compravendes, segur que intentava de reconstruir el patrimoni patern.[77]

L'any 1031 una dona anomenada Orúcia ven a Ermengol Oruç i la seva muller Bonadona, pel preu de cinc mancusos d'or i una mancusada, entre altres béns, unes terres situades «a la *Maritima*, a la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta o en el terme de la vila de Mata».[78]

Més tard, l'any 1043, el matrimoni de Gonnebert i Impíria empenyoren a Ermengol dues peces de vinya i una feixa d'hort amb arbres. El matrimoni s'havia endeutat amb Ermengol, raó per la qual van haver d'empenyorar les terres. Les terres són

«al comtat de Barcelona, a la Marítima, a la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta, on diuen a la vil·la de Mata. Limita una peça de vinya que està a la Calella, al nord amb la vinya d'Ermengol, a llevant amb el torrent, a migdia amb la vinya de Sant Pau [del Camp] a l'occident amb el marge. L'altre peça de vinya, que està a la Jorba, limita al nord amb la vinya de Sunifred, a llevant amb la vinya de Sant Pau, al migdia igual i a l'occident amb la vinya d'Ermengol. I l'hort i la casa limita al nord amb l'hort i la casa d'Ermengol, a llevant igual, a migdia amb la cort de nosaltres els empenyoradors i a l'occident amb el torrent que per allí passa».[79] Les condicions de l'empenyorament eren que si el matrimoni no podia pagar a Ermengol la quantitat que li devien per la festa de Sant Feliu de Girona, Ermengol Oruç passaria a tenir la potestat plena de les vinyes i l'hort. Les terres empenyorades limitaven amb terres pròpies d'Ermengol Oruç. Possiblement, al mateix Ermengol li interessava que fos així, perquè si el matrimoni no podia pagar el deute, les noves terres engrandirien el patrimoni que ja posseïa.

L'any 1049, Pere, fill de Joan Estrader i la seva mare Ermengúncia venen a Ermengol Oruç i la seva muller Bonadona un alou propi, amb cases i corts, terres cultivades i ermes, i tancats, que produeixen tot tipus d'arbres, amb producció d'aglans o no, boscos i garrigues. Tot pel preu de «dos mancusos d'or puríssim, en moneda de Barcelona, i vuit diners de moneda corrent». Les terres també eren situades a la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta, dins la vil·la de Mata. Limitava «al nord amb l'alou de Guillem Elies, i amb Bonfill Guillem [de Castellvell], a llevant amb la terra de Sant Pau, i també d'Umbert, i del referit Bonfill Guillem, al migdia limita en la terra de vosaltres els compradors, i també d'Ermeniscle, i a l'occident amb la terra de Sant Feliu de Girona i també del referit Guillem Elias».[80] D'aquest document, només destacar que en el territori de la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta tenien possessions no només els monestirs de Sant Cugat del Vallès i de Sant Pere de les Puel·les, sinó també altres de més allunyats com Sant Pol de Mar o Sant Feliu de Girona.

Ermengol Oruç devia morir poc després de l'any 1054, perquè l'any 1062, la seva vídua, Bonadona, amb els seus fills Bernat, Oliba, Ermessendis i Guila venen part d'una vinya que havia estat d'Ermengol. La venen a Ramon Gombau per trenta-cinc mancusos d'or pur, en moneda de Barcelona. Era una peça de vinya situada a la ciutat de Barcelona, al terme del Cogoll, que «limita a tramuntana amb les vinyes que eren d'Ermengol Oruç i el seu germà Berenguer».[81]

Un dels fills d'Ermengol Oruç, Bernat Ermengol, possiblement clergue, va redactar testament l'any 1065. Ens adonem que en el patrimoni de Bernat havien confluït no només l'herència paterna, sinó també moltes propietats dels seus oncles paterns, segurament adquirides per Ermengol Oruç. Principalment, concedeix béns a la Canònica de Barcelona i a altres institucions eclesiàstiques i a les seves germanes, però sense fer referència a esposa, ni a fills, fet que ens fa pensar en la seva condició de clergue. Entre les seves propietats, Bernat concedeix a la seva germana Sança «a la *Maritima* tot el seu alou que té a la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta». També és un fet destacadíssim que Bernat «concedeix per a la dedicació de Sant Miquel de Mata el seu blat i el seu vi que en aquell indret tingui».[82] Estaríem parlant no només del primer document on es faci referència a l'església de Sant Miquel, sinó que es parla de la seva dedicació, per tant, de la seva fundació.

Per últim, referenciar a Joan Oruç, que, tot i tenir menys referències documentals que els seus germans, també sabem que tenia terres a Civitas Fracta.

L'any 1054 Guillem Gombert i Aeci, que eren marmessors de Joan Oruç, ja difunt, fan una donació a la seu de Barcelona en compliment de les últimes voluntats del difunt. Donen a aquella seu una vinya i un tros de terra plantada «al comtat de Barcelona, a la Civitas Fracta, al costat de l'església de Santa Maria. [...] Limita la predita vinya a orient i tramuntana amb la terra de Sicardis, al migdia amb la terra de Santa Maria, i a ponent també. [...] La terra plantada limita a orient amb el torrent Castellar, al migdia amb la vinya i les terres dels nets de Joan Oruç, i a ponent en el torrent del Pou, al nord amb part de la terra de Santa Maria».[83] La donació es condiciona a què la Seu pregui cada any per l'ànima de Joan Oruç. La Seu va donar les peces als marmessors perquè les conreessin a canvi del pagament anual d'una quarta part dels guanys que obtinguin. La dada més rellevant d'aquest document és que per primera vegada s'anomena l'església de Santa Maria, l'edifici, gairebé cinquanta anys més tard del document de l'any 1008.

Xavier Alarcón i Campdepadrós

NOTES

1.- Oriol Olesti i Vila, «Propietat de la terra i elits locals. L'exemple de l'ager Barcinonensis», *Laietania*, núm. 16 (Mataró 2005), 176.

2.- «Item domum Sancti Martini ad locum Maritimum, iuxta rivo Argentona cum villaricellos desuper positos, cum terminis et adiacentis suis». Àngel Fàbrega i Grau, *Diplomatari de la catedral de Barcelona*, volum I, documents dels anys 844 a 1260, Arxiu capitular de la catedral de Barcelona (Barcelona 1995), document 3.

3.- Javier del Hoyo, Bienvenido Gazapo, *Anales del Imperio Carolingio* (Madrid 1997), 24.

4.- Louis Halphen, *Carlomagno y el Imperio Carolingio* (Madrid 1992), 354-360.

5.- És molt possible que Sant Martí d'Argentona estigués situat a l'actual indret de can Martí de la Pujada. Vegeu «Inventari dels béns dels pubills Martí de la Pujada» (1597) Museu Arxiu de Santa Maria, i Joaquim Graupera i Graupera, «La capella preromànica de Sant Martí d'Argentona. Estat de la qüestió», *V Sessió d'Estudis Mataronins*, Museu Arxiu de Santa Maria - Patronat Municipal de Cultura (Mataró 1989).

6.- «in comitatu Barcinonense, in locum Maretima, in terminio de Purpurlas, in villa Lotone; et afrontat ipsa vinea: de parte cerci, in via qui discurrit ad domum Sancti Vincenti; et de aquilone afronta in vinea de Auresinda et in terra de Sesfredo vel eredos suos; et de meridie similiter afrontat in terra de Sesfredo vel eredos suos; et de parte occidentis afrontat in vinea de Sisfredo vel eredes suos». Fàbrega, *Diplomatari*, document 5.

7.- Josep Maria Salrach, «¿Qué diferenciaba a los campesinos del siglo ix de los del siglo xii en Cataluña?», *XXVIII Semana de Estudios Medievales*, Gobierno de Navarra (Pamplona 2002), 313.

8.- «Et est ipsa terra in comitatu Barquinona, in Maretima, in termino de Triziliano; et afrontat: de oriente, in ipsa serra de te emtore, et de meridie, in ipso torrente, et de occidio, in ipsa terra de te emptore, et de cerci, in via». Fàbrega, *Diplomatari*, document 94.

9.- «Et est ipsa terra et ipsa vinea in comitatum Barquinonense, in Maretimam, in terminio Triciliano; et afrontat ipsa terra et ipsa vinea: de parte oriente, in terram de me comparatore (vel de Fredario) et de meridie, similiter; et de occiduo, in bosco de Admiro vel de te comparatore; et de circi, in ipso bosco de Ademario, vel de me comparatore». Fàbrega, *Diplomatari*, document 95.

10.- «In comitatum Barchinonense, in Maritima, in terminio de villa Purpurlas. Et afrontat ec omnia de oriente in rio Argentona, de meridie in terra de Truitelle Deodicata, et de occiduo in vinea de Cusca vel in terra S. Juliani, de cerci in terra de Truitelle Deodicata». Jesús Alturo Perucho, *L'Arxiu Antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200*, Fundació Noguera (Barcelona 1985), document 4.

11.- Josep Maria Martí i Bonet, *Historia de las diócesis españolas*, volum II, Biblioteca de Autores Cristianos (Madrid 2006), 83.

12.- «et ecclesiam S. Martini ad Argentona, cum earum decimis et primiciis». Josep Rius, *Cartulario de Sant Cugat del Vallès*, volum I, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Barcelona 1945), document 173.

13.- Martí Bonet, *Història*, volum II, 89.

14.- «omnem meum alaudem quod habeo in Primiliano tam per comparatione quam per omnes voces [...] postea remanea a iam dicta domus cum ipsum omnem alaudem quod habeo in Agello et in Argentona, tam per comparatione quam per impignoratione». Arxiu de la catedral de Barcelona (=ACB), document 199.

15.- «in comitatu Barchilona, in Maretima, in terminio de Tridiliano. Et afrontad ipssa cassas cum solos et superpositos et curte, [...] de parte orientis, in terra de Solmo vel eres; de meridie, in terra de Ermesinda; de occiduo, in rio Argentona; de cerci in ipso torrente». ACB, document 206.

16.- Thomas Bisson, *Veus turmentades: Poder, crisi, humanitat a la Catalunya rural*, 1140-1200 (Barcelona 2003), 45.

17.- Salrach, «Qué diferenciaba», 316.

18.- «in comitatu Barquinonense in Maretima in terminio [Al]arona in Valedex et afrontat ipsa terra de oriente in terra de Auriolo vel [eredes] de meridie in terra de Daniel de occiduo in ipso turrente de ciricio in terra [...]». Oriol Quadrada, «El document més antic sobre Alarona (Mataró)», *Cingles*, núm. 32-33 (Mataró 1977), 608-609.

19.- Mata, d'arrel celta, significa bosc.

20.- «in pago Barchinonensi et in Maritima, in terminio de Mata et in suas egerencias de terminio de Argentone usque in terminio de Torrente Malo, et in terminio de Duos rios usque in ipsa mare». Lluís Ferrer i Clariana, *Santa Maria de Mataró. La parròquia, el temple*, volum I (Mataró 1968), 27; Rius, *Cartulario*, document 66.

21.- Halphen, *Carlomagno*, 124.

22.- Per aprofundir més sobre aquesta família, vegeu José Enrique Ruiz-Domènech, *Quan els vescomtes de Barcelona eren*. Fundació Noguera (Barcelona 2006).

23.- Federico Udina Martorell, *El archivo condal de Barcelona en los siglos ix-x*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Barcelona 1951), document 181.

24.- Fàbrega, *Diplomatari*, document 178.

25.- Josep Baucells i Reig, Àngel Fàbrega i Grau, Manuel Riu i Riu, Josep Hernando i Delgado, Carme Batlle i Gallart, *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona al segle xi*, Fundació Noguera (Barcelona 2006), document 474. Jordi Bolós, Víctor Hurtado, *Atles del comtat de Manresa (798-993)*, Rafael Dalmau, editor (Barcelona 2004), 86.

26.- Albert Benet,«L'origen de les famílies Cervelló, Castellvell i Castellest», *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, núm. 4. Universitat de Barcelona (Barcelona 1983), 70.

27.- Rius, *Cartulario*, volum I, document 65.

28.- Ruiz-Domènech, *Quan els vescomtes*, 31.

29.- Ramon d'Abadal, *Els primers comtes catalans*, Editorial Vicenç Vives (Barcelona 1965), 318-320.

30.- Udina, *El archivo*, document 181.

31.- Ramon Ordeig i Mata, *Catalunya carolíngia*, volum IV, «Els comtats d'Osona i Manresa», Institut d'Estudis Catalans (Barcelona 1999), documents 1513 i 1640.

32.- Jordi Bolós, *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix, segles X-XV*. Fundació Noguera (Barcelona 2006), document 28.

33.- «Triginta dies antea quam Barcinona fuisse capta a sarracenis», Fàbrega, *Diplomatari*, document 178

34.- Ordeig, *Catalunya*, document 1736.

35.- Udina, *El archivo*, document 202; Rius, *Cartulario*, document 331.

36.- Baucells, *Diplomatari*, document 1422.

37.- Baucells, *Diplomatari*, document 474.

38.- Baucells, *Diplomatari*, document 254.

39.- Benet, «L'origen...», 80.

40.- Olesti, «Propietat...».

41.- Agustí Altisent, *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Anys 960-1177*, volum I. Abadia de Poblet - Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Barcelona 1993), document 318.

42.- «in comitatu Barchinonense, in locum Maritima, in villa de Mata vel in suos terminos et afrontat hec omnia ede oriente in ipso termino de Lavandarias, de meridie in undas maris de occiduo in arenio de valle Dex, de circio in terminio de Durios». Udina, *El archivo*, 216.

43.- «qui sunt infra terminos de Mata, vel infra terminos de Argentona, vel in terminos de Primiliano, vel de villa Azari, vel infra terminos de Taliano». Rius, *Cartulari*, document 314.

44.- Ruiz-Domènech, *Quan els vescomtes*, 81.

45.- «in comitatum Barchinona, ad ipsa Maredma, ubi dicunt Mata». Fàbrega, *Diplomatari*, document 306.

46.- Fàbrega, *Diplomatari*, document 97.

47.- Rius, *Cartulario*, document 120.

48.- Ruiz-Domènech, *Quan els vescomtes*, 38.

49.- Fàbrega, *Diplomatari*, documents 115 i 116.

50.- Udina, *El archivo*, document 186.

51.- Ferrer i Clariana, *Santa Maria de Mataró*, 30, 111-114. Baucells, *Diplomatari*, document 101. El document esmenta el nom Oruç en llatí, amb la forma Auricius, que ha evolucionat en les formes Orús o Arús en català. Tot i amb això, la paraula grega ὄρος, llegida Orús, significa del Puig. Per tant, és ben possible que el jutge Oruç, el grec, fos realment grec o d'origen grec.

52.- Josep Maria Martí i Bonet, «La parroquia, su historia y su geografía en los archivos de la Iglesia en España», *Memoria Ecclesiae*, XXVIII (Oviedo 2006).

53.- Ordeig, *Catalunya*.

54.- Martí Bonet, 105.

55.- Baucells, *Diplomatari*, document 100.

56.- Baucells, *Diplomatari*, document 132.

57.- Martí Bonet, *Història*, 91.

58.- Baucells, *Diplomatari*, document 73.

59.- Fàbrega, *Diplomatari*, 133-238.

60.- Fàbrega, *Diplomatari*, 213.

61.- Baucells, *Diplomatari*, document 217.

62.- *Liber Iudicum Popularis*. Ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia i Interior (Barcelona 2003).

63.- Baucells, *Diplomatari*, document 27.

64.- La funció de l'ardiaca era ser el primer conseller i col·laborador del bisbe.

65.- «In Maritima, in terminio de Mata, in apendicio de parrochiam Sancta Maria, que dicunt Civitas Fracta. Advenit nempe nobis supra fatis ob largitionem quod fecit Lupetius arcilevita condal nepote suo Deusdedit, qui hodie est arcilevita, ut tenuisset exfructassetque in diebus suis, ad obitum vero suum remansisset ab integrer ad prefate Sedis Sancte Crucis Almeque Eulalie virginia». Baucells, *Diplomatari*, document 101.

66.- Feliu, Salrach, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*.

67.- Fàbrega, *Diplomatari*, document 267.

68.- Gaspar Feliu i Monfort, «Sunifred, anomenat Llobet, ardiaca de Barcelona (finals del segle x)», publicat dins el *II Col·loqui d'Història del monaquisme català*. Volum I. Abadia de Poblet (Barcelona 1972).

69.- «Aliud vero quod remanet de meum avere, mobile sive immobile, quicquid dici vel nominari potest, concedo ad nepote meo Deusdedit, in tali videlicet ratione ut in diebus vite sue teneat et possideat; post obitum vero eius, remaneat ad domum Sancte Vía, sicut supra insertum est de ipsa terra». Fàbrega, *Diplomatari*, document 267.

70.- Baucells, *Diplomatari*, documents 225 i 315.

71.- «Afrontat predictas terras a parte orientis in arene cursum que dicunt Vallis Exio, a parte circi habet terminum ipsa serra qui dividit Inter. Mata et Durrios, meridie quoque circumsepit iam dictum alaudem crepidinem maris, occiduo quoque concludit eum discursum arene que dicunt Lavandarias,

qui per imbrem discurrit». BAUCELLS, *Diplomatari*, document 101. S'ha de notar que el document s'equivoca en les afrontacions.

72.- «Prima terra, qui est in Mata, est iuxta vinea qui fuit de condam Borrello et iuxta margine de Publio et iuxta vinea Sancti Petri. Alia fexa de terra, qui est ad ipso Vineale, est iuxta terra de Arsendis, filia condam Galindoni, et iuxta terra de Engontia, filia condam Sindaredi, vel iuxta vinea de Miro, filio condam Gualtero, vel de Riculfo presbitero. Et in predicto termine, in locum que dicunt Vallis Longa, sunt pecias duas de terra: qui est una terra de Bernardo, prolis Gifredi, alia peciola qui ibidem est iuxta terra de Leo et de mater sua Orucia vel circa terra de sede Sancte Crucis Sancteque Eulalie virginis. Alia terra, qui est ad ipso Capra Figo, est iuxta terra de Bernardo, filium condam Guifredo». BAUCELLS, *Diplomatari*, document 101.

73.- BAUCELLS, *Diplomatari*, document 353.

74.- «Modiatas duas de vineas obtimas, quod habeo in territorio barchinonense, prope ipso Croso que dicunt de Cemel. Qui mihi advenerunt per comparatione vel per omnesque voces. Affrontat iam dictas vineas de parte circi in strata publica qui pergit ubique, de aquilonis in vinea de me commutatore, de meridie in via consueta, de occiduo in vineas que fuerunt de condam Richillis filia Audegarii vicecomitis». BAUCELLS, *Diplomatari*, document 100.

75.- MARIA PARDO I SABARTÉS, *Mensa episcopal de Barcelona (878-1299)*, Fundació Noguera (Barcelona 1994), document 4. SEBASTIÀ PUIG I PUIG, *Episcopologió de la Sede Barcinonense*, Biblioteca Balmes (Barcelona 1929), apèndix XXVII.

76.- FELIU, SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, document 153.

77.- FELIU, SALRACH, *Els pergamins de l'Arxiu Comtal*, documents 189, 190, 167, 267.

78.- «In Maritima in parroechia Sancta Maria de Civitas Fracta aut in termine de vila de Mata». BAUCELLS, document 456.

79.- «in comitatum barchinonense, in Maretima, in parohia de Sancta Maria Civitas Fracta ubi dicunt in villa Mata. Et affrontad I pecia de vinea, que est ad ipsa Calella, de parte circio in vinea de Ermengaudus, de aquilonis in torrente, de meridie in vinea Sancti Paulii, de hocciduo in margine. Et alia pecia de vinea, que est ad ipsa Sorba, affrontad de parte circi in vinea de Seniofred, de aquilonis in vinea Sancti Pauli, de meridie similiter, de hocciduo in vinea de Ermengaudus. Et ipso orto et ipsa cassa affrontad de parte circio in orto vel in domo de Ermengaudus, de aquilonis similiter, de meridie in curte de nos inpignoratores sive in orto de iam dicto Ermengaudus, de hocciduo in ipso arenio que discurit». BAUCELLS, *Diplomatari*, document 639.

80.- «Adfronta predicta omnia de parte circii in alodem de Guilelmi Elias et de Bonefilio Wilelmi, et de aquilonis in terra de Sancti Pauli sive de Umbert vel de gam dicto Bonefilii, et de meridie in terra de vos emptores sive de Ermenisclo, de occiduo in terra de Sancti Felici Ierunda sive de gam dicto Guilelmi». BAUCELLS, *Diplomatari*, document 751.

81.- BAUCELLS, *Diplomatari*, document 1.037.

82.- «Item concessit ei in Maritima omne suum alodium quod habebat in parrochia Sancte Marie Civitatis Fracte [...] Concessit dedicationi Sancti Michaelis de Mata ipsum suum blad et vinum, quod ibi habeat». BAUCELLS, *Diplomatari*, document 1.077.

83.- BAUCELLS, *Diplomatari*, documents 857 i 858.

Des de l'any 1970, quan Josep M. Madurell i Marimon va publicar el contracte de l'engrandiment de la nau de Santa Maria, se sabia que l'autor del projecte era l'arquitecte milanès Ercule Turelli. Però no es coneixien ni les dades personals, ni altres obres de l'esmentat arquitecte.

La recerca d'Agàpit Borràs i Plana, arquitecte que ha projectat i dirigeix les actuals obres de restauració de la basílica, ha permès de documentar la persona i l'obra, dissortadament gairebé desapareguda en la seva pràctica totalitat, d'Ercule Turelli, capità de cavalls, arquitecte militar i civil, matemàtic i enginyer.

ERCULE TURELLI: Milà + Toló + Mataró + Pamplona + San Sebastián

Sempre ens ha interessat la bellesa i simplicitat de la nau de la basílica de Santa Maria, obra d'Ercule Turelli, que va transformar les tres naus de l'antiga església gòtica en un gran espai unitari, des de la façana fins al presbiteri.

Pels treballs d'investigació fets per Josep M. Madurell i Marimon i Lluís Ferrer i Clariana,[1] se sabia que l'any 1685 Ercule Turelli, arquitecte milanès afincat a Barcelona, havia guanyat el concurs per a fer les obres d'ampliació de l'església de Santa Maria. Però no es coneixia cap altra dada de l'arquitecte, tot i les recerques fetes pel Museu Arxiu de Santa Maria, tant als arxius i biblioteques de Catalunya, com a Milà. Jo mateix, havia cercat notícies sobre Turelli, sempre amb resultat infructuós, fins que en un viatge a Roma, durant el mes de novembre de 1999, vaig trobar la informació que buscava. La recerca va començar a la Biblioteca Nazionale, situada al Viale Castro Pretorio, prop de la Stazione Termini, però va finalment ser el 16 de novembre quan vaig localitzar Ercule Turelli a la Biblioteca deli'Instituto Nazionale di Archeologia e Storia dell'Arte, situat a la Piazza Venezia. La clau inicial va ser el llibre *Allgemeines Lexikon der Bildenen Künstler, von der antike bis zu gegenwart, begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker. Unter mitwirkung von etwa 400 fachgelehrten bearbeitet und redigiert von H. Vollmer, B.C. Kreplin, H. Wolf, O.Kellner. Herausgegeben von Hans Vollmer Dreiund-dreissigster band. Theodotos-Urlaub. Veb E.A. Seemann Verlag Leipzig.*

Pàg. 288: «Torelli (Torels, Torelli), Hércules, pan. Militär-u. Zivilarchitekt baute 1696 amn Castillo de la Mota in San Sebastian u. erstellte 1696 der Trauerkatafalk zu Ehren der Königinmutter un d. Kathedr. Zu Pamplona. Lit.: Llaguno y Amirola, Not de los Arquit. De España, 4 (1829) 89f.»

Pocs mesos més tard, per motius professionals, em vaig desplaçar a Pamplona i San Sebastián. A Pamplona, a través de l'arquitecte Joaquín Roldan, vaig establir contacte amb el director de l'Arxiu del Govern de Navarra, Juan José Martinena Ruiz i amb el director de l'Arxiu de la Catedral, Goñi Gaztambide.

Juan José Martinena Ruiz és autor de nombrosos treballs d'investigació i de divulgació per raó del seu càrrec. Martinena és autor del llibre *La Ciudadela de Pamplona, cuatro siglos de vida de una fortaleza inexpugnable*, editat per l'Ajuntament de Pamplona i Iruxeco Udala, l'any 1987. El llibre cita Torelli com a autor de treballs a la Ciutadella de Pamplona.

Juan José Martinena em va esmentar també una publicació de la Diputació Foral de Guipuzkoa,

Documentos cartográficos históricos de Gipuzkoa I. Servicio Geográfico del Ejército. Documentos cartográficos históricos de Gipuzkoa II. Servicio Histórico Militar. En aquesta publicació hi ha un plànol original de Turelli de San Sebastián i castell de la Mota.

A San Sebastián vaig conèixer Begoña Zubizarreta, religiosa de la Compañia de Maria del convent de San Bartolomé, que va adreçar-me a Elena Legorburu Faus, autora d'una tesi doctoral sobre el monestir de San Bartolomé de San Sebastián en Astigarraga, on esmenta Turelli.

La investigació va continuar a través de la directora de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de San Sebastián, Izascun Goicoechea i d'Aranxa Barandiaran, responsable del Museu de San Telmo. Totes dues em van proporcionar una reproducció de la façana projectada per Turelli de l'Ajuntament de San Sebastián a través de la publicació *Arquitectura pública en la ciudad de San Sebastián (1813-1922)*.

Finalment, a Barcelona, el general Jesús Maldonado, jefe de Cultura del Govern Militar, em va proporcionar una valuosa documentació d'escrits de Turelli, extrets del Museu d'Història de l'Exèrcit a Simancas.

Vagi el meu agraïment per a tots els qui m'han ajudat i m'han facilitat la informació de la qual ara disposem.

ALGUNES DADES SOBRE TURELLI

1684 - El pare d'Ercule Turelli, mor a Candia (actual Heraklion, Creta), durant l'atac dels turcs. Era capità de cavalls a la República de Venècia i servia al rei Felip IV a l'Estat de Milà.

> «… Ha se visto en la Junta un memorial del Capitán de Caballos Don Hércules Toreli; en que refiere, ha sido Capitán de cavallos en la República de Venecia, adonde pasó su Padre a servir el año de 656 de orden de su Magestad el Señor Felipe IV (que está en Gloria) y que en el tiempo que estaba sirviendo el dicho su Padre en el Estado de Milán pasaron diferentes tropas de infantería y cavallería al socorro de Candía siendo sitiada por los Turcos, en donde murió el dicho su Padre, con el puesto de General de Cavallería de aquella República, y que pasaron también diferentes tropas de infantería y cavallería el año 684 á la Morea, siendo Capitán General el Almirante…»[2]

1684 - Turelli arriba a Barcelona de la mà del príncep de Monte Sarcho. El juliol de 1684 vivia a la casa del marquès de Leganés, capità general de Catalunya.

> «Carta del Marqués de Leganés a S.M. de 14 de setiembre de 1684.
> Señor:
> En compañía del Príncipe de Montesarcho llegó a esta ciudad el Ingeniero Ercules Torelli, de nación milanés, á quien hize quedar en el Egército, asisitiéndole de mi casa hasta aberiguar su abilidad en fortificaciones de Plazas, Ataques, Sitios y defensa de ellas, para cuyo efecto le llebé con migo á la visita que hice en las de la banguardia el mes de Julio próximo pasado, y habiendo esperimentado todo lo que en este particular se me informó; y asimismo, que es hombre eminente en la nueva fábrica de morteros para arrojar bombas; debo representar a Vuestra Magestad, que conviene á su Real servicio el mantener este hombre en el Egército, pues hasta disfrutar su habilidad he dilatado el dar a Vuestra Magestad este abiso, hágalo ahora con la particularidad de haberle visto trazar un Mortero, el cual se fundió en esta Plaza, y habiéndole provado se reconoce la suma ventaja que hace á los demas, pues sin ser ofendido de los que husábamos, ni de la Artillería más gruesa, arroja las bombas á mayor distancia con terrible estrago.
> Suplico a Vuestra Majestad se sirva mandar se le señale á dicho Toreli el sueldo que se parezca competente para mantenerse, situado en el pan y cebada, ú, en un parage donde lo pueda cobrar cada mes; pues de otra suerte da á mi entender, que no podrá subsistir en España, y será lástima que se vaya á otro parage, por que le considero muy de provecho y necesario. Dios guarde S.C.R.P. de V.M. como la Cristiandad ha de menester. Barcelona á 15 de setiembre de 1685= El Marqués de Leganés.
>
> En 3 de Octubre de 1685.
> Decreto
> Consulta que se le señalen cuarenta escudos de sueldo al mes situados en los granos por los motivos de represión que hace el Marqués, y el Conde de Palma va en lo del sueldo, aunque no en lo de la situación por las órdenes que se oponen a ello».[3]

1684 - El príncep de Monte Sarcho intercedeix perquè el rei Carles II contracti Turelli.

> «Carta del Príncipe de Monte Sarcho á S.M., de 10 de octubre de 1684 en fabor del Ingeniero Torelli.
> Señor:

Creyendo que se siguiese a S.M. particular servicio en apartar del de Francia y traer al de su Real Grandeza, un hombre de tanto provecho como lo es el Ingeniero Hércules Toreli, emprendí desde el principio de su prisión, retirarlo de Tolón, donde era estimado por el de mayor consecuencia entre los que el Rey Cristianísimo tiene de su profesión en aquella plaza, y por la general habilidad que en el se encierra de Arquitecto, Matemático é Ingeniero de Morteros, de Bombas y artificios de fuego. Asístile el tiempo que estuve en Francia con los agasajos y genero de gratificaciones que podía el celo con que se ofreció venir al Real servicio de V.M. Trágele á Barcelona, donde tube por acertado el dejarlo para que allí se hiciese prueva de su persona, en cuanto ocurriese al Virrey Marqués de Leganés le ha esperimentado en la visita de las plazas de Cataluña, consignándole al fin de ellas las plantas de todas ellas para que considere y reforme sus mejores defensas; también en la fábrica de un pequeño mortero de nueva invención suya, con el cual y con la mitad menos de pólvora que se dispara en Francia, alcanzen las Bombas la distancia de tres cuartos de legua.

Hase propuesto á V.M. por su Consejo de Guerra la asignación de cuarenta escudos cada mes, pagables en el Egército de Cataluña al attmo. Toreli como á los demás militares de él. I considerando ya que este es muy corto estipendio (como en efecto más pronto) para mantenerse este hombre en el Real servicio de V.M. y que sería compresión de quien conoce su inteligencia y capacidad, el que se ausente yendo a buscar su fortuna á dominios estangeros; soy de paracer que V.M. se sirva mandarle asignar sueldo de Ingeniero mayor en oarte y lugar efectivo, pues de no hacerlo así, perderá V.M. el hombre más importante que pueda tener a su "Real servicio"; Juzgando tambien por acertado que V.M. ordene al Marqués de Leganés, le haga venir á esta Corte, con el referido Mortero y Bombas, para que, probándole en su Real presencia, queden enteramente satisfechos sus ministros, y V.M. lo esté de mi celosa y verdadera proposición. Guarde Dios, la E.R.P. de V.M. como la cristiandad ha menester. = Madrid 10 de octubre de 1685. Dn. Andrés Dábalos =»[4]

1685 - Contractat ja Turelli per quaranta escuts l'any, es fa consulta al Consell de Guerra al rei Carles II per augmentar-li el sou i donar-li el càrrec d'enginyer major.

«Consulta del Consejo de Guerra á S.M. de 12 de octubre de 1684 por Hércules Toreli.

Señor:

Habiéndose publicado en el Consejo la resolución de Vuestra Magestad, se ha servido tomar á la consulta inclusa por Ercules Toreli, sobre que se le den cuarenta escudos de sueldo al mes para servir en Cataluña, y no situados en los gramos de Egército como el Consejo le propuso, conformándose Vuestra Magestad con el parecer del Conde de Palma; ha tenido por de su obligación el Consejo representar á Vuestra Magestad, que este sugeto es único y singular en su profesión, y que el medio de mantenerle en el servicio de Vuestra Magestad, es darle con que pueda mantenerse, y subsistir, pues de otra forma será preciso perderle (siendo tan necesario) y que se vaya á tomar partido de otro Príncipe, como ha sucedido en otras ocasiones con otros sugetos de esta profesión, donde podrá ser de mucho daño, como lo ha manifestado la esperiencia; y respecto de lo que el Marqués de Leganés refiere en su carta, de que sino se le señala el sueldo en el pan y cebada, ó, en parage donde lo pueda cobrar cada mes, está en ánimo de no quedarse allí; le propuso el Consejo en los cuarenta escudos en el pan y cebada, y si bien tiene el Consejo presentes las órdenes que hay para que no se cargue esta consignación, en este caso se debe dispensar todo, pues redunda en mayor servicio de Vuestra Magestad, y en esta consideración no le consultó en mayor sueldo que el de cuarenta escudos; por parecerle, que consignándoselos en los granos, sería lo bastante para sustentarse, y detenerle allí, y disfrutarle, y no dejarle ir donde pueda ser de perjuicio; y así ha parecido al Consejo de su obligación, insistiendo en lo propuesto, hacer esta nueva representación á Vuestra Magestad antes de dar aviso al Marqués de Leganés de la resolución, para que, enterado de ello, mande Vuestra Magestad lo que fuere de su mayor servicio.

El Príncipe de Monte Sarcho dijo, que creyendo que siguiese á Vuestra Magestad particular servicio en apartar de Francia á un hombre de tanto provecho como este Ingeniero, y traerle al de Vuestra Magestad, emprendió desde el principio de su prisión retirarle de Tolón donde era estimado por el de mayor consecuencia entre los que el Rey Cristianísimo tiene de su profesión en aquella Plaza, por la general habilidad que en él se encierra, de Arquitecto, Matemático, é Ingeniero de Morteros de bombas, y Artificios de fuegos, y que le asistió el tiempo que estubo en Francia con los agasajos y género de gratificaciones, que pedía el celo con el que se ofreció a venir al servicio de Vuestra Magestad, con que le trajo á Barcelona, y tubo por acertado el dejarle allí para que se hiciese prueba de su persona en cuanto ocurriese al Marqués de Leganés, que habiéndole esperimentado en la visita

de las Plazas, consignándoles al fin de ellas las Plantas, para que considere y se reforme sus mejores defensas, como también en la fábrica de un pequeño Mortero de nueva imbención suya, con el cual, y con la mitad menos de pólvora, que se dispara en Francia, alcanzan las bombas la distancia de tres cuartos de legua, y que respecto de que Vuestra Magestad tiene resuelto se le den cuarenta escudos de sueldo, pagados en el Egército de Cataluña, como á los demás militares de él; considerando el Príncipe, que este es muy corto estipendio á un efecto más pronto para mantenerse en el Real servicio de Vuestra Magestad, y que será compasión de quien conoce su inteligencia y capacidad, el que se ausente, yendo a buscar su fortuna á Dominios estrangeros: Es del parecer, que Vuestra Magestad se sirva consignarle el sueldo de Ingeniero mayor en parte y lugar efectibo; pues de no hacerlo así, perderá Vuestra Magestad el hombre más importante que pueda tener en su Real servicio, juzgando por acertado, que Vuestra Magestad ordene al Marqués de Leganés le haga venir á la Corte con el referido Mortero, y bombas para que probándolo en su Real presencia, queden enteramente satisfechos sus Ministros.

El Conde de Palma dice, que considerando las órdenes que hay de Vuestra Magestad para que no se den sueldos en el asiento de granos del Egército, cuya observancia conviene tanto, y la resolución de Vuestra Magestad tomada con este Ingeniero, tiene por menor inconveniente el que se le aumente el sueldo, que el dispensarlas con este motivo.

Vuestra Magestad mandará lo que fuere servido = Madrid á 12 de octubre de 1685».[5]

1685 - Carta del marquès de Leganés, capità general de Catalunya, dirigida al rei Carles II comunicant que no hi ha diners per poder acompanyar Turelli a la Cort. Li comenta, al rei, les dificultats econòmiques «estar esto reducido a la suma miseria».

«Carta del Marqués de Leganés a S.M. de 24 de Noviembre

Señor:

Recibo el despacho de Vuestra Magestad de 13 corriente, en el que se sirve mandarme dé orden á Ercules Tureli para que pase luego á esa Corte por convenir así para cosas tocantes al Real servicio de Vuestra Magestad, y que le socorra para el camino; á que respondo, que aunque este Ingeniero está pronto á egecutarlo, no lo permite el hallarse sin ningunos medios para su viage, por no haber gozado sueldo en este Egército desde que vino á él, y el que tampoco yo los tengo, ni la menor forma de buscarlos para su abío, por estar esto reducido á la suma miseria, que repetidas veces he representado a Vuestra Magestad, no habiendo hecho poco en mantenerle en mi casa, con la esperanza de que se le señalaría por Vuestra Magestad el sueldo correspondiente á su profesión; á que añado, que así que Vuestra Magestad se sirva de mandar, se me embíe con que asistirle, y esté aquí el dinero, emprenderá su jornada sin dilación. Dios guarde S.C.R.P. de Vuestra Magestad como la Cristiandad ha menester.

Barcelona á 24 de Noviembre de 1685

El Marqués de Leganés»[6]

1685 - 22 desembre. Acta de la reunió del Consell ordinari de la vila de Mataró, en la qual fou acordat d'engrandir el temple parroquial de Santa Maria, segons el projecte de l'arquitecte milanès Ercule Turelli.[7]

1686 - 14 de gener. Contracte per a l'obra d'engrandiment del temple de la parròquia de Santa Maria de Mataró, signat per Benet Juli, mestre d'obres de Barcelona.[8]

1686 - Ercule Turelli s'ha traslladat al País Basc i Navarra, i demana que el seu sou es consigni a l'exèrcit de Catalunya.

«Memorial del Ingeniero Toreli á S.M. pidiendo se les consignase el sueldo en el Egército de Cataluña mientras va á egecutar aquello para que se le ha llamado, entregándole á este fin la orden, instrucción y papeles necesarios...

En 27 de marzo de 1686».[9]

1686 - Turelli viatja a la Cort i se li ordena de reconèixer les fortificacions de San Sebastián i el castell de la Mota.

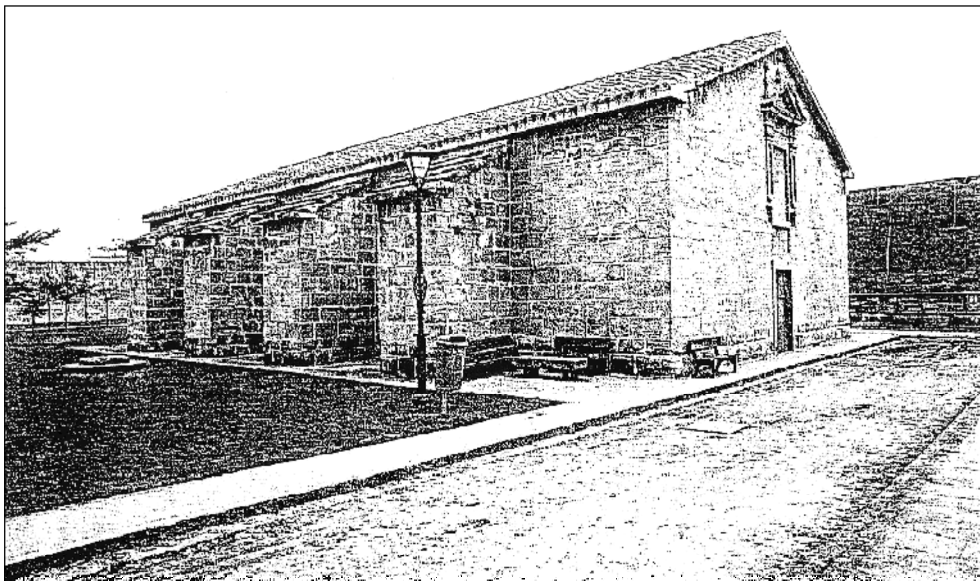
«Copia de Consulta del Consejo de Guerra por la que es de parecer que los 40 escudos que Hercule Torelli goza en Cataluña no le cesen en el interin que pasa á San Sebastian a reconocer fortificaciones de aquella Plaza...

1 de abril de 1686»[10]

1686 - Turelli inspecciona les fortificacions de Guipúscoa.

«Estracto de Carta del Duque Bournombile, sin fecha y sin firma, sobre el Ingeniero Toreli. 16 set.»[11]

1688 - Laredo i Santoña.[12] Explosió del polvorí del castell de la Mota, de San Sebastián a causa d'un llamp.[13]

Visió actual del polvorí de Pamplona.

conmemorativa que no se llegó a poner; últimamente llevaba un sencillo rótulo en el que se leía: POLVORIN DE LA CIUDADELA.»[23]

1696 - Text que resumeix els treballs fets per Turelli en servei del rei Carles II i que indica les dificultats que té per rebre el sou per poder viure.

«Memorial del Capitán de Cavallos Don Hércules Toreli Arquitecto Militar y Civil, Matemático y Ingeniero.

Señor:

Don Hércules Toreli, Capitán de Cavallos, Arquitecto Militar y Civil, Matemático y Ingeniero; puesto a los Reales Pies de vuestra Magestad, dice que ha que le sirve á vuestra Magestad doce años, así en el ejército de Catalunya, en tiempo del Marqués de Leganés, como en la Plaza de Fuenterrabía, y en la de San Sebastián, donde en ella asistió seis años y trabajó en ellos incesantemente con gran vigilancia, celo y cuidado, como es notorio, y de esta Plaza, de orden de vuestra Magestad, pasó a Laredo y Santoña, a Gibraltar, a Tarifa, las Algeciras, Ceuta en África, San Lúcar, donde con toda actividad ejercitó su ciencia a costa de gran trabajo y grande utilidad del Real Servicio, de donde fue llamado a esta Corte de orden de vuestra Magestad. Le mandó el Almirante para que fuese á Málaga a reparar los grandes daños que havían hecho Franceses en aquella Plaza, que ejecutó con grande prontitud las obras que se han ofrecido, desde donde, por orden de vuestra Magestad, le mandó el Condestable pasar á Navarra lo cual ha ejecutado a su costa, con Ayudante, sin havérselo dado ayuda de costa, donde asiste a fortificar la Plaza de Pamplona, en que ha ejecutado cuanto cave en lo posible, como consta en la Carta adjunta del Marqués de Valeas, como así mismo la Carta del Duque de Canzano, que hacen relación de lo que ha obrado en Orán, en el sitio del Rey de Mequinez, acreditando todos los servicios referidos como los demás, y la relación que de ellos tiene presentado ante el Marqués de Villanueva, Secretario de Estado, de vuestra Magestad, por haber pasado dichas órdenes por su mano; y respecto señor de que el suplicante, ha vista de tantos servicios, nunca a pedido á vuestra magestad premio alguno que les corresponda, y que ha solicitado primero que sus muchas operaciones manifiesten su mérito, haviendo consumido su Patrimonio en servicio de vuestra Magestad, pues la cortedad de su sueldo no le ha podido mantener.

Pone en la Real Consideración de vuestra Magestad, que su antecesor en Navarra, el Maestre de Campo Don Esteban Escudero, sin tener más arte que de Ingeniero, ni aún servido en otra parte en fortificar, obtuvo el dicho grado de Maestre de Campo, con el sueldo que le corresponde, y el suplicante haviendo servido a vuestra Magestad en tantas partes, con más tiempo, así de Arquitecto Militar, Civil, Matemático y de Ingeniero mayor, con grande aprobación, mucho trabajo y costa de viages, se halla sin remuneración alguna, y sin medios por los escesivos gastos que se le han seguido en servicio de vuestra Magestad; en cuya Real consideración y clemencia pone todo lo referido, por cuya atencion = Pide y Suplica á vuestra Magestad se sirva de honrarle con la graduación de Maestre de Campo y sueldo que le corresponde, como lo tenía su antecesor, así lo espera de la piedad y Cristiano celo de vuestra Magestad.=

Real orden

El Capitán de Cavallos Don Hércules Toreli suplica en el Memorial incluso le honre con el grado y sueldo de Maestre de Campo; véase en el Consejo de Guerra y consultéseme lo que se le ofreciere y pareciere. = Está rubricado de mano de su Magestad. = En Madrid á 19 de Agosto de 1696.

Parecer del Consejo de 22 de Agosto de 1696.

Informe el Sr. Don Francisco de Velasco».[24]

1696 - Construcció d'un catafalc de la reina mare Mariana d'Àustria a la catedral de Pamplona. Turelli dirigeix les muralles de la plaça de Pamplona amb Esteban Escudero. Turelli envia un plànol a la Cort amb el recinte de la Ciutadella de Pamplona.[25]

1711 - Església del monestir de San Bartolomé. Ercule Turelli projecta l'església del monestir de San Bartolomé, reconstruïda després d'un incendi ocorregut el 1565.

«El símbolo que mejor refleja el esplendor de la Comunidad de San Bartolomé en el siglo XVIII es, tal vez, la obra arquitectónica de su Iglesia. En 1711 el arquitecto Hércules Torelli concluía la fachada. Con ella finalizó la reconstrucción del conjunto monacal emprendida tras el siniestro del siglo XVI.

En el transcurso de las décadas siguientes la Comunidad siguió enriqueciendo su estructura y ornamentación, dotándolo de la fastuosidad que describen cuantos tuvieron ocasión de contemplarlo.

Camino y Orella calificaba el edificio como "de los mejores (monasterios) de la diócesis (…), airoso y gentil, con una iglesia capaz y majestuoso pórtico". Su nueva fábrica se erigía sobre el solar de la antigua. Carecemos de descripciones acerca de la planta, alzado y cobertura del templo. Sabemos que estaba trazado conforme a los cánones clásicos, coincidiendo con los parámetros en boga en el siglo XVIII.

Pero no podemos precisar más: las versiones divergen al concretar su estilo. Una de ellas afirma que obedecía al orden arquitectónico jónico; en tanto que la otra lo describe como dórico. La fachada seguía el mismo orden clásico que el interior del edificio.

En el interior del templo existían siete altares, uno de ellos bajo la advocación de Santa Teresa; una capilla dedicada a la Magdalena; y un altar y capilla de Nuestra Señora de la Consolación, por la que sentían particular devoción los habitantes de los alrededores. Los dos primeros conservaban las reliquias de varios santos, encomendados al Monasterio por Antonio de Aróstegui, caballero de la Orden de Santiago.

...

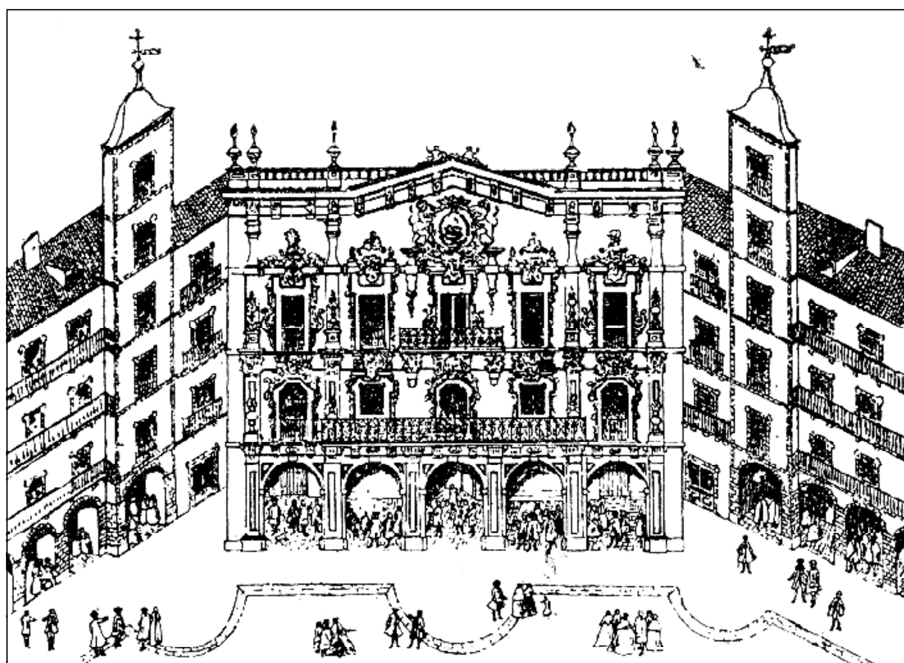
Torelli desarrolló gran parte de su vida profesional en San Sebastián, a caballo entre los siglos XVII y XVIII. Su obra aparece mencionada, entre otros, por Joaquín de Ordoñez (1761), el Diccionario geográfico-histórico… (1802), J.A. del Camino (1963), J.M. Aguirrezabaltegui (1977) y M.I. Astiazarain Achabal (1988 y 1998).

Destaca en su curriculum, además de la Iglesia del Monasterio de San Bartolomé (1711), el diseño de la Plaza Nueva de la ciudad (hoy de la Constitución), el edificio del Consulado y Ayuntamiento de San Sebastián, sito en la misma (diseño de 1718, concluído en 1722). Tambien participó en el trazado del plano de la ciudad (1723, véase reproducción del diseño en M.I. Astiazarain, 1998, p. 18, lámina nº 4), y en el hornabeque de la fortificación de la misma (1794). La mayor parte de su obra fue destruída durante el asedio de San Sebastián en el verano de 1813)».[26]

1718 - Projecte del nou ajuntament de San Sebastián.

«Hércules Torelli. En el último período del reinado de la casa de Austria y durante la monarquía del primer Borbón duque de Anjou, vemos que el ingeniero y arquitecto Hércules Torelli figura en las construcciones importantes que se levantan en España en la época mencionada.

La mayor parte de las obras de defensa del castillo de la Mota, de esta ciudad, son trabajos trazados y dirigidos por Torelli; y por una carta de puño y letra del mismo arquitecto-ingeniero, que

Façana de l'Ajuntament de San Sebastián, projectada per Ercole Torelli el 1718, destruïda el 1813.

se conserva en el archivo de la Dirección general del cuerpo de ingenieros, se deduce que la España de hoy se diferencia muy poco de la de hayer; se lamenta Torelli en este escrito, diciendo que ha tenido que abandonar las obras de la Mota porque ha tiempo no cobra el sueldo que le fue asignado, que para vivir ha tenido que construir un mortero y una campana; que todo está parado; que no se han hecho más que doscientos estados de pared que han costado trescientos cincuenta escudos.

Quienes hayan estudiado un poco los anales históricos de nuestra ciudad, tendrán, sin duda, noticia del desgraciado accidente que San Sebastián experimentó en Diciembre de 1688 a consequencia de la explosión del almacén de pólvora del castillo, ocurrido á vueltas de un rayo, sufriendo la población pérdidas sensibles, quedando á la vez deterioradas casi todas las fortificaciones del Monte Urgull.

Pues bien, el año siguiente de este suceso es cuando el reputado arquitecto Torelli viene por segunda vez á San Sebastián por haber sido nombrado director de las obras de restauración.

...

En el tiempo que permaneció en esta ciudad le fueron encargados diversos trabajos de verdadera cuantía y de géneros distintos por la comunidad de San Bartolomé unos, y otros por encargo del Concejo municipal.

De las construcciones civiles debidas á este celebrado arquitecto, no ha quedado en San Sebastián ni el menor vestigio. Eran obras suyas el trazado de la Plaza Nueva, la Casa Consistorial y parte del memorable Monasterio de San Bartolomé.

...

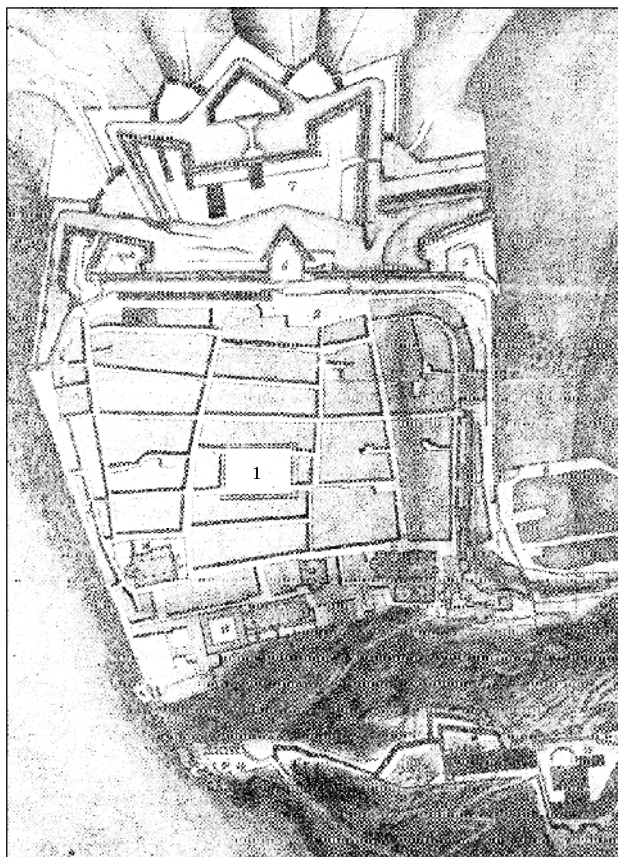
En el lado occidental, sobre el mismo terreno de la Casa Consistorial, se levantaba el antiguo Consejo, obra de Torelli; la fachada principal, aunque adornada con exceso en consonancia al gusto predominante, resultaba por sus justas proporciones de aspecto muy agradable.

...

Eran notables es este edificio las salas destinadas á los regidores y al ilustre consulado, dispuestas con elegante mobiliario de damasco, estando sus paredes esmeradamente estucadas».[27]

1723 - Plànol de San Sebastián i entorns.

« En 1679 la tumultuosa escritora Marie Catherine Le Jumel de Barneville, baronesa d'Aulnoy, contemplaba el Castillo de Sta. Cruz de la Mota como "muy alto, pero […] mal defendido, pues aún cuando lo artillan buenos cañones asomados a sus murallas, su guarnición es tan exigua (en 1698 unos 38 hombres entre plaza y fortaleza) que podría conquistarlo un ejército de

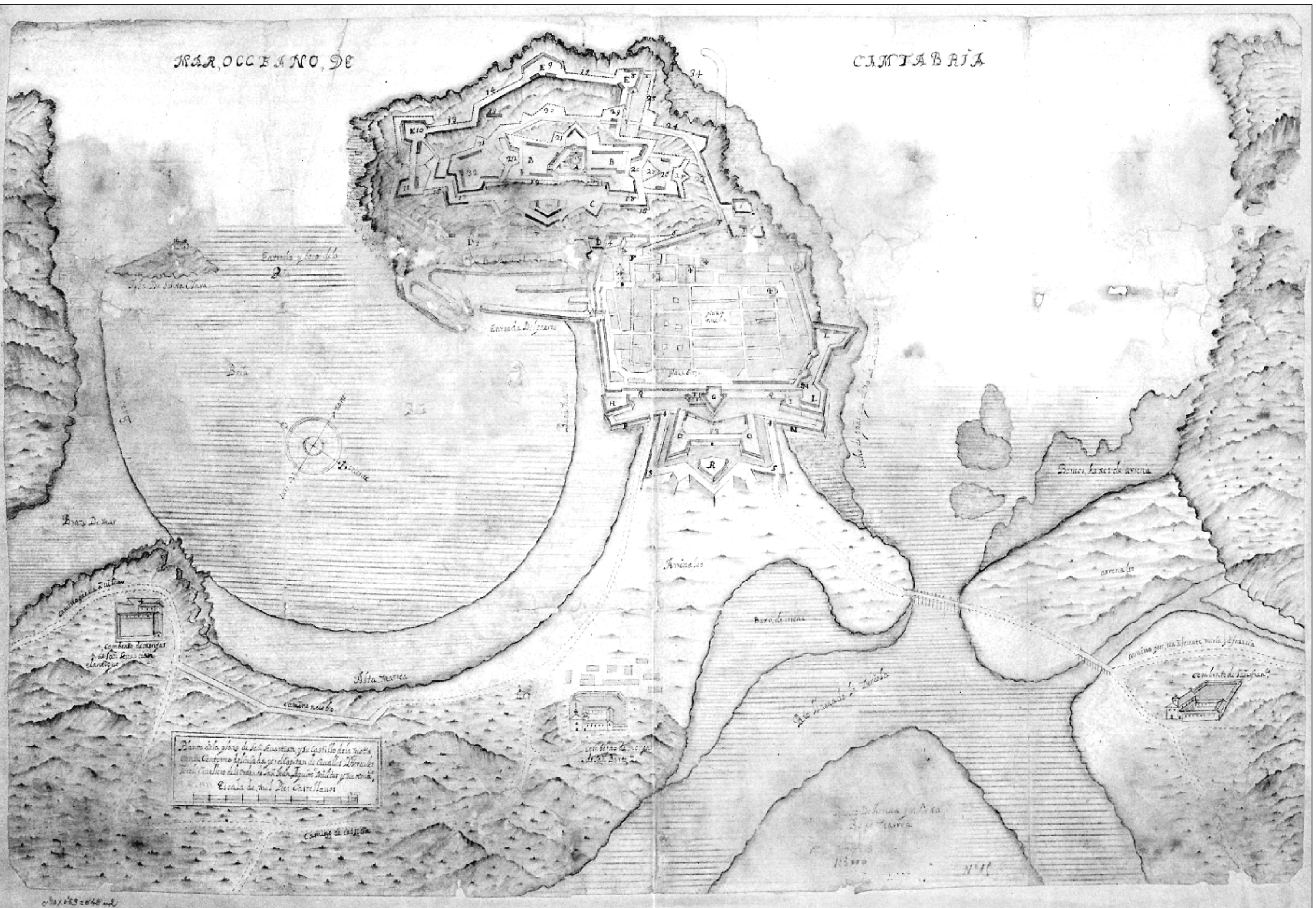

Plànol de San Sebastián de l'any 1728,
on s'observa la plaça Nueva (1) projectada per Turelli.

muheres sin otras armas que sus ruecas". En 1686 el ingeniero y arquitecto militar Hércules Torelli (+ ¿S. Sebastián 1728?) era enviado desde Cataluña a S. Sebastián para reforzarla.

Pese a la escueta financiación, dirigió la realización de traveses, espaldones, cortaduras y almacenes. Pero la tremenda explosión del polvorín de 1688, a causa de un rayo, prácticamente lo arruinó, siendo nuevamente convocado Torelli para su reedificación. Esta se realizó ante el dilema de reducir o no al mínimo las fortificaciones del monte en la confianza de la suficiencia de las urbanas. Habiendo partido Torelli a Cartagena y Orán, se ocupó de las obras Diego Luis de Arias, de suerte que Felipe V elogió en 1701 la apariencia del castillo. Sin embargo, éste y las murallas de la ciudad padecieron grandemente con los bombardeos del sitio de 1719. Llamados a partir de 1721 diversos ingenieros (Verboom, Juan de Landeta, …) a efectuar proyectos de reparación de los daños, Torelli levantaba en 1723 el plano de S. Sebastián y sus inmediaciones. Por otra parte, en aquel año se inaguraba la Plaza Nueva (Mayor), según traza del propio Torelli.

Por otro lado, en este documento cartográfico, de gran interés son las representaciones planimétricas, de varios edificios extramurales hoy

Plànol de San Sebastián, el castell de la Motta i entorns, delineat pel capità Ercule Turelli (any 1723).

desaparecidos, aparte del frente de Tierra. Así, además de la Ermita de Santa Clara, se suceden los Conventos de las dominicas, de las agustinas –S. Bartolomé, con portada de Torelli–, y de los franciscanos ...»[28]

1723 - Plaza Nueva de San Sebastián.

«Del entramado intramuros de más de una veintena de calles y belenas –callejones a menudo sin salida-, superando las casas los seis centenares, la plaza Nueva (o Mayor –en el mismo emplazamiento que la actual de la Constitución–) adquiría el carácter indiscutible de centro de la ciudad. Pergeñada por el citado Hércules Torelli, fue concluída en 1723. Quadrilonga y porticada, las diferentes decripciones dieciochescas la ensalzan como una de las más hermosas de España. Se llevó a cabo porque a la Vieja se le aplicaron restricciones militares, entre ellas la prohibición de corridas, y dado que el Concejo y el Consulado requerían una sede más digna que la Casa Lonja de la calle Igentea. La configuraban tres fachadas simétricas y blanqueadas, con casas de sillería, propiedad de la ciudad –hasta su enajenación varias décadas después–, estrechas, de poco fondo y tres altos más guardilla.

...

En el lado occidental se alzaba la Casa Consistorial».[29]

«De largo tiene 82 varas y 58 de ancho, hermosa de simetría en perfecto paralelogramo. Esta plaza se erigió en el reinado de Felipe V según planos de Hércules Torreli, el cual construyó también el frontispicio de San Bartolomé. Vino a substituir a las calles de Amasorrain y Embeltrán. La antigua casa consistorial, así como la del Consulado, estaban situadas en un lugar incómodo que ahora lo ocupa la lonja de hierro y los Almacenes de la Compañía de Filipinas. En su lado occidental está la casa del Ayuntamiento. Remata su fachada en un ático sobre el que descansan dos estatuas de la Justicia y la Prudencia, que sirven de final a dos galerías o balaustrados de jarrones que discurren por lo alto del edificio. El escudo de la ciudad está colocado debajo de las dos estatuas con mármol genovés. En el Ayuntamiento hay dos grandes salas, una de la ciudad y otra del consulado, con hermosas arañas de cristal, mapas topográficos. Aquí también está la armería para 700 hombres y la nueva pieza de archivo».[30]

1728 - Possible any de la mort de Turelli.

L'obra *Documentos Cartográficos Históricos de Gipuzkoa* indica que Ercule Turelli va morir molt probablement a San Sebastián l'any 1727.[31]

Agàpit Borràs i Plana

NOTES

1.- Josep M. Madurell i Marimon, *L'art antic al Maresme. Del final del gòtic al barroc salomònic*, Premi Iluro 1968 (Mataró 1970). Lluís Ferrer i Clariana, *Santa Maria de Mataró. La parròquia, el temple*, volum II (Mataró 1971).

2.- Instituto de Historia y Cultura Militar – España (=IHCME). C. Mártires de Alcalá, núm. 9, 28015 Madrid, Negociado de Guerra. Lligall 2951. Any 1694.
Documentos del ingeniero Hércules Torelli. Siglo XVII, 2ª sección, Ingenieros. Tomo XLI, 1-3-9, nº 8. De 1675 a 1685. Documentos 4.612 a 4.662. Capitán de Caballos Hércules Torelli, Ingeniero de fuegos y fortificaciones.

3.- IHCME, Negociado de Guerra. Lligall 2.678. Any 1685. Carta del marquès de Leganés al rei, de 19 de setembre de 1684.
Documentos del ingeniero Hércules Toreli, Siglo XVII, 2ª sección, Ingenieros. Tomo XLI, 1-3-9, nº 8. De 1675 a 1685. Documentos 4.612 a 4.662. Capitán de Caballos Hércules Torelli, Ingeniero de fuegos y fortificaciones.

4.- IHCME, Negociado de Guerra. Lligall 2676. Any 1684.
Documentos del ingeniero Hércules Toreli, Siglo XVII, 2ª sección, Ingenieros. Tomo XLI, 1-3-9, nº 8. De 1675 a 1685. Documentos 4.612 a 4.662. Capitán de Caballos Hércules Torelli, Ingeniero de fuegos y fortificaciones.

5.- IHCME, Negociado de Guerra. Lligall 2654. Any 1685.
Documentos del ingeniero Hércules Toreli, Siglo XVII, 2ª sección, Ingenieros. Tomo XLI, 1-3-9, nº 8. De 1675 a 1685. Documentos 4.612 a 4.662. Capitán de Caballos Hércules Torelli, Ingeniero de fuegos y fortificaciones.

6.- IHCME, Negociado de Guerra. Lligall 2678. Any 1685.
Documentos del ingeniero Hércules Toreli, Siglo XVII, 2ª sección, Ingenieros. Tomo XLI, 1-3-9, nº 8. De 1675 a 1685. Documentos 4.612 a 4.662. Capitán de Caballos Hércules Torelli, Ingeniero de fuegos y fortificaciones.

7.- Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA). Barcelona. Fons de Protocols de Mataró (=FPM), C-18 *Liver deliberacionum Concilii Universitatis ville Mataronis*.

Publicat a MADURELL, *L'art antic*. També ve transcrit, amb notes afegides, en aquest número dels *FULLS*.

8.- ACA, FPM, C-18, *Liver deliberacionum*.

9.- IHCME, Negociado de Guerra. Lligall 2710.

Documentos del ingeniero Hércules Toreli, siglo XVII, 2ª sección, Ingenieros. Tomo XLI, 1-3-9, nº 8. De 1675 a 1685. Documentos 4.612 a 4.662. Capitán de Caballos Hércules Torelli, ingeniero de fuegos y fortificaciones.

10.- IHCME, Negociado de Guerra. Lligall 2689.

Documentos del ingeniero Hércules Toreli, siglo XVII, 2ª sección, Ingenieros. Tomo XLI, 1-3-9, nº 8. De 1675 a 1685. Documentos 4.612 a 4.662. Capitán de Caballos Hércules Torelli, ingeniero de fuegos y fortificaciones.

11 a 22.- IHCME, Negociado de Guerra.

Documentos del ingeniero Hércules Toreli, siglo XVII, 2ª sección, Ingenieros. Tomo XLI, 1-3-9, nº 8. De 1675 a 1685. Documentos 4.612 a 4.662. Capitán de Caballos Hércules Torelli, ingeniero de fuegos y fortificaciones.

23.- JUAN JOSÉ MARTINENA RUIZ, *La ciudadela de Pamplona. Cuatro siglos de una fortaleza inexpugnable*, Ayuntamiento de Pamplona, Iruñeko/Udala (Pamplona 1987), 67-69.

24.- IHCME, Negociado de Guerra. Lligall 3031.

Documentos del ingeniero Hércules Toreli, siglo XVII, 2ª sección, ingenieros. Tomo XLI, 1-3-9, nº 8. De 1675 a 1685. Documentos 4612 a 4662. Capitán de Caballos Hércules Toreli, ingeniero de fuegos y fortificaciones.

25.- IHCME, Negociado de Guerra.

Documentos del ingenierop Hércules Toreli, siglo XVII, 2ª sección, ingenieros. Tomo XLI, 1-3-9, nº 8. De 1675 a 1685. Documentos 4612 a 4662. Capitán de Caballos Hércules Toreli, ingeniero de fuegos y fortificaciones.

26.- ELENA LEGORBURU FAUS, Mª ROSA AYERBE IRIBAR, *El Monasterio de San Bartolomé de San Sebastián en Astigarraga*, Ayuntamiento de Astigarraga, Kutxa, obra social (Astigarraga 1999), 38-39, 163.

27.- FRANCISCO LÓPEZ ALÉN, «Arquitectura Donostiarra. Hércules Torelli», *Revista Bascongada*, núm. 51 (1904), 14-16. Mª DEL CARMEN RODRÍGUEZ SORONDO, *Arquitectura pública en la ciudad de San Sebastián (1813-1922)*, (San Sebastián 1985).

28.- JAVIER GÓMEZ PIÑEIRO, JOSÉ LUÍS ORELLA UNZUÉ, JUAN ANTONIO SÁEZ GARCÍA, JOSÉ MARIA ROLDÁN GUAL, JOSÉ MARÍA ARAMBURU, *Documentos cartográficos históricos de Gipuzkoa*, volum I, Diputación Foral de Gipuzkoa (San Sebastián 1999), 65, 130. GÓMEZ, ORELLA, SÁEZ, ROLDÁN, ARAMBURU, *Documentos cartográficos históricos de Gipuzkoa*, volum II, Diputación Foral de Gipuzkoa (San Sebastián 1999), 43, 138.

29.- GÓMEZ, ORELLA, SÁEZ, ROLDÁN, ARAMBURU, *Documentos*, volum II, 178.

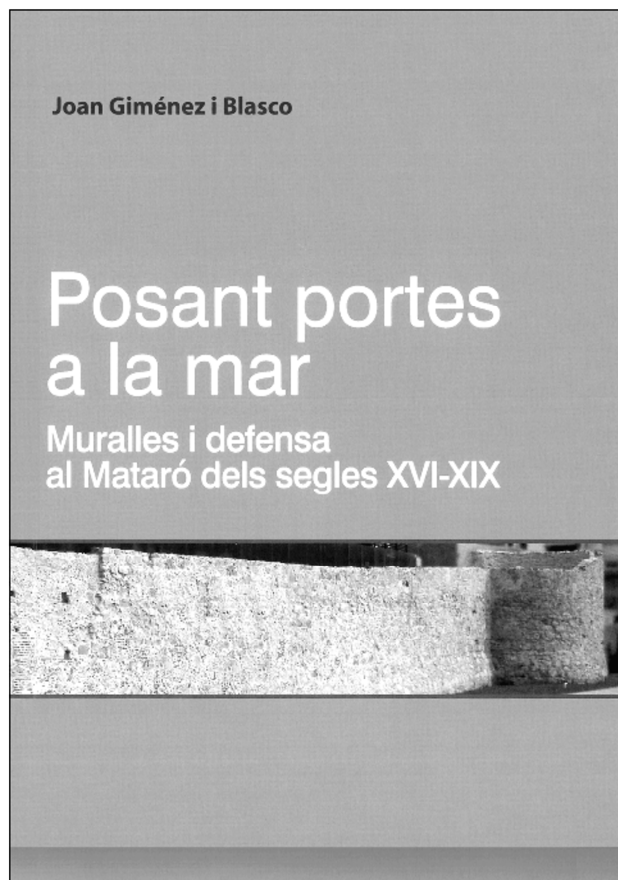
30.- RODRÍGUEZ SORONDO, *Arquitectura*.

31.- GÓMEZ, ORELLA, SÁEZ, ROLDÁN, ARAMBURU, *Documentos*, volum II, 167.

RECURSOS

JOAN GIMÉNEZ I BLASCO
Posant portes a la mar. Muralles i defensa del Mataró dels segles XVI-XIX
(Mataró 2006)

El tema de les muralles (i els seus portals), aixecades a Mataró al segle XVI, ha estat tractat al llarg dels anys per diferents autors que s'han ocupat del passat de la ciutat (Josep M. Pellicer, Francesc i Josep Cabanyes, Marià Ribas, Jaume Castellví, Josep M. Colomer Panadero, Joaquim Llovet, Albert Garcia Espuche i Manuel Guàrdia Bassols, Manuel Salicrú i Puig), la majoria, recolzant-se bàsicament en la documentació municipal: pergamins, llibres de batllia, acords presos pel consell de la vila –després ciutat–, de Mataró, etc... Doncs bé, sobre la base principal d'aquestes mateixes fonts documentals, Joan Giménez Blasco ens ofereix una nova visió –i més aprofundida i detallada– sobre la història de les muralles de Mataró. Unes muralles que, segons s'ha escrit, s'aixecaren per a «deffensarse de enemichs e moros», d'incursions provinents de l'altre cantó de la Mediterrània, és a dir, com escriu Giménez, «posant portes a la mar», que és d'on més veien venir el perill aquelles èpoques.

Aquest treball ens il·lustra a bastament sobre el traçat dels murs defensius, les etapes de la seva construcció, tècniques i materials, enginyers, mestres de cases que hi intervingueren, i també, com és natural, sobre les qüestions que se suscitaren com a conseqüència d'una obra que imposava unes servituds en els indrets on s'aixecava, ultra l'esforç econòmic que representava la seva construcció per una petita vila dotada d'escassos recursos. D'ací que l'obra de les muralles mataronines es fes pausadament, per sectors i a còpia d'anys, i s'hagués de concloure salvant molts obstacles imposats, principalment, pel creixement urbà coetani de la població, que acabaria engolint els mateixos murs defensius. Malgrat això, durant molts anys, encara es faria vistent i es diferenciaria el Mataró de *dintre* i el de *fora* muralles, amb els seus portals.

Però l'autor d'aquest llibre va més enllà del segle XVI per a ocupar-se de les incidències produïdes a l'entorn de les muralles en èpoques posteriors: de com passaren al Reial Patrimoni, de les reticències quant a la seva conservació, les palestres hagudes per a l'aprofitament dels camins que en principi es deixaren a banda i banda dels murs. També ens il·lustra sobre les defenses puntuals que més endavant s'adoptaren a Mataró, principalment durant la Tercera Guerra Carlina, i acaba relatant les últimes peripècies de l'acció urbanitzadora a la ciutat en topar als darrers anys amb l'obstacle de les muralles, que en molts casos acabaria repercutint en la destrucció d'algun dels seus llenços.

Hem dit al principi que Giménez Blasco es val, per a aquest treball, de la documentació municipal, que actualment es conserva a arxius de Mataró i Barcelona. Però també volem afegir que, ultra aquests materials, fa una aportació inèdita d'informació extreta de l'Arxiu General de Simancas i de moltes altres fonts documentals, ço que palesa l'acurada i extrema recerca que l'autor s'ha exigit per a portar a bona fi aquesta monografia exhaustiva de les muralles mataronines. D'altra banda, Giménez aplega tota una sèrie d'antecedents que ens permeten de comprendre que l'obra de la muralla no era solament una empresa local, ans també un projecte animat per la Corona. Igualment, són d'estimar les dades que desgrana sobre de la personalitat, fins ara desco-

neguda, dels tècnics que intervingueren en les obres de defensa de la vila, com ara Benedetto de Ravenna, enginyer reial, autor d'un primer projecte, fortificant el temple parroquial, Giorgio de Settala (conegut per Setara), a qui es deu el disseny de les muralles, del qual ens assabenta, a més, que s'ocupà de la construcció d'altres fortificacions per encàrrec del rei, a Milà, a Perpinyà. Tot plegat, ve a donar més realç als vestigis de la muralla mataronina, ço que ens ha d'estimular, si cal, a la conservació del que queda d'una obra tan singular del nostre passat històric.

Completa el treball un apèndix gràfic amb il·lustracions inèdites sobre fortificació d'Elna i Perpinyà, de Jordi de Setara, extretes de l'Arxiu General de Simancas, un croquis de la casa de Fèlix Falguera amb el portal de Valldeix de principis del segle XIX, un plànol militar francès de Mataró de l'any 1823 i la planta del fortí construït pels francesos a l'exconvent dels caputxins de la nostra ciutat, durant la Guerra Napoleònica, ambdós conservats al Service Historique de l'Armée de Terre, entre els de més interès per a la història mataronina.

Q.

JOAN FLORENSA I PARÉS
P. Jacint Feliu i Utzet (1787-1867), protagonista de la restauració de l'Escola Pia a Espanya
(Mataró 2007)

L'escolapi pare Jacint Feliu i Utzet va néixer a Mataró el 13 de desembre de 1787. Va anar al Col·legi de Santa Anna i, després del noviciat, professà com a escolapi el 26 de desembre de 1803, i ordenat sacerdot el 12 de desembre de 1811.

La Guerra del Francès el va fer abandonar Catalunya per traslladar-se a Mallorca, on entrà com a professor a l'Acadèmia Militar de Palma, per ensenyar-hi humanitats, gramàtica castellana i matemàtiques.

Especialitzat com a professor de matemàtiques, va ésser professor del Col·legi Militar de Segòvia entre 1825 i 1837. Després de Segòvia, on va tenir paper principal en la rendició de l'alcàsser a les forces carlines, passà al Col·legi Militar de Madrid.

Matemàtic excel·lent, va publicar unes *Tablas de Logaritmos* i el *Tratado Elemental de Matemáticas*, precisament per ésser utilitzat com a text en els Col·legis Generals Militars.

L'Escola Pia, afectada només en part, ja que es dedicava a l'ensenyament, per les lleis desamortitzadores del 1835, va ésser restaurada el primer de març de 1845, amb la condició d'acceptar, quant a l'ensenyament, les lleis i les disposicions del govern.

El pare Feliu, comissari apostòlic dels escolapis a partir del 1847, va tenir paper principal en l'adaptació de l'Escola Pia a les noves normatives. Va ésser-ho fins al 1864. Impulsà la renovació pedagògica, la formació dels propis escolapis, intervingué en la fundació de dos col·legis a Cuba

i promocionà la creació de les Filles de Maria Religioses Escolàpies, obra de l'arenyenca Paula Montalt, aprovada pel bisbat de Girona l'any 1851 i reconeguda per l'Estat l'any 1864. Morí a Barcelona el 25 de març de 1867.

La monografia del pare Joan Florensa documenta exhaustivament un mataroní important.

M.S.P.

— DOCUMENTACIÓ DE SANTA MARIA —

En la línia de publicar documentació antiga referida a la parròquia i a l'església de Santa Maria, transcrivim tot seguit les actes del Consell ordinari de la vila de Mataró que fan referència als acords sobre el projecte i contracte d'execució de l'actual basílica de Santa Maria.

Van ésser publicats per primera vegada per Josep M. Madurell i Marimon, en el treball *L'art antic al Maresme*, premi Iluro 1968, editat l'any 1970 per la Caixa d'Estalvis Laietana. Per a una millor comprensió, s'hi han incorporat notes, redactades per Manel Salicrú i Puig.

ACTA DE LA REUNIÓ DEL CONSELL ORDINARI DE LA VILA DE MATARÓ, DEL 22 DE DESEMBRE DE 1685[1]

ACORD DE CONTINUAR LES OBRES D'AMPLIACIÓ DE L'ESGLÉSIA D'ACORD AMB LA TRAÇA O PROJECTE REDACTAT PER ERCOLE TURELLI, ARQUITECTE «MILANÉS, VUY RESIDENT EN BARCELONA».[2]

Die vigesima secunda mentis desembris anno a Nativitate Domini millesimo setcentesimo octuagesimo quinto in villa Mataronis, diocesis Barcinone.

Item, se ha deliberat per la major part de dit Consell se passe avant la obra o engrandiment de nostra iglésia parrochial segons la trassa té feta y ensenyada Hèrcules Torrelio, milanès vuy habitant en Barcelona,[3] judicada ja per los mestres que per dit efecte són estats cridats per la present universitat, tots los quals se troban vuy en la present vila de Mataró, y que de dita iglésia se fasse lo que està y conté de la capella de sant Joan inclusive, fins tot lo presbiteri, prenent també la mateixa igualtat a la altra part de capellas, dins lo qual tros de iglésia estan compresos sis pilars, ço és, tres pilars per part sens lo presbiteri que també se ha de fer comprenentsi també lo que en dit presbiteri vers llevant se ha de enfundir, tot lo qual se fasse segons la conformitat de dita trassa de Hèrcules Torrellio. Y que per assó e o per dita fàbrica de dita part de iglésia la present universitat hi gaste cada any, tant quant durarà dita fàbrica mil lliures barcelonesas, tant solament, cobradores de la imposició té dita universitat posada sobre la carn per lo efecte de la obra y fàbrica de la iglésia, y no més.

Item, donan poder als senyors jurats per a que satisfassen y paguen las tres trassas se han novament fetas per dita iglésia parrochial, çò és, una per lo dit Hèrcules Torrellio, que és la que se reserva la present universitat, y las dos que han fetas Antoni Riera, escultor y Jaume Figaró, fuster,[4] tots de dita vila de Mataró, una, és a saber quiscú de ells, las quals respective se aturan dits Riera y Figaró, concertant lo valor de ditas trassas de la millor manera ho poran dits senyors, ajustar pagantho de diners de dita universitat, y, juntament satisfassen dits senyors jurats los demés mestres són vinguts per regonèxer dita fàbrica y abilitar ditas trassas.

Item, se ha deliberat que en exequució del que sobre en rahó de la fàbrica de la dita d'isglésia parrochial, se ha resolt sie feta tabba,[5] segons la dita trassa de dit Hèrcules Torrellio, y se fasse aquella ab intervenció del mateix Torrellio, per a que explique los pactes, individuació y modo ab que's deu fer dita tabba, y feta aquella se pose al encant públich,[6] dita fàbrica, donant aquella a preu fet, y se lliure a aquell qui per menos se obligarà a fer dita obra, emperò que ans de lliurarse se reporte primer en Concell y juntament donan poder als senyors jurats y als senyors Salvador Palau y Arnau, Salvador Mataró y Joan Gemmir y Lleonart, perçones del present Consell de poder donar junts de conformitat o per la major (part) de ells los axaus[7] que dits senyors jurats y elegits o a la major part de ells per dita fàbrica aparexerà convenir que's puguen donar y lo lliurarho hage de ser aprés ab concentiment y sciència del present Consell.

CONTRACTE PER A L'OBRA D'ENGRANDIMENT DEL TEMPLE DE LA PARRÒQUIA DE SANTA MARIA DE MATARÓ, SIGNAT PER BENET JULI, MESTRE D'OBRES DE BARCELONA (14 DE GENER DE 1686)[8]

Preu fet de la part de llevant de la igèsia parroquial, segons la trassa assí cusida.

Penes reverendum Franciscum Terrés, presbiterum vicarium et notarium ville Mataronis.

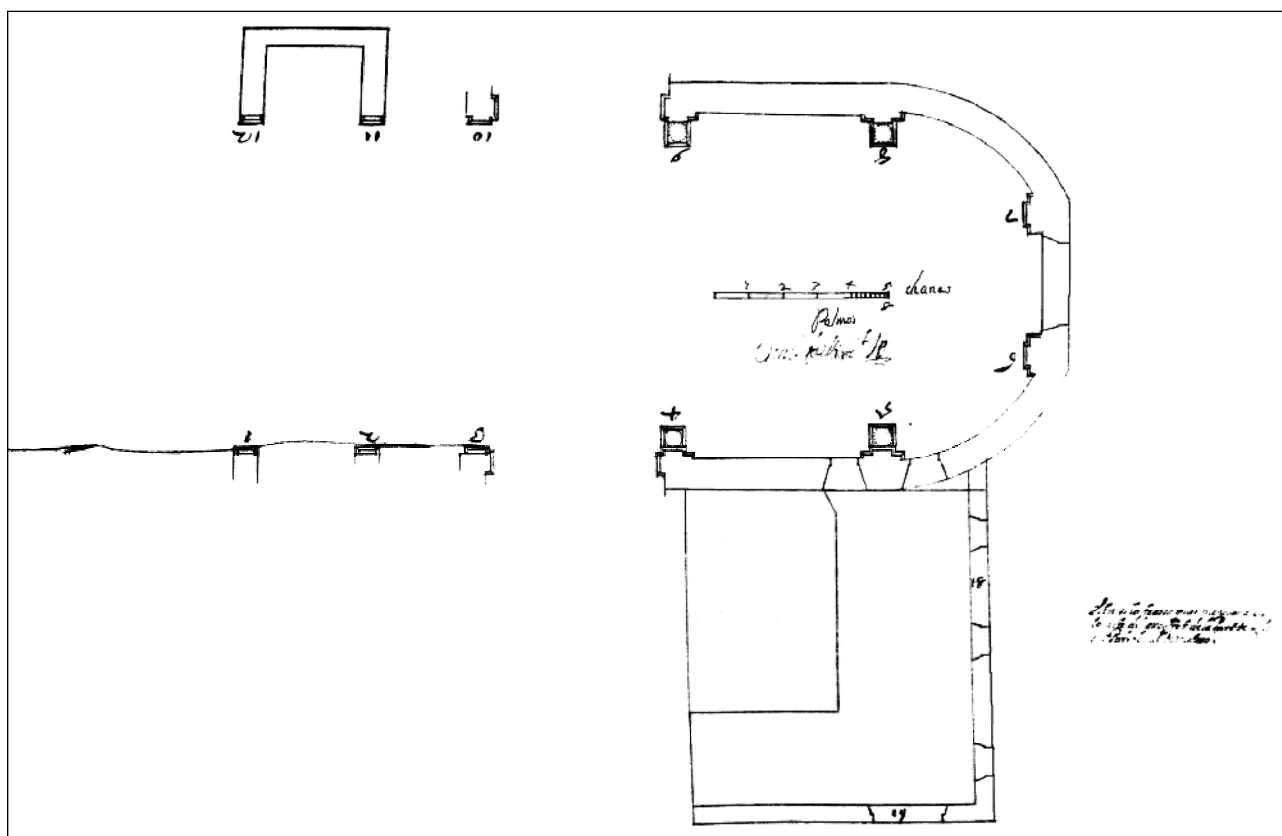
Die decima quarta mensis ianuarii anno a NativitateDomini millesimo sexcentesimo sexto, in villa Mataronis diocesis Barcinone.

En nom de Déu sia. Amen.

Sobe las cosas avall scrites, per y entre los magnífichs Francesch Baró, Salvador Puig y Antoni Vehils, jurats de la universitat de la vila de Mataró, bisbat de Barcelona y també, lo senyors Salvador Palau y Amat, ciutedà honrat de Barcelona, en dita vila de Mataró populat; Salvador Mataróy Joan Gemmir y Lleonart, pagesos de la mateixa vila, perçonas el Consell Ordinari d aquella, com a tenint per las cosas baix scrites, dits senyor jurats y tres persones prop ditas, exprés poder a ells concedit per lo Consell de la dita universitat, ab deliberació feta al primer del corrent mes de janer, en poder de Sagimon Ros, notari y secretari de dit Concell, fent estas cosas eb nom de dita universitat, y en virtut de dit poder, de una part; y lo honorable Benet Juli, mestre de cases, ciutedà de Barcelona,[9] de part altra, per y entre dites parts, són estats fets y firmats los capítols, avinena y pactes devall scrits y següents:

Primerament, los dits senyors Francesch Baró, Salvador Puig y Antoni Vehils, jurats predits y los dit senyors Salvador Palau y Arnau, Salvador Mataró y Joan Gemmir y Lleonart, usant del dit poder a ells, com és dit, per lo present contracte y efecte, concedit per lo dit Consell ab la sobre calendada deliberació.

Ab thenor del present contracte, de llur grat y certa sciència, en nom emperó de dita universitat de dita vila d Mataró, y com a tenint dit poder, donan y concedexen a fer y fabricar, e o a preu fet al dit Benet Juli, assí present y devall acceptant, com a perçona qui per menos preu en lo encant públich se és ofert en la davall scrita fàbrica, ab los pactes emperó baix scrits y no sens aquells, la obra e o nova fàbrica o engrandiment de una part de la iglésia parrochial de dita present vila de Mataró, çò és, tot lo que, con té y és des de la capella de sant Sebastià y des de la capella de sant Elm[10] al cap demunt y part forana y de llevant de dita iglésia, ab lo anyadiment que per major perfecció del presbiteri se ha de fer y ajustar a dita iglésia y en dita part forana y de llevant de aquella, conforme està assenyalat en la trassa feta novament de tota la dita iglésia per lo senyor Hércules Torrellio o Turelli, milanés y architector, habitant de present en Barcelona, en la qual trassa està per números assenyalada dita nova fàbrica que de present se dona a fer, de la qual trassa se ha feta una còpia incertada o cusida en lo original del present acte, que conté y indica en lo que concisteix dita fàbrica que de present se dona a preu fet, los quals números estan també expressats y individuats en la tabba baix incertada, que per rahó de

Traça de les obres d'ampliació de Santa Maria, inclosa en el contracte, i signada per Ercule Turelli.

dit present preu fet se feu y se és lliurada en dit encant publich al dit Benet Juli, e la qual tabba y també en lo que baix se dirà, se menciona qual a de ser y en la conformitat en que ha de concistir dita nova obra o fàbrica de dita part de iglésia, lo que haurà de servar dit Juli del modo que baix se dirà.

La qual concessió de dita nova fàbrica o engrandiment a preu fet, fan dits senyors jurats y personas preditas, en nom de dita universitat, al dit Benet Juli, ab los pactes, modo y forma contenguts en dita tabba incertada, que per rahó del que baix se dirà no restan esmenats ni mudats, sinó permanents com baix se dirà, de la qual taba aprés de feta y anant aquella en lo encant publich, de consentiment de las parts, se muda y tracta lo que està mencionat en la, devall y aprés inmediatament de dita tabba, incertada scriptura, firmada per dit Hèrcules Torrellio, que comensa lo que se ha de llevar del que en la taba conté, és lo següent, la qual scriptura està originalment y en sa pròpria firma cusida o incertada en lo original del present contracte, y de ella se fa menció en la sobre calendada deliberació de Consell, feta al primer del present mes, ço és, en quant a dita tabba, ab aquells pactes que de ella com és dit, restant permanents y en sa forma y valor, y que per dita scriptura firmada per dit Torrellio, ni per los altres pactes baix posats no són esmenats ni mudats. Y també ab los dits pactes continuats y posats en la mateixa prop dita scriptura, firmada per dit Torrellio, com és dit, comença lo que se ha de llevar etc.

Y assí mateix, també ab los baix scrits y incertats pactes, que a més dels posats en ditas taba y scriptura en las firmas y fer del present contracte, en ell se son ajustats y concordats, continuats en un paper a part, que ha entregat dit Benet Juli cusit també originalment en lo original del present acte, los quals pactes o paper contenian ademés del pactes etc.

Y finalment, ab los pactes en últim lloch y aprés dels predits posats, baix també incertats, ajustats també y concordats en la firma de la present capitulació.

Los quals tabba, paper o scriptura firmada per dit Hèrcules Torrellio y pactes predits, últimament, en la firma del dit present contracte, fets y anyadits continuats assí per son orde, són conforme de la manera tenor següents.

Segueixse la de tenor de dita tabba.

Qualsevol qui vulle entendrer en fer y empèndrer la obra de la iglésia parrochial de la present vila de Mataró, cò és, part de dita iglésia, conforme la trassa se donarà feta per dit efecte, de la qual trassa se ha de fer tant solament lo que baix se dirà.

1. Primo, de dita trassa se ha de pèndrer y comensar y fer des del número un fins lo número dotze, que estan posats en los pedestrals, los quals han de ser de pedra picada, çò és, de pedra de Monjuhich de la ciutat de Barcelona.

2. Item, se declara que los quatre contra pedestrals qui estan junt als sobre dits, qui son los que donan rahó a las entradas de las capellas del cruzero, també han de ser de pedra picada de Monjuhich.

3. Item, las quatre columnas principals que formen lo presbiteri, los pedestrals de ditas columnes han de ser també de pedra picada de Monjuhich.

4. Item, las ditas columnas del pedestral en amunt, han de ser de obra cuita capitells y tot entenentse que en ditas columnas se hauran de enlluhir de màrmols fingits que aparegan màrmols naturals, y ademés de ditas columnas, sobre de ellas si han de fer los contrachs[11] estan ab la trassa enlluhits ab la mateixa forma.

5. Item, en las tres gradas qui comensan lo presbiteri que son número tretze,[12] hagen de ser de pedra de Monjuhich, picades ab un bordó y filet per testa.

6. Item, tot lo que demostran totas las gruxas de totas las parets del presbiteri, comensant des de número catorse e fins seguir a número quinze, hagen de ser tots los fonaments de fondo fins a setse palms, y sinó serà lo terreno en aquexa fondària de bona calitat, se hagen de enfundir fins a tant sie necessari per dita obra, entenentse que a més de las gruxas ensenya la planta de la trassa, hagen de ser de un palm de gruxa per part més del trassat.

7. Item, adamés ddel presbiterat, se han de fer y continuar totas las parets de número setse y disset, servant en grossessas lo mateix que se ha dit en lo presbiteri tant en los fonaments com en lo demés.

8. Item, en número divuyt y dinou, se han de treballar las parets se y en la matexa forma que en número setse y discet.

9. Item, totas las finestras que estan trassades en las dos sagristias[13] que donan rahó en lo presbiteri, hagen de ser de pedra picada de Monjuich.

10. Item, la capella doble que és número vint,ha de ser ab los matexos fondos y gruxas se demostran e la planta, servant en los fonaments la mateixa forma sobredita, y ha de entèndre lo oficial que dita fàbrica farà, que a la divisió de dita capella de número vint, aquí finiran los sinch archs principals de la navada gran de la iglésia.[14]

11. Item, las sobre capellas y finestras sobre las cornisas, han de ser treballades com està trassat als números vint y hu y vint y dos, y han de seguirse las de la altre part de la iglésia, ab la matexa forma de número vint y hu y vint y dos, que en totas seran quatre.[15]

12. Item, totas las pilastras ab vasas y capitells, que han de carregar sobre los tres dits pedrestals, han de ser fetas de obra cuita ab los adornos estan trassades, avertint que totas las ditas pilastras han de ser acanalades la tercera part de la alsada y enlluhides de màrmols fingits, com se ha dit de las columnas.[16]

13. Item, las cornisas y archs principals de tota la dita obra, se faran, han de ser tot de obra cuita y enlluhit ab la mateixa forma que està dita de pilastres y columnas, advertint que los archs principals han de ser de alsada de quatre palms.

14. Item, totas las voltas grans y xicas que estan en tota la obra sobredita, han de ser treballadas de obra cuita com estan trassades, advertint han de ser de tres gruxos de rajola sensilla, acabades y enlluhides de guix.

15. Item, tots los sòculs, sobrecornisas ab las balustradas se demostran en la trassa, han de ser tots treballats de obra cuita y enlluïts de màrmols com està dit en la demés obra.[17]

16. Item, se han de fer totas las parets se demostran a las sobre capellas com se demostra en lo trassat en la part forana ab les teulades, com està en la trassa, y ditas embigadas de bona fusta de alba o melis de Tortosa, se enten que hagen de tenir de alsada un palm y un quart y un palm de gruxa. Y dita teulada hage de ser enllatada llata per canals, las quals llatas han de ser de fusta de melis, de gruix de quart, ab advertència que lo embigat ha de ser quatre palms biga dins y tota enteulada a teula plena de bon morter.[18]

17. Item, se han de fer totas las parets foranas, estribas dels archs de la nau principal, tot de pedra rebbla[19] ordinària ab bon morter, com la demés obra, ab totas las gruxas estan trassades en dita obra.

18. Item, las teulades sobre los archs principals, han de ser treballades, çò és, fent paret sobre los archs fins a tant se alcanse lo rost[20] de la teulada com està trassat, de tal manera que des de las taulades fins a las voltas, hi hage lloch per a comuicarse un home sobre totas las voltas entre teulada y volta.

19. Item, totas les teulades han, ab las teulades de ser de fusta de alba o de melis de bona qualitat, com està dit, ab las teulades sobreditas, tant en las grossesas com en lo entaulat.

20. Item, se declara que tot lo morter se emplearà en totas las parets dalt dites, hage de ser de bona cals y arna del mar, de tal manera que no pugue valerse en le exequció de tota dita fàbrica de ninguna spècie de morter que hage servit per la fàbrica vuy feta en dia iglésia.

21. Item, per major claredat, se adverteix la universitat de la present vila de Mataró, se reserva facultat de poder elegir y tenir en tot lo temps durarà dita fàbrica, un oficial mestre de cases, lo qual dega treballar en dita obra per compte de tal qui se haurà empresa aquella, tenint aquell obligació de pagar de sos propis diners lo tal oficial mestre de cases.[21]

22. Item, se adverteix que lo preu se ajustarà per la fàbrica de dita obra, se pagarà en esta forma, cò és, quiscun any donarà y pagarà la present universitat de Mataró al tal oficial qui se empendrà aquella, mil lliures moneda barcelonesa, pagadores ab dotse iguals pagas, que seran una en quiscun mes, tenint obligació lo tal oficial qui se empendrà dita obra, en haver de obrar en dita fàbrica cada any, per tant quan bastaran y importaran dites mil lliures, ab exprés pacte, que si a la dita universitat aperexerà emplear y gastar per dita fàbrica més de las ditas mil lliures, en tal cas estiga dit oficial obligat en fer obra en dita fàbrica, en tant quant bastarà la dita quantitat que la dita universitat volrrà emplear y gastar a més de las ditas mil lliures annuals, fent la obra ab la matexa conformitat se li anirà pagant.

23. Item, que tota la sobre dita obra hage de ser feta y acabada sens derruhir cosa alguna de la obra que vuy està feta en dita iglésia, sino és tant solament lo simbori del mitg de archs en amunt, lo qual li sie líscit poder espatllar, com és dit, de archs en amunt y se pugue valer de present de la despulla que'n resultarà, y la restant despulla de tota la obra vella que procehirà de la dita part de isglésia, que per rahó del tracte se dona a preu fet (la qual també se li dona per a que s'en puga valer en lo fer de las dos sagristias) no la pugue tocar ni espatllar fins vinga lo cas de ferse las dos sagristias que serà lo últim que's fara de dita fàbrica.[22]

24. Item, vol la dita universitat que la dita obra hage de ser visurada per dos personas que per part de dita universitat se elegiran, tenint també, lo oficial qui empendrà dita fàbrica, llibertat de elegir per sa part dos altres personas. Y si se judica que dita obra no està a satisfacció conforme a la trassa y de bons materials, en tal cas a gastos del tal oficial per compte de qui correrà dita fàbrica, se dega tornar a fer y reparar lo que serà judicat no estar bé y posarho ab la perfecció que demana la trassa.

25. Item, si la persona qui empendrà la dita fàbrica serà forastera, promet la dita universitat, que tant quant durarà dita fàbrica, li donarà casa franca en la present vila de Mataró, enfrantquintlo també de allotjament de soldats y de talls y tatxas, expressant que la universitat no li tingue de donar manobres ni altre ajuda de costa alguna.

26. Item, vol dita universitat, que la tal persona qui se empendrà dita fàbrica, hage de donar per la seguretat de aquells, bonas e idóneas fermanses,[23] a coneguda de dita universitat, que sien equivalents per tres mil lliures moneda barcelonesa.

27. Item, se expressa que si acàs per ventura per rahó de la sobredita fàbrica de dita part de iglésia, que ab la present tabba se dexar fer, las dos capellas collaterals del altar major de dita iglésia o qualsevol altre part de dita iglésia farà moviment o patirà detriment o dany algú, en tal cas estiga de evicció y obligat lo tal oficial o persona per compte de qui correrà dita fàbrica en refer, esmenar y pagar lo tal dany y detriment que, per culpa sua y per rahó de dita nova fàbrica, se ocasionarà en qualselvol part de dita iglésia. E digay hom etc.[24]

Francesch Terrés, prevere, vicari de la iglèsia parrochial de la vila de Mataró y per dita rahó per auctoritat ordinària notari públich de dita vila.

Segueixse lo tenor de la dita scriptura firmada per dit Hèrcules Torrellio o Turelli.

«Lo que se ha de llevar del que en la tava conté, és lo següent:

Primo, que lo mestre emprendrà dita hobra, no tinga obligació de fer ningunas voltas de guix ni rejola, de las que en la tava estan expressades, ni tampoch la sagristía que's trassada a la planta a la part tremuntana.

Item, que dit mestre enpendrà dita obra hage de carregar sobra la planta vella de las capellas que vuy se troban fetas fins al número dotse, no innovant ninguna cosa.

Tota la demés obra que està expressada en la tava, ha de ser de obra tota rústica sens pulir, tota de pedra vista, tant per la part de dins com per la part defora.

Ercule Turelli

Archit. Me Mat^{ro}.»[25]

Nota autògrafa i signatura d'Ercule Turelli, inclosa en el contracte.

Segueixse lo tenor dels pactes que en la firma y fer del present contracte, en ell se són ajustats, continuats en lo paper apart que ha entregat dit Bernat Juli.

A més dels pactes contenguts en la taba, se ha de posar en lo acte lo següent:

Primo, que sens gastos de dit Juli, se li hage de donar tot lo lloch o terreno ahont aparexerà a dit Juli convenient y ahurà menester, tant per fer pilas de cals, com per amarar aquella, y per tenir pedra, arena, rejola, fusta y tots los demés recaptes són necessaris, competents y amergents per obrar en dita iglésia.

I així mateix se puga pendrer tota l'aigua que haurà menester y le y deja donar líberament, així mateix, com se las prenia la Universitat en las demés obras se han fetas en la mateixa iglésia, ab los matexos pasatjes que vuy hi ha per la aigua hix dels molins. Y en cas no n'hi agués en dits molins, li sie licit a dit Juli, poderse pendrer de qualsevol font de la vida, tota aquella li serà necessària per rahó de dita fàbrica.

Y també tots los passatjes de las carretas que triginaran los materials de dita fàbrica, puga dit mestre Juli tenirlos con los an tingunts fins vuy en lo que se ha obrat en la mateixa iglésia.

Item, que lo mestre de casas anomenat en la taba, haje de treballar en dita obra en lo preu que los altres oficials, cò és, la major part de aquells treballaran en las casas dels particulars de la present vila y treballant com se practica, y no altrement, fent lo tal mestre son degut jornal y obligació; y també que lo treball y assistència farà dit mestre en dita fàbrica sie en las ocasions que's treballarà de paleta, y de pedra y cals, cò és, pedra de peredar, no en més, ni altrament.

Item, que tota la fusta, ferramenta, torns, cordas y qualsevols cosas vuy se troban en la iglésia, haja de dexar la Universitat a dit Juli librament sens pagar cosa, per poderse servir de tot en dita fàbrica, si acàs durant la present obra y en qualsevol estat de ella se oferís y fos menester fer algunas milloras, ademés del que està pactat en lo present acte de preu fet, tinga obligació dit mestre Juli donarne rahó a dits senyors jurats. Y si a dits senyors aparexerà se fassan ditas milloras, en tal cas degan pagar a dit Juli, a més del preu concertat, tot alló que si trobarà ésser treballat, ademés del que esta obligat, posanthi dos espers per dit efecte, un per part de la Universitat y altre part del dit Juli.

Item, si acàs serà que la dita obra no's passàs avant per falta que dit senyors jurats no complissen los pactes contenguts en dit acte de preu fet, tant per rahó de las pagas com altrement, en tal cas tingan obligació de pagar a dit Juli tot lo que li deuran y li pot competir per rahó de dit preu fet, segons lo que serà treballat respective al preu de lo que resterà, tant en lo que val la despulla de dita obra vella, com en la novament consertada. Y axís mateix, lo valor de tots los recaptes que dit Juli tindrà previnguts per rahó de dita obra, sens averho esmersat que dirà avia menester en dita obra, possant-hi també dos esperts, un per part, perquè judiquen lo valor de dita obra feta y dits recaptes que tindrà dit mestre Juli en dita obra.

Item, que dits senyors jurats, lo die present de la firma del present acte, fassen consigna del preu d dita obra y aquella no pugan traurer per ningunas causas ni rahons, fins a tant sia pagat dit Juli de tot lo preu és consertat entre dita Universitat y dit mestre Juli, conforme diu la taba.

Item, que dits senyors jurats tingan obligació de fer traurer lo acte autèntich de dit preu fet y fer entregar aquell a dit Juli, dins un mes, del die present en avant, sens gastos ninguns de dit Juli.

Seguexense los altres pactes concertats de paraula en dita firma del present contracte, a més dels sobredits posats en dit paper entregat per dit Juli.

Item, ab pacte que la divisió o ubertura que resterà entra la obra vella ab la obra nova, cò és, allí

ahont finiran los sinch archs, se hage de tapar ab rajola de pla a gastos de dit Juli. Y en cas que no se hagués de tapar, cò és, que a la dita Universitat no aparegués bé taparla per qualsevol causa o rahó que fos, no se hage en tal cas de rellevar cosa alguna del dit preu fet al dit Juli, ni aquell dega contribuir ni pagar cosa alguna.[26]

Item, se declara que's dóna al dit Benet Juli, tota la despulla[27] que eixirà de la obra vella y obra nova que vuy és feta de dita part de iglésia, que de present se dóna a fabricar, ab condició que la dega emplear en la dita nova fàbrica que farà y no aportarsen cosa alguna de aquella.

Item, és pactat, que las mil lliures annuals promesas y mencionades en la sobredita tabba, se paguen en esta forma, co és, que aquellas se paguen y vagen pagant ab dotze iguals pagas, que serà una en cada mes, a rahó de vuytanta tres lliures, sis sous cada paga y cada mes, començant a pagar la primera al primer de febrer primer vinent, y axí de aqui al devant, al primer de cada mes una paga, totas las quals mil lliures annuals e o tota la baix mencionada quantitat que importa la present fàbrica o preu fet, se cobraran y consignaran de la imposició de la carn ab lo modo que baix se dirà.

Item, se ha pactat sie cusida en lo original del present acte y capitulació, una còpia o rasgunyo treta de la dita trassa de Hèrcules Turelli, contenint dita còpia merament y indicant allò que ha de contenir la present fàbrica o preu fet, per a que en tot temps millor se sàpia en que ha de concistir dita nova fàbrica o preu fet.

Item, ab los dits pactes, los dits magnífichs Francesch Baró, Salvador Puig, Antoni Vehils, jurats; Salvador Palau y Arnau, Salvador Mataró y Joan Gemmir y Lleonart, en nom de la dita Universitat de dita vila de Mataró, y usant del sobredit poder a ells, com és dit, concedit per lo dit Concell, convenen y en bona fe prometen al dit honorable Benet Juli, que de diners de la dita Universitat de dita vila de Mataró, ab lo modo emperò sobre y baix mencionats, se donaran y pagaran al dir Benet Juli per lo present y sobredit preu e o fàbrica de dita part de iglèsia parrochial de la present vila de Mataró, que de present se dona a fer y fabricar, ab los pactes emperò modo, forma, condicions y trassa sobre llargament expressats, dotse mil y sinch centes lliures moneda barcelonasa, per las quals fonch lliurat dit preu fet o fàbrica en lo encant públich al dit Juli; les quals se pagaran al dit Benet Juli ab los terminis, modo y forma sobre, com és dit, expressats, cobradores de la dita imposició, que com és dit, la dita Universitat te posada sobre la carn, per lo efecte de la obra y fàbrica de dita iglésia parrochial de la present vila, conforme se conté y se resolgué ab deliberació de Concell, presa y feta als vint y dos de nohembre (sic) prop passat.

Les quals dotze mil y sinch centes lliures, dits magnífichs senyors jurats y tres persones sobredites, companys seus, per lo present efecte, en nom de dita Universitat, y usant de dir poder, ab tenor del present acte y capítol, assignan y consignan al dit Benet Juli, sobre la dita imposició de la carn, segons la sobre y prop calendada deliberació del Concell, cobradores axí dels honorables clavaris del que vuy és y en avant, durant dita present fàbrica, seran de dita Universitat de la present vila de Mataró, ab notes clàusules, axí de intima com altres necessàries degudes y pertanyents.

Més avant convenen y en bona fe prometen dits senyors Francesch Baró, Salvador Puig, Antoni Vehils, jurats; Salvador Palau y Arnau, Salvador Mataró y Joan Gemmir y Lleonart, en nom de la dita Universitat de dita vila de Mataró, y com a tenint dit poder, que la present concessió que fan en dit nom de dita fàbrica o preu fet y demés coses sobredites, en dit nom de dita Universitat faran valer y tenir e o la dita Universitat fará valer y tenir el dit Benet Juli, i li n'estaran en la mateix nom, e o la dita Universitat li estarà de evicció y de restitució de totes missions, gastos y despeses, que per rahó de dites coses li'n sdevinguessen a ell dit Juli o dels seus fer patir y suportar...

Item, ab altre capítol, lo dit honorable Benet Juli, present a estas cosas y lloant aquellas, accepta la dita concessió de dita fàbrica o preu fet a ell feta y concedida de dita part de iglésia parrochial de la present vila de Mataró, ab los pactes, condicions, modo y forma sobredits y incertats, als quals consents.

Y axí de son grat y certa sciència, ab tenor del present capítol, convé y en bona fe promet als dits senyors Francesch Baró, Salvador Puig, Antoni Vehils, jurats predits; y Salvador Palau y Arnau, Salvador Mataró y Joan Gemmir y Lleonart, en nom de dita Universitat de dita vila de Mataró, y com a tenint lo sobre mencionat poder e o a la mateixa Universitat, que per la dita quantitat de los sobredits dotse mil y sinch centes lliures moneda barcelonasa, y ab los dits pactes y condicions sobredits, farà y fabricarà la dita y sobredesignada y mencionada part de dita iglésia parrochial de la dita vila de Mataró, que sobre està llargament individuada, segons la dita trassa feta per dit Hèrcules Torrellio o Turelli, y segons la còpia o rasgunyo cusit en lo original del present contracte, y altrement, convé y promet attendrer, servar y complir los sobredits y sobreexpressats pactes y condicions, en quant a sa part toca, specta y pertany.

E las preditas cosas totas y sengles promet dit Benet Juli attendrer, servar y cumplir sens dilació...

Y per major tuhició y seguretat de ditas cosas ne dona, dit Benet Juli, per fermansas a dita Universitat de dita vila de Mataró, al honorable Joseph Juli, mestre de cases, ciutadà de Barcelona, son pare, al magnífich Martí Tarascó, ciutadà honrrat de Barcelona en dita vila de Mataró populat, y al honorable Antoni Riera, escultor de dita vila de Mataró, a estas cosas presents y lo càrrech de dita fermansa acceptants...

Testes sunt: magnificus Josephus Palau et Riera, civis honoratus Barcinone in dicta villa Mataronis populatus et Iosephus Puig, sutor eiusdem met ville Mataronis.»

NOTES

1.- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Fons de Protocols de Mataró (FPM), C-18, *Liber deliberacionum Concilii Universitatis ville Mataronis* (1685-1695), f. 27-28v.

2.- Les obres d'ampliació de l'església de Santa Maria s'havien iniciat el 21 d'abril de 1675, amb la col·locació de la primera pedra.

En una primera fase, entre 1675 i 1685, seguiren el projecte del carmelita fra Josep de la Concepció, «el tracista», un dels arquitectes més importants de la Catalunya del segle XVII que durant un temps va residir al convent de Sant Josep de Mataró, i que a Santa Maria havia projectat i dirigit les obres de la primitiva capella del Sagrament (1668-1675), l'actual capella de les Santes.

Tot i que no es conserva ni la traça, ni cap mena de documentació d'aquesta primera fase, sembla que les obres programades consistien en l'allargament de l'església gòtica existent per la banda de llevant, a partir de la línia que determinen les actuals capelles de la Puríssima i de Sant Joan, la conservació de les tres naus de l'església gòtica, introduint l'actual planta de creu llatina en la part posterior i formant el creuer, el presbiteri i les dues capelles laterals, ara capelles del Roser i de Sant Josep, després d'enderrocar els antics presbiteri i absis, amb la incorporació d'un cimbori en la confluència de la nau central antiga i el nou creuer, i creant dos nous espais amb planta de creu grega en la zona de les capelles laterals, comunicats entre ells amb passos coronats amb arcs de mig punt.

Les obres començaren amb l'edificació del nou creuer, el cimbori central, el presbiteri i les dues capelles laterals.

Però les obres que s'executaven, molt probablement per la fragmentació dels espais i, sobretot, per la poca alçada del conjunt, que devia mantenir la mateixa alçada de l'església gòtica, i en especial pel disseny del cimbori, no van satisfer els mataronins.

Per això, a la fi del 1685, el Consell de la Universitat d'aleshores vila de Mataró es replantejà de continuar les obres de manera diferent i, a l'efecte, convocà un concurs de projectes, en què resultà guanyador el presentat per Ercole Turelli. El projecte de Turelli pressuposava l'enderrocament total de l'església gòtica i la formació de la gran nau actual, unitària, sense cimbori al creuer.

LLUÍS FERRER I CLARIANA, *Santa Maria de Mataró. La Parròquia, el temple*, volum II (Mataró 1971), 47-54; MANEL SALICRÚ I PUIG, «La construcció de l'església actual, segles XVII i XVIII», *Mataró restaura Santa Maria* (Mataró 1999).

3.- Sobre Ercule Turelli veure l'article «Ercule Turelli: Milà + Toló + Mataró + Pamplona + San Sebastián», d'Agàpit Borràs i Plana, arquitecte, que es publica en aquest número dels *FULLS*.

4.- El mataroní Antoni Riera (1641-1703), com a escultor, és autor del retaule del Roser de Santa Maria, en col·laboració amb els també escultors Lluís Bonifaç i Marià Riera, fill seu i col·laborador. També va obrar molts retaules a l'Empordà, dissortadament tots desapareguts. Com a arquitecte, va construir a Mataró l'església i els locutoris del desaparegut convent de Carmelites Descalces, a la plaça de les Tereses, l'església parroquial de Sant Pere Pescador i el també desaparegut Hospital de Pobres de Figueres.

MANEL SALICRÚ I PUIG, «Valoració d'Antoni Riera, escultor de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 23 (Mataró, juliol 1985), i «Noves dades sobre Antoni Riera, escultor de Mataró. L'obra de l'església de Sant Pere Pescador», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 62 (Mataró, octubre 1998).

AURORA PÉREZ SANTAMARIA, «L'obra de Lluís Bonifaç i dels Riera al retaule del Roser de Santa Maria de Mataró», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 42 (Mataró, gener 1992).

ÈRIKA SERNA I COBA, «Noves dades sobre l'activitat d'Antoni Riera, escultor de Mataró, a l'Empordà», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 65 (Mataró, octubre 1999).

I JOSEP M. MADURELL I MARIMON, *L'art antic al Maresme* (Mataró 1970), 269.

De Jaume Figaró, fuster, investigat per Rafael Soler i Fonrodona, sabem que a Mataró va intervenir en la construcció del retaule del Roser de Santa Maria, que va fer la «visura» d'acceptació del retaule del convent de les Tereses, i que també va intervenir en la construcció del retaule del Sant Crist de Sant Genís de Palafolls.

5.- Tabba equival a plec de condicions.

6.- Encant públic és subhasta.

7.- Axaus. Molt probablement són garanties o avals.

8.- ACA, FPM, C-18, *Liber* (1685-1695), f. 33-40.

9.- Els Juli eren una important família de constructors barcelonins, que a Barcelona edificaren l'església de Betlem, a la Rambla, d'acord amb la traça o projecte de Josep Juli, membre de la família.

10.- Les actuals capelles de Sant Joaquim i Santa Anna, abans de Sant Pere, i de Sant Antoni.

11.- Contrachs és possiblement contra arcs.

12.- La traça conservada no conté el núm. 13, ni els següents, del 14 al 17, ni els que van del núm. 20 en endavant. El fet fa suposar l'existència de més fulls, que no s'han conservat, possiblement amb descripció dels alçats i la secció.

13.- La traça conservada només assenyala una sagristia, la sagristia actual. La segona sagristia era situada a l'altra banda del presbiteri, darrere la capella del Roser. No va construir-se per l'acord pactat amb Ercole Turelli. Veure nota núm. 25.

14.- No figura en la part de la traça conservada el núm. 20. No sabem, per tant, quina era la capella doble referida.

Però si considerem que les obres contractades feien referència només a la part posterior de l'església, des de les actuals capelles de Sant Joan i la Puríssima, i que en la capella doble, núm. 20, finalitzaven els cinc arcs de la navada o nau gran de l'església, necessàriament hauria de ser l'actual capella de la Puríssima que s'hauria programat de doble profunditat, tot i que, actualment, és encara més llarga.

15.- Cal suposar que són les finestres sobre la cornisa de les actuals capelles de Sant Joan, del Carme, de la Purissima i de Sant Isidre, quatre en total.

16.- També cal suposar que són les pilastres que limiten les anteriors capelles, tres a cada banda, sis en total.

17.- En no tenir la traça no podem interpretar on eren les balustrades. Pensem que no es van construir.

18.- La fusta utilitzada va ésser d'alba.

El sistema de teulada llata per canal indica que es col·locaren les teules directament sobre les llates de fusta, sense solera o capa de rajola entremig. Les llates utilitzades van ésser també de fusta d'alba, no de melis.

19.- Pedra rebla s'ha d'interpretar com a pedra en trossos, sense treballar.

20.- Rost significa pendent. *Diccionari Català-Valencià-Balear*, tom IX (Palma de Mallorca 1959), 590.

21.- El Consell de la Universitat tindria així una persona de confiança que treballaria a l'obra i que podria comprovar la bona execució i la qualitat dels materials.

22.- L'obra contractada només preveia enderrocar el cimbori construït segons la traça de fra Josep de la Concepció i cap altra cosa.

El document indica «lo simbori del mitg de archs en amunt». No sabem com era aquest cimbori, ni quins eren aquests arcs. Tampoc no sabem a quina alçada era situat. És possible que tot estigués indicat en la part de la traça no conservada.

23.- Garanties.

24.- Les dues capelles laterals dels presbiteri, les actuals del Roser i la de Sant Josep, ja eren construïdes.

25.- Full cosit al document escrit i signat per Ercole Turelli. Conté diverses esmenes del contingut de la traça.

Diu textualment que el contractista no haurà de fer les voltes, ni la segona sagristia, la de la banda nord, darrere la capella del Roser, que haurà de carregar les noves parets –més altes– sobre les de les dues capelles laterals existents, i que deixarà totes les noves parets de pedra sense arrebossar, ni lliscar, tant per la banda interior, com per la part exterior.

26.- Els cinc arcs a fer s'iniciaven, o finalitzaven, com ja s'ha concretat en la nota 14, en la línia de les actuals capelles de Sant Joan i de la Puríssima.

Del text es desprèn que la nova nau era més alta que les de l'antiga església gòtica i que, per tant, en la línia esmentada quedaria un espai vertical obert, entre la teulada de l'església vella i la nova nau.

La condició fa referència a tancar o deixar obert aquest espai.

27.- La despulla és, en aquest cas, el material procedent tant de l'enderrocament de l'església antiga com el de les parts construïdes segons la traça de fra Josep de la Concepció que s'havien d'enderrocar.

NOTA COMPLEMENTÀRIA DE L'ANNEX A L'«SPECULUM TITULORUM ECCLESIASTICORUM», PUBLICAT ALS *FULLS/89*, DATA OCTUBRE 2007

A l'Annex a l'«Speculum titulorum ecclesiasticorum» publicat a *FULLS/89*, pp. 42-44, vàrem patir la confusió de deixar d'incloure la descripció que fa l'historiador Narcís Feliu de la Penya de la romana Iluro. Per completar aquell annex, la inserim a continuació:

Narciso Feliu de la Peña y Farell
Anales de Cataluña y epílogo breve de los progresos, y famosos hechos de la nación catalana, etc.
(Barcelona 1709)
Llibr. VI Cap IX

«Barcelona era convento jurídico, y tenía Betulo, Beturo, **Iluro**, y Blanda. Betulo ya se ha referido ser Badalona. Beturo fue Mataró, Ciudad nombrada en aquellos tiempos, después Noble y principalíssima Villa de Cataluña, con lindas calles, hermosa casería, y muy curiosos y adornados templos, y de mil vezinos, bien abastecida y pobrada, aora Ciudad por privilegio de nuestro adorado Monarca Carlos III, en atención a sus singulares servicios; denotan su antigüedad las memorias de los Romanos, las inscripciones de las piedras que se hallan en el Cementerio, e Iglesia de Mataró, de tiempos de los Romanos, que son las siguientes:

1 SILVANO AVG. P. CORN.
FLORVS VIVIR AVG

2 MERCUR. SCR. AVG.
CORINTUS VIVIR AVG

3 IVNONI AUG. SACR.
QVINTIVS.P.Q.SEVER.
MIRONVS IIIIII VIR.
AVG.

Iluro fue Lloret, Villa mediana y en aquel tiempo Ciudad de crédito, por su honor Municipe. Siente Marca, fol 126 ser Mataró, pues no parece convenirle el nombre. Blanda es Blanes. También fueron Municipes las antiguas Russino, y Ampurias».

—— DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA ——

Visió de la nau de Santa Maria projectada per Ercule Torelli, des de la banda de migdia (1981).

Fotografia Pep Ros. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Vista dels contraforts de la banda migdia de la nau de la basílica. S'hi observen les cúpules de Sant Joan i del Portal Xic (2008).

Fotografia Joan Castellà. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Vista de l'absis de la basílica (2008).
Projecte d'Ercule Torelli.

Fotografia Joan Castellà.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

Vista de la nau nord de la basílica (2008).
Projecte d'Ercule Torelli.

Fotografia Joan Castellà.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

MIL ANYS DE SANTA MARIA ✠ (1008-2008)

✠ MIL ANYS DE MATARÓ

MUSEU ARXIU
DE SANTA MARIA

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

Col·labora:

Ajuntament de Mataró
**Patronat Municipal
de Cultura**